Claus Rønlev
Slægtsforskning

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KNUD BOKKENHEUSER

VEJEN GAAR MIN TRO OVER VESTERBRO

AF SAMME FORFATTER UDKOM TIDLIGERE:

DREJERS KLUB. Kulturhistoriske Interiører fra Rahbeks København. 1903.

SAA BY SOM BORGER. Københavnerliv i Slutningen af det 18. Aarhundrede. 1905.

DE SVANDT, DE SVANDT . . .!
Vandringer i DET GAMLE KØBENHAVN. 1906.

LITTERATURHISTORIE.
Afhandling i SCHØNBERGS HAANDBOG. 1907.

KGL. MAJEST.'s ACTEURS. Billeder af Skuespillerlivet paa Rahbeks Tid. 1908.

CHRISTIANSHAVN.
Vandringer i DET GAMLE CHRISTIANSHAVN.
(DE SVANDT, DE SVANDT . . .! II.) 1910.

DET KGL. THEATERS SIDSTE BLAATAARNSFANGE, et Blad af den danske Ballets Historie. 1911.

FREDERIKSBERG.
Vandringer paa det gamle Frederiksberg.
(DE SVANDT, DE SVANDT . . .! III.) 1912.

FORFATTEREN har for Dansklærerforeningen kommenteret Udgaver af:

DEN LILLE HORNBLÆSER AF H. P. HOLST. 1905.
UDVALGTE ARBEJDER AF M. GOLDSCHMIDT. 1906.
UDVALGTE ARBEJDER AF HOLGER DRACHMANN. 1908.
DEN PANTSATTE BONDEDRENG AF L. HOLBERG. 1909.
UDVALGTE FORTÆLLENDE DIGTE AF FR. PAL.-MÜLLER. 1910.
JEPPE PAA BJERGET AF L. HOLBERG. 1911.
MASCARADEN AF L. HOLBERG. 1911.
SMAAFORTÆLLINGER AF SCHANDORPH, BAUDITZ OG H. PONTOPPIDAN. 1912.

KNUD BOKKENHEUSER

VEJEN GAAR MIN TRO
OVER
VESTERBRO

VANDRINGER PAA DET GAMLE VESTERBRO
OG FREDERIKSBERG

(DE SVANDT, DE SVANDT . . . ! IV)

MED OMSLAGSTEGNING AF H. ST. USSING

KØBENHAVN
DET SCHØNBERGSKE FORLAG
ERNST BIERBERG & MICHAEL H. JENSEN

KBHVN. - NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)
MCMXIII

TIL

FRU CHRISTIANE BOKKENHEUSER

GLORUP LÆGEBOLIG

FORORD.

Skønt jeg synes, jeg igennem tidligere Arbejder under Fællesnavnet: »DE SVANDT, DE SVANDT —« har søgt at slaa fast, at det, jeg gerne vilde skrive, er Folkebøger, Spadsereture i svundne Tiders Bydele, og at jeg, naar jeg følger denne Idé og skal gøre mine Bøger læselige og overkommelige, maa lade disse Arbejder virke ved Eksemplets Magt, for at Folk kan gaa videre paa egen Haand, møder jeg dog stadig i Anmeldelser Anker over, at jeg ikke har været alle Steder.

Maa jeg ikke dertil endnu en Gang sige, at jeg har tænkt mig, der var Folk, som vilde prøve at spadsere paa min Maner og saa selv gaa videre efter deres egen Lyst. Jeg har f. Eks. ikke omtalt Vodroflund og en Del af den gamle Ladegaards Grunds videre Udvikling; — det er med velberaad Hu; jeg maa indskrænke mit Stof, hvis jeg ikke skal gøre mine Læsere trætte paa Vandringen.

Atter denne Gang maa jeg takke mine trofaste Hjælpere, Fuldmægtig *Alfred Nielsen* og *min Fader* for Hjælp med Korrekturen og Grosserer *Carl C.*

Christensen, fordi han liberalt har stillet sit rige Billedstof til min Raadighed; men jeg maa hertil føje Tak til Direktørerne *Dalgas,* den kgl. Porcellænsfabrik, og *Simonsen,* Bing & Grøndahl, for al Imødekommenhed.

7. Oktober 1913.

Knud Bokkenheuser.

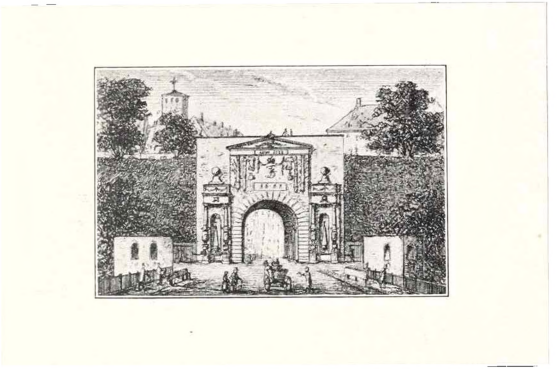

»Vesterport«. Efter et gammelt Stik paa Nationalmusæet.

I.
INDLEDNING.

DET synes at være en sørgelig Kendsgerning, at de, der raader over og skalter og valter med vor Bys Ydre, aldrig, naar Hensyn til en øjeblikkelig Vinding eller tilsyneladende praktiske Forhold træder i Øjnene, nærer den mindste Smule Pietet overfor det historiske, det nedarvede; ej heller synes sanitære Hensyn eller Skønhedskrav at gøre sig overvejende gældende i Perioder, hvor man raserer store Kvarterer af vor By, og hvor man med lige saa gode Resultater for »det lange Løb«s Vedkommende godt kunde have skaanet.

Det er saamænd ikke, fordi der savnes Røster, som ved givne Lejligheder protesterer mod den Vandalisme, der øves; men Kultur er nu een Gang noget, som kun findes hos Mindretallet her i Ver-

den, og det er ikke just de Steder, hvor Bestemmelserne om vor Bys Vel træffes, den sætter sine skønneste Blomster.

Det var et alvorligt Indhug i alt det, der bidrog til at give København et Særkende, der skete, da man i 60—70'erne rev Voldene ned og fjernede Portene. Det var ikke nok med, at man, som *Kaalund* sagde, røvede det grønne Bælte, der kransede Byens Lænd; nej, man gav det andet i Stedet. Uden om de gamle Voldes Plads rejste der sig paa Frederiksbergs, Vesterbros og Nørrebros frie og luftige Grund et Stenbælte, en Ørken af Sten, der i sin Mangel paa Skønhed — Arkitektur var der nu slet ingen Tale om — raabte mod Himmelen, og som i Stedet for at være Lunger for den store, voksende By med det tunge Aandedræt blev en Sump for Uhygge og Fattigdom, hvis Duft vi nu saa inderlig godt kender fra Baggaardene i Vesterbros solforladte, farveløse Sidegader.

Læser man Bladene fra hine Tider, da de rev Voldene ned, finder man et Suk efter det, der svandt; det er maaske ikke saa meget selve Voldene som Kirsebærgangen og Filosofgangen, man siger et rørt og resigneret Farvel; og der hæver sig ogsaa Røster, der kræver, at man som et kulturhistorisk Minde skal bevare i det mindste een af de gamle Porte. Men der hjalp ingen »kære Mor«.

Da man ved Loven af 6. Januar 1852 havde opgivet Demarkationslinien, var faktisk alt opgivet; det blev kun et Tidsspørgsmaal, naar Hovedstaden vilde sprænge de hæmmende Skranker, og de, der i 1843 havde rystet misbilligende paa Hovedet, fordi *Carstensen* havde faaet Lov til at aabne sit Sommertivoli paa Glaciets, altsaa den hidtil ukrænkede og ukrænkelige Fæstnings Grund, saa nu med Sorg de gamle, ærværdige Byporte falde.

I Sommeren 1856 sank den største, Nørreport, Aaret efter kom Turen til Vesterport og Amagerport, og endelig i 1858 afsagde man Dødsdommen over Østerport.

Udefra trængte man derefter stærkt ind paa Voldene; foran Østerport, paa selve Frederik d. III's

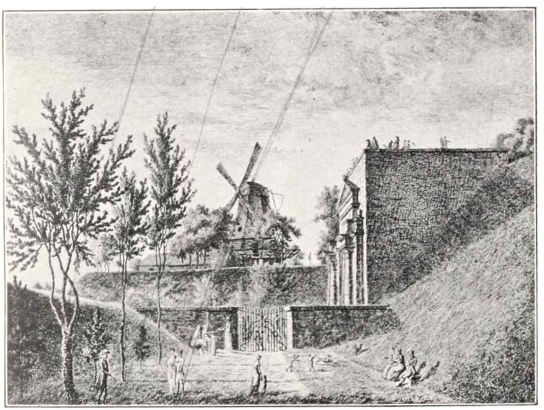

»Kirsebærgangen« ved Vesterport. Efter E. Meyer 1839.

Citadels Glacis, rejstes Blindeinstituttet i 1857—58, indenfor Sortedamssøen i Aarene 1859—63 Kommunehospitalet og i 1859—61 Observatoriet paa Rosenborg Bastion og henholdsvis fra 1856—58 og 1863—64 Vandværket og Hovedbanegaarden indenfor St. Jørgens Sø.

Det kunde nu altsammen være, hvad det vilde, alle disse Institutioner kom dog til at ligge frit, omgivet af aaben Plads og Haver; det er jo ikke hin Tids Synd, at man efterhaanden raserede Vandværkets skønne Have og nu æder Aborrepar-

ken, og at Hovedbanegaardens udstrakte Terræn snart skal forvandles til Bykvarter; vi maa endda være Tiden taknemlig for, at vi i 1874 kunde aabne Botanisk Have her, selv om man samtidig paa det skammeligste fjernede den tidligere Have, oprindelig Dronningens Have, ved Charlottenborg: men alle, der saa nogenlunde klart, havde da alle-

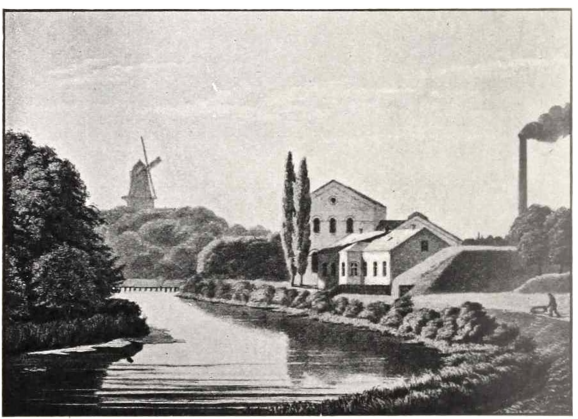

Vandværket ved Stadsgraven med Lucie Møllen i Baggrunden.

rede Blik for, at Voldenes Dage var talte. Det var sikkert en god Forretning for baade Kommune og Stat, da Loven af 6. Juni 1867 — hvis Navn burde indskrives med blodig Skrift i Byens Annaler — overdrog Fæstningsterrænet mellem Kalvebodstrand og Citadellet til Kommunen til Bebyggelse.

I 1875 begyndte man at sløjfe Voldene, og lidt efter lidt rejste Voldkvarteret sig her; medens man skaansomt lagde Anlæg — Ørstedsparken, Aborreparken og Østre Anlæg — som en Slags Stødpuder

foran de øvrige Voldkvarterer, fik Vesterbro Lov til at trænge sig lige ind paa Livet af Byen. Boulevarderne er jo nu ganske vist snart en saga blott, og det lidet, der bliver tilbage af Østre Anlæg, kun et bittert Minde om det, der svandt; dette Barbari er dog først vor Tids.

Naar vi i det følgende skal vandre vore Ture over Vesterbro og Frederiksberg og mindes de gode, gamle Dage, bliver der ikke Plads til mange Lovord over det Aarhundredes Mænd, der skabte det nye; men Dommen over dem kan ikke afsiges endnu, saa vist som vi selv i de sidste Aartier har gjort os grundig til Parter i Sagen — blot med den Forskel, at man i 70'erne trillede Minderne væk paa Skubkarrer, — morsomme er i saa Henseende Billeder i »Illustreret Tidende«, der viser, hvorledes man da arbejdede, — nu gaar vi mere summarisk til Værks og lader Gravemaskinen sluge det hele i en Ruf.

I Stedet for Vesterport fik vi »Vestergab«; Navnet er betegnende for, hvorledes Poesien svandt for det praktiske Hensyns Prosa! Men hvem husker f. Eks. ikke endnu, hvor kønt der var omkring vort »Nye Raadhus«' Plads, inden de snorlige Gader rejstes der, og hvilke Minder knytter der sig ikke til Filosofgangen og Kirsebærgangen?

Filosofgangen var Københavnernes yndede Spadseregang. Det er ikke for intet, at to af vore Forfattere har henlagt Scenen for Begyndelsen af deres romantiske Noveller til disse Steder.

Carl Bernhard lod jo netop »Lykkens Yndling« møde sin Skæbne her, da han blev paakørt af den fremmede Diplomats Vogn, og *Goldschmidt* lader i »For otte Skilling Hvedebrød« sin Helt finde Lykken paa en Morgentur i Kirsebærgangen, der skærmedes af den grønklædte Vold og det stille Stads-

gravs-Vand, medens Solen berørte Toppen af Træerne, der hævede sig over Voldens Top.

Den Samtale, der udspinder sig mellem de unge Mennesker, der hin Morgen vandrer ad Ryssensten til for at tage et Bad i Kalvebodstrands Vover, er yderst betegnende; den, der elsker denne Plet, fører

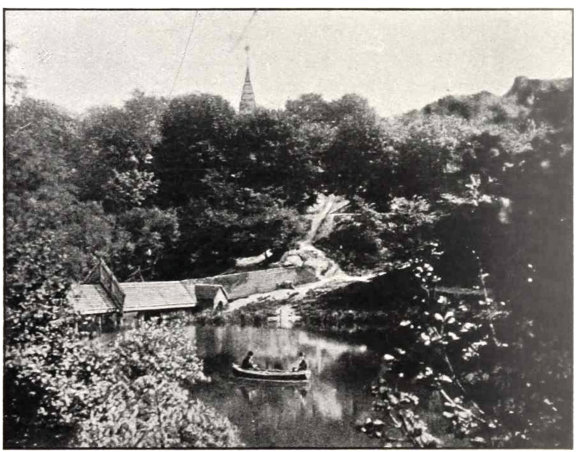

»Stadsgraven«, i Baggrunden ses en Vandledning ført over.

sit Forsvar mod Angriberen, der mener, at dette kun er Kunst, skabt af Menneskehaand, ikke Natur, i saa begejstrede Ord som: »Det kan gerne være, at det er naragtigt af mig, men jeg finder altid dette Sted saa dejligt. Naar jeg ser dette stille Vand og Træerne hængende langt ud derover, dannende ligesom skyggefulde Havbugter, kommer jeg altid til at tænke paa den Scene i Coopers: »Jægeren«, hvor den stille Flod beskrives, med det

langt nedhængende Buskads, i hvilket den blodige Indianer ligger skjult.«

Og da Vennen smiler en Smule ironisk hertil, føjer han ivrigt til: »Jeg elsker dette Sted; Himlen maa vide, hvorfor; maaske min Moder har forset sig herpaa, medens hun bar mig under Hjertet. Eller maaske er det bare, fordi jeg ikke har Raad til at tage tit i Skoven og derfor maa hjælpe mig med Kirsebærgangen. Men jeg elsker dette Sollys, disse Skygger og dette Grønne; det er, ligesom Hjertet til sidst skulde smelte, naar jeg vedbliver at stirre derpaa. Saadan maa man være til Mode paa den yderste Dag, naar der i den tidlige Morgenstund bliver blæst til Salighed: Alle Hjerter opløses, Menneskene synke hinanden i Armene og forgaa af Henrykkelse.«

Selv det uhyggelige Druknehus nede ved Langebro betager ham ikke Stemningen, og han nyder den friske Natur, da han højt oppe fra Pælen styrter sig i de blinkende Bølger. Paa Hjemvejen er det, at han, der er bleven sulten af det friske Bad, køber de to Firskillings Boller hos Kagekonen i Filosofgangen. Ak, hvilken Duft af svunden Københavnerpoesi rummer ikke de ellers saa prosaiske Ord: Firskillingsboller og Kagekone!

Man kunde fristes til at ønske, at Moderen til den Mand, der først undfangede den djævelske Ide at udrydde alt det idylliske og hyggelige, der den Gang særkendte vor By, havde forset sig paa disse Steder, medens hun bar ham under Hjertet: saa havde København maaske endnu bevaret lidt af den grønne Bys Hygge og Ynde, som vi nu saa bitterligt maa savne! Og selv om Lucie-Møllen — Lusse-Møllen, som den da mindre smagfuldt kaldtes, — laa i Vejen, havde vi dog maaske haft Lov til at bevare blot en eneste af de herlige gamle Møller, der prydede Voldene.

Skønt der ikke var særlig hygiejnisk, var der dog en gammeldags Tilforladelighed over hele denne Strækning. Helt nede ved Langebro laa det gamle Blaataarn, hvor Ole Kollerød tilbragte sine sidste Dage, og hvor de kongelige Skuespillere sonede deres Disciplinær-Straffe, — en lille Rest er endnu tilbage inde i Gaarden til Vestervoldgade 131, —

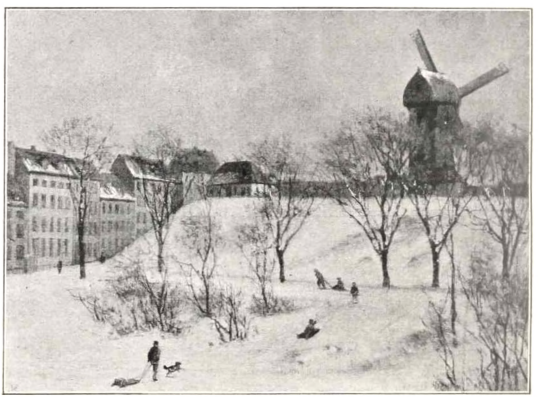

Volden ved det gamle »Halmtorv« med »Lucie Mølle«.
Efter Maleri tilhørende Professor Dr. Schmiegelow.

de nærmeste Bygninger er saa det kongelige Hømagasin og Bygningerne paa Garnisonens og den kgl. Materialgaards Terræn, der strakte sig helt hen til Prinsensgade, nu Ny Kongensgade.

Lige ved Blaataarn, indenfor paa Siden af det, løb det gamle Vandløb, der var ført gennem Volden ud for Lavendelstræde, i Havnen. Denne saakaldte »lange Rende« var en Afløbskanal med Bolværker, der hyppig krævede Istandsættelse, og Beboerne førte en stadig og frugtesløs Kamp med

Autoriteterne for at unddrage sig den Vedligeholdelsespligt af Bolværket, der paahvilede dem. Hele fem Træbroer førte over Renden, nemlig ved Blaataarn, Hømagasinet, Prinsensgade, Wiegandts- — nu Ny Vestergade — og Stormgade. Det var Vejen mellem Volden og denne Rende, der kaldtes Filosofgangen, den var for Enden lukket med en Slagbom; ved Vartov, paa det senere Halmtorv, laa Hospitalets Kirkegaard og lige indenfor Vesterport, paa højre Haand fra Frederiksberggade, en Vagtbygning. Paa Vesterbro laa de gamle Grave omkring *Christian d. Fjerdes* Udenværker tværsover Vesterbrogade helt ned til Stranden og havde bevaret deres Fæstningsfaçon, og Bebyggelsen udenfor var helt sparsom, idet de faa Huse indenfor Demarkationslinien var bestemte til at rives ned eller brændes af, naar Fjenden kom.

Oprindelig var »den philosophiske Gang« anlagt til Bekvemmelighed for de høje Herskaber, naar de begav sig til og fra Christiansborg Slot. I »Minerva« beskrives dette Sted som yderst idyllisk: Her er ingen Kanoner og Fyrgab, der ringes ikke ud som i Kongens Have, og ingen Tappenstreg gør Ende paa Spadseringen. Volden frembyder sig paa den ene Side som en stejl Bakke, paa den anden Side er man skilt fra Gaden ved en overmaade stor Rendesten (Vandløbet), som dog ikke forvolder Stank. Rummet inden i de to Bastioner ligner en frisk Eng, og Alléen er saa smuk, som tænkes kan.

Ved Mørkets Frembrud plejer her at indfinde sig nogle Musikanter: en Harpenist, en Klarinetspiller og en Fagottist, som forlyster det spadserende Publikum med god Musik. For Enden af Filosofgangen findes Bomme, der bevogtes af tvende Skildvagter, der skal holde alle uvedkommende o: ikke kongelige Køretøjer borte; men det gør intet

Skaar i Glæden; thi Soldaterne har Ordre til at være humane; derfor opstaar den Uskik, at almindelige Vogne, ja selv Renovationsvogne, til stor Gène for de spadserende benytter denne Genvej til Amager, og endvidere rider her en Del Officerer, som er mindre hensynsfulde og derfor undertiden er Skyld i Ulykkestilfælde.

Det er dette sidste, der 1787 giver Anledning til Filosofgangsfejden. Da et Par Officerer hensynsløst har redet nogle Fodgængere ned, tager Studenterne, som netop i de Tider begyndte at vaagne til Bevidsthed om deres Stands Betydning, de forurettedes Parti og foranstalter Optøjer, der støttes af Pøbelen og Politimester *Fædders* Malkonduite, saa at Fejden trækker ud over adskillige Dage. Den finere Portion af Publikum holder sig sky tilbage fra disse Udskejelser, og det bliver fra det Øjeblik ikke længere Mode at spadsere i Filosofgangen, der nu kommer til at ligge øde hen.

Naar København trængte til at faa et større Rum at bebo, naar det sprængte disse Volde, saa ligger det nær at antage, at det er Byen, som lidt efter lidt udvider sig udad; men med Hensyn til Vesterbro og Frederiksberg er dette ikke rigtigt; der er det snarere Forstæderne, der er vokset Byen ind paa Livet lidt efter lidt, end omvendt, indtil de er smeltede sammen.

Rahbek fortæller i sine Erindringer, at der, naar han var gaaet over de smaa Alléer og Glaciset, ikke var andre bemærkelsesværdige Bygninger paa Vesterbrogade end den kgl. Skydebane, der laa, hvor den ligger den Dag i Dag, og Pastor *Christianis* Pigeinstitut, hvor nu Dannebrogsgade gaar ned. Dette sidste Institut var aabenbart en i sin Tid moderne Læreanstalt, hvor bl. a. Rahbek selv var Lærer i de Aar, da han misfornøjet med det Tavshedspres, Staten lagde paa sine Embedsmænd, ned-

lagde sin Stilling som Professor ved Københavns Universitet.

Det kongelige Skydeselskab har en meget gammel Oprindelse; først kaldtes det: Hellig Trefoldigheds Lag i det danske Compagnie eller det danske Compagnies Handelslag og Broderskab og bestod som en Slags Modvægt til det tyske Hilgen Trevaltichkeits Gilde. Vi kan spore Selskabets Existens saa langt tilbage som til *Christopher af Bayerns* Tid, idet der i hans Stadsret af 1443 bestemmes, at Foged, Borgmester og Raad skal sætte Oldermand »i det danske Compagnie og udi alle Lauger«.

Man mener, at Stiftelsesdagen er 3. Juledag. Tidligere var Kompagniet Ejer af større Grundstykker mellem Kompagnistræde og Brolæggerstræde, som oprindelig kun var bebygget med Træboder. Allerede i 1459 omtales det, at Kompagniet ejede Boder ved Indgangen til Ladbo-, senere Læderstræde, nu Kompagnistræde; de havde Bagudgange til Per Brolæggers Stræde, og der, hvor nu Kompagnistræde 16 og Brolæggerstræde 5 ligger, laa Gildehuset med store Værelser til festlige Sammenkomster; her fejredes ogsaa adelige Bryllupper o. l. Paa Façaden stod en Indskrift, der lød:

Dette Hus kaldes det danske Compagnie
For Broderskab, som boer derudi.
Hellig Trefoldigheds Laug kaldes det og med Ære.
Derfor bør ingen uærlig der at være.
Gud give dem alle, som gaar ind og ud
At elske hverandre af Sind og Hu.
Concordia Res parvæ crescunt.
Discordia Res Magnæ dilabuntur. 1591.

Aarstallet er dog rimeligvis urigtigt, man har byttet 9 og 1 om, der bør staa 1519; man kender nemlig Love, der omtaler Bygningen netop ved

denne Tid. De ældste eksisterende samlede Selskabslove daterer sig fra 1582 og er en Laugs- og Gildes-Skraa. Den nævner som Embedsmænd *Oldermænd* og *Skaffere,* hvilket svarer til de nuværende Dommere og Inspektører.

Damerne har i sin Tid spillet en stor Rolle i Selskabet, og der findes meget nøjagtige Forskrifter

Den kgl. Skydebane.

om, hvorledes man skal forholde sig overfor dem. Nogle af disse Bestemmelser er meget snurrige. Det hedder saaledes, at naar den, »som Fordantz fører«, danser med en »erlige Danne-Qvinde«, da skal alle de, som danser med, »icke dantze meth andre endt meth erlige Danne-Qvinder«. Saafremt Fordanseren fører en Pige i Dansen, skal alle de andre ogsaa føre ugifte Damer, og forsynder man sig herimod, vanker der en Bøde af 4 Skilling.

Fordanseren havde i det hele taget en Del Privilegier, hvoriblandt et af de behageligste var, at han havde Lov til at vælge sin Dame først; hvis nogen anden tog hende, skulde Oldermand og Skaffere tage hende fra ham og føre hende til Fordanseren, og Forbryderen maa »leede sig effter en anden«.

I vore Dage, hvor der ankes saa meget over Dansenes mindre høviske Art, kunde det maaske være gavnligt, om man havde Regler som dem, der findes i det gamle Skydeselskab. Dansen skal — hedder det — gaa simpelt til. De, der svinger nogen Pige i Dansen eller paa anden Maade opfører sig uanstændigt, skal bøde 2 Tønder Øl og 1 Mark til Fattigbøssen.

Brødrene maatte kun tilsige deres Hustruer og Døtre til Kompagniets Fester og ikke medtage deres Tjenestepiger »uden de, som strax gaaer hiemb igien«.

Man skal tale høvisk og ikke »lade sig ubequemmeligen see enten for eller bag«. Drukkenskab straffes, og »huer som spier eller giör noget ureent udi Companiet eller Companiets Gaard, han bøde 1 tønde Øl og 1 Mark til de Fattige«.

Der taaltes ingen Skænderi, og der var stræng Straf for den, der slog en Broder »pust eller Kindhest« eller »tog hannem ilde om Næssen«. Man »keysede Maygrefve« hvert Aar, og denne Højtidelighed med tilhørende Løjer fandt Sted paa Frederiksberg Bakke.

Endelig vides det, at man i al Fald allerede i 1542 skød til Fuglen. Kong Christian III omfattede Selskabet med meget stor Interesse, og ved sin Indtrædelse skænkede han en sølvforgyldt Papegøje, der vejede 13 Lod og hang i en sølvforgyldt Kæde. Paa den ene Side var Kongens Brystbillede under Glas; under Vingen paa den anden

Side var indfattet en kostbar Calcedon (en Slags Agat).

Papegeøjen stod paa en Gren, hvorpaa Aarstallet 1542 og Bogstaverne J. S. var indridsede; rimeligvis er det Kongens Guldsmed og Instrumentmager *Johan Sibes* Navnetræk; thi han forfærdigede saadanne rare og kunstige Sager i de Dage. Dette kostbare Dyr opbevaredes paa Raadhuset; men desværre var det end ikke der i Sikkerhed. I 1701 skulde nemlig en Forbryder henrettes paa Nytorv, og for at Folk kunde faa bedre Udsigt til denne celebre Begivenhed, lukkede man dem i stort Antal ind i Værelserne paa Raadhuset, som jo den Gang laa og skilte Gammel- og Nytorv ad; i det Værelse, hvor Fuglen var, kom ogsaa en Mængde Mennesker, og da man efter Henrettelsen lod Gæsterne forlade Raadhuset, var en af dem saa uhøflig at tage Fuglen med som Erindring, og den blev aldrig siden funden.

Til Minde om denne Gave indstiftedes i 1779 det nuværende Tegn, der bestaar af en sølvforgyldt Papegøje med udstrakte Vinger og staaende paa en Gren. Paa dens Bryst staar D. C. (Danske Compagni) og bag paa Aarstallene 1542 og 1779. Det bestemtes, at udenfor Kompagniet maatte ingen bære dette Tegn uden ved sit eller ved en Broders Bryllup. Ved Overdragelsen sagde Formanden: »Broder, tag mod dette Ærestegn, og bær det, og forbliv stedse en Ven af det danske Compagnie.« Denne Ceremoni gik i Aarenes Løb af Brug, men genoptoges i 1879. Skikken var indført paa Generalfiskal *F. W. Wiwets* Initiativ. Han gjorde i det hele meget for Selskabet, saa at dette lod hans Billede male, og det holdtes højt i Ære; men en Tid laa det foragtet paa Loftet, fordi Brødrene var vrede paa ham paa Grund af hans haarde Fremfærd i Sagen mod den i Broderskabet saa højt

elskede Dronning *Caroline Mathilde*, der som den første Dronning d. 5. September 1770 »ikke alleniste var til Stede, men endog selv skiöd og traf Papegeøjen«. Hun mødte ved denne Lejlighed i Mandsdragt, hvad der vakte Forargelse udenfor Selskabet; Brødrene derimod hang stadig ved Mindet om hende og delte sikkert den Opfattelse, der fik et naivt og rørende Udtryk i et Vers, der findes under et i de Tider iblandt dem meget udbredt Træsnit, der forestiller Dronningen i Mandsklæder til Hest; det lyder:

Hvor tit fornøyede sig ey
Hver Dansk og Norsk derved
At see, paa hver en Stie og Vey
Vor kiere Dronning reed?
Den Glæde vi endnu klar finde.
Vi os om den herved vil minde.
Hun med saa mangt et Trav og Fied
Og i hvor tit det var,
Vi dog deraf blev aldrig kied,
Sligt Syn var skiøn og rar. —
Ved Yndighed Hun vandt vort Hierte
At elske Dig Hun os selv lærte.
Ey vor Mathilde rider meer,
Hun er nu reedet bort;
Til Hest vi nu ey hende seer,
Den Glæde var kun kort. —
En Dronning bør jo Landet gavne,
Hvo spørger: Om vi Hende savne!

Det gamle Kompagnihus blev 1676—79 anvendt til Opholdssted for svenske Krigsfanger, men 1682 blev det solgt, og Pengene anvendtes til at betale Byens Gæld med; ved Branden i 1795 ødelagdes det totalt; men allerede i 1619 fik Selskabet en Skydebane udenfor Vesterport, hvor nu Ejendommene Vesterbrogade 69—71 ligger; men det har ogsaa haft andre Baner samtidig, saaledes udenfor Nørreport og fra 1746 paa Agent *Andreas Bjørns* Ejendom Bjørnsholm paa Christianshavn.

I 1751 overlod Kongen Selskabet en Skydebane paa den nuværende Grund, hvor det holdt sin første Fugleskydning i 1753. Fra 1673 blev det kaldt slet og ret »Skydekompagniet«; men i 1776 fik det Lov at kalde sig ved sit nuværende Navn: *Det kongelige københavnske Skydeselskab og danske Broderskab*. *Wiwet*, der havde oprettet Selskabets nye Fattigbøsse, der skulde uddele Huslejehjælp til trængende Brødre og deres Enker, fik ogsaa den Ære d. 29. Januar 1782 at nedlægge Grundstenen til den nuværende Bygning, og i Stedet for den sædvanlige Skik at nedlægge Sølvpenge ved Stenen, anbragte han et af ham selv forfattet Digt i en Daase. Bygningen indviedes d. 10. Maj 1787 og opførtes af Tømrermester *Boye-Junge*. I 1792 tilføjedes Sidefløjen, hvorved den ydre Form skabtes, som den ser ud den Dag i Dag. Men den Gang var Selskabet ikke selv Ejer af Grunden, som var syv Tønder Land stor; det lykkedes først at erhverve denne i 1812; da Roskildebanen anlagdes i 1847, maatte det afstaa noget af Grunden, og da Istedgade førtes igennem i 1886, klippedes der atter af Skydebanens Ejendom, og det blev Aaret efter nødvendigt at opføre den kendte store Skydemur ud mod denne Gade; den skyldes Arkitekt *L. Knudsen*. I 1894 skilte man sig af med endnu et Stykke Grund, et temmelig stort Vænge, saa at Ejendommen nu kun spænder over 48,975 Kvadratalen. I Midten af Halvfemserne foretoges en Ombygning, hele Sidefløjen blev revet ned og opført fra ny, og ud i Haven opførtes endnu en Sidefløj.

Rundt om i Værelserne er den interessante Samling af malede Medlemsskiver — ordnede og beskrevne af nys afdøde Boghandler *Carl Reitzel* —; mange af disse er virkelige Kunstværker, og de taler et stumt Sprog om de mange og gode Bor-

gere, der i Aarenes Løb har været knyttede til dette gamle Borgersamfund.

Selvfølgelig har Selskabet haft sine Historieskrivere. Saaledes har *Wiwet* efterladt et Manuskript, der med en Broderbog fra 1623 som Udgangspunkt skildrer Selskabets Historie fra Oprettelsen indtil det Øjeblik, da Kronprins *Frederik* overtog Regeringen for sin syge Fader *Christian d. Syvende.* Dette blev i 1836 fundet og udgivet af en af Brødrene, den stærkt litterært interesserede store Skuespiller Professor *Nicolai Peter Nielsen.* Men siden den Tid har et af Selskabets mest fremragende, nulevende Medlemmer, Militærhistorikeren Oberst *N. P. Jensen,* i 1901 gjort sig fortjent ved at udgive sit fortræffelige Arbejde om det kgl. Skydeselskabs og danske Broderskabs Historie.

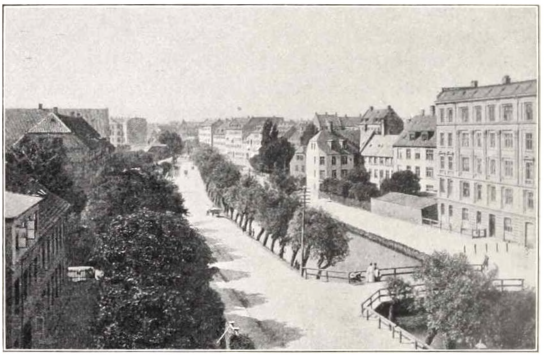

Ladegaards Aaen med »Ladegaarden« tilvenstre.

II.

AF LADEGAARDENS SAGA.

Om Sommeren har den gamle Ladegaard sin skønneste Tid, saa smykker dens Have sig med de friskeste Farver, saa breder de krogede gamle Frugttræer deres Grene over det duftende Grønsvær, og den lille Dam afspejler Svanens hvide Dejlighed. — Det er et sidste, lidt trist Minde om svundne Herligheder, først om de Dage, da gamle Inspektør *Øst* havde sin Privatbolig og Have der; og ser vi de høje Popler udenfor, der danner Rammen til en hel lille Landgaard, saa mindes vi ogsaa med et Smil den Tid, da disse Enge var overspændt med lange Stykker hvidt Lærred, der laa til Bleg, medens Ladegaardslemmerne gik og passede det. Alt det saa vi, naar vi over den gamle Ladegaards Jorder kørte med Toget ad Klampenborg til.

Men alle disse Herligheder minder og fortæller om, at Ladegaarden i en Tid maa have kendt større og bedre Dage, end da den var Københavns Tvangsarbejdsanstalt. Men da vi nu er begyndt at gaa baglængs i Tiden, kan vi lige saa gerne blive ved og dvæle først ved hine svundne Dage, de fleste af os endnu mindes fra vor Barndom.

Vi ser for os det Regiment af Lemmer, der hver Dag under en Opsynsmands Ledsagelse rykkede ud for at holde vore Torve rene, og vi husker, hvorledes disse blaaklædte Gentlemen anvendtes som Skræmmebilled for alle dovne Drenge. Ja, der var endda en enkelt, meget kendt Lærer her i København, som til Yndlingsfrase overfor Syndere, der ikke kunde deres Geografi til hans Tilfredshed, havde følgende Fremtidsperspektiv: »Rent fordærvet Person! Læser Smaablade og ryger Cigaretter; driver paa Sofaen, spytter i Loftet. Siger sgu til sin Fader og F. g. m. til sin Moder. Ender paa Ladegaarden: blaa Bukser, Kost og Vandkande, skal pille Græs paa Frue Plads og leve af 5 Øre til Skraa om Ugen.«

Vi har her hele Billedet af Optoget og dets Beskæftigelse med at feje og gøre rent paa Københavns Gader. Men det var nu for Resten ingen rigtig Femøre, d'Hrr. Lemmer fik udleveret ved deres ugentlige Torsdagsfritur i Byen. Belært af bitre Erfaringer om, at der ikke skulde mange Femører til, for at deres Ejermænd, der jo til daglig holdtes paa Smalkost i Retning af vaade Varer, skulde kunne faa dem omsat i en mægtig Rus, der virkede forstyrrende saavel paa Disciplinen som paa Indehaverens Arbejdsevne, havde Inspektionen arrangeret det saa viseligt, at Lemmerne i Stedet for gangbar Mønt fik udleveret et Mærke, en af de saakaldte »Ladegaards-Specier«, som af de Handlende kunde veksles paa Ladegaarden, men

ikke kunde omsættes i Brændevin. Navnet »Ladegaards-Specie« er blevet hængende ved vore store, grimme Kobber-Femører den Dag i Dag.

Der knytter sig andre, mere fornøjelige Minder til de Tider; hvem husker saaledes ikke den berømmelige *Scheibelein* med Soldater-Kasketten og de mange Medailler paa; og endnu fornøjeligere er det at tænke paa den kønne gamle *Ladegaardsaa,* der nu er tildækket. Oprigtig talt var der baade kønnere og hyggeligere, da den smalle Aa lod de gamle ludende Piletræer spejle deres Kroner i dens Vande, end nu, da en kedelig moderne Boulevard med Træer, der — som *Kaalund* siger — plantes paa ny hvert Aar, erstatter den.

Og blandt vor Barndoms Gadeviser mindes vi da ogsaa en om, hvorledes Ynglingen »Kresjan« vandrede ved Ladegaardens Aa med sin Gine og — ja, han maa jo altsaa ikke have resideret paa Ladegaarden netop den Sommer, — trakterede hende med »den ædelige Brændevin« i saa rigeligt et Maal, at den tog Ligevægten fra dem begge, og de endte i Ladegaardsaaens mindre velduftende Bølger og . . .

»Død og Pine,
saa traadte han Vande med sin Gine,
sin Gine, den dejlige Mø,
er du med paa den?«

slutter Sangen.

Et mindre lysteligt Minde er den Sten, som i gamle Dage ragede op af Aaen, og som man, da denne udfyldtes i 1896—97, anbragte paa Aaboulevarden. Den fortæller om et Selskab, hvis Heste kørte løbsk, saa hele Vognen væltede i Aaen, og tre Mennesker, der ikke kunde komme ud af den lukkede Kalesche, druknede.

Det store Bygningskomplex, vi nu kalder »den gamle Ladegaard«, benyttedes til Tvangsarbejds-

anstalt, den anden Fløj til Fattiggaard. Det var dog først i 1768, at disse Institutioner indrettedes her som Afløsere af »Det gamle Pesthus«, »Lille Helliggestshus«, Helligaandshuset, som man kalder det nu. Dette var rimeligvis indrettet i 1607 og anvendtes som et St. Hans Hospital for Afsindige, Pestsyge og Folk, der led af anden Smitsot. Det ødelagdes under Svenskekrigen; men saa var der en rig Klædekræmmer *Claudi Rosset,* en indvandret fransk Katolik, som blev saa rasende over, at hans eneste Datter havde giftet sig mod hans Vilje, at han gjorde hende arveløs og skænkede hele sin Formue, ialt 43,396 Rdl., til Pesthuset.

Derved blev Fattigvæsenet sat i Stand til at købe Ladegaarden, som skulde erstatte en midlertidig, yderst slet bygget Stiftelse, som laa paa Vesterfælled. Først da Kommunen i 1808 købte *Bistrup,* adskiltes Sindssygehospitalet fra Tvangsarbejdsanstalten, og først da kan vi tale om en virkelig offentlig Forsorg for disse ulykkelige Skabninger, der hidtil var behandlet som Forbrydere, paa hvem Guds Straf hvilede, og som man kun uskadeliggjorde ved at spærre dem inde i Bure.

Men inden Arbejdsanstalten rykkede ind derude, var Gaarden en virkelig *Ladegaard.* Allerede *Christian den Tredie* havde ladet opføre en Ladegaard eller Avlsgaard til Københavns Slot; men den laa længere ude, i en lille By, der havde rejst sig omtrent der, hvor nu Godthaabsvejen ligger; denne Ladegaard blev imidlertid for lille, og *Christian den Fjerde* byggede den nye Bygning ved Ladegaardsaaen, og han henlagde til den hele det Areal, hvorpaa siden Frederiksberg har rejst sig. Bygningen var da een stor, lav Længe med Plads til 500 Stykker Kvæg; men den blæste om i 1628, og da opførte Kongen en anselig Gaard med Grundmur og tre Etager; den omgav han med Bastioner og Vold-

grave, der fik deres Vand fra Ladegaardsaaen og dennes »Biflod«, *Rosenaaen,* der løb ud i Kallebodstrand. Da denne Aa, der saare lidet svarede til sit velduftende Navn, blev tildækket, fordi man ikke kunde holde dens Stank ud, blev kun en lille Rest tilbage; det er den før omtalte kønne lille Dam i den gamle Inspektørs Have.

Det gik imidlertid daarligt med Driften af Ladegaarden. Kongen satte aarlig mange Penge til paa den, saa Enden paa det blev, at Gaarden forpagtedes bort; dens Jorder udstykkedes efterhaanden, mest til de hollandske Bønder, som derved grundlagde det saakaldte *Ny-Amager* eller *Ny Hollænderby,* som først fik Navneforandring, da Slottet *Frederiksberg* var bygget.

Bygningen brændte under Svenskernes Belejring, og den stod som Ruin, til *Christopher Gabel* købte den i 1660'ernes Begyndelse. Senere blev den brugt som Krigshospital, hvad vi med et moderne Udtryk kalder Garnisons Sygehus; men under den store Pest i 1711—13 var den Hjem for 100 Pestsyge ad Gangen; efter Pesten blev den omdannet til militært Fattighus, og det var den, til den blev Tvangsarbejdsanstalt.

Som man vil se, har den gamle Ladegaard haft en omtumlet Fortid. Ildebrande har mange Gange hærget den; man har bygget Stokværk paa og revet dem ned for atter at sætte nye op. Man har lappet og flikket paa den, til den fik sit nuværende Ydre; men dens idylliske Omgivelser fornægter ikke dens kongelige Herkomst. Kunde de gamle Popler der oppe paa Skraaningen tale, vilde det sikkert blive et skønt Eventyr at lytte til — om frisk Landliv, svundne Dages Kærlighed og Sorger, Riddersmænd og Adelsdamer.

Som Hjem for tilfældig sammenhobede Institutioner og Privatfolk taber Ladegaarden dog al-

drig sit Præg af en Mindernes Gaard, hvis Bevarelse vi bør søge at sikre overfor altfor stor Forretningssans, den, der allerede nu har trængt sig ind i den gamle Have og skæmmet den med nogle ganske uhyrlige Reklameskilte, der aldrig burde taales i en By som vor.

Under Ladegaardens Jorder blev den Landsby, der hed Solbjerg, lagt ind, og det var her, at Frederiksberg By begyndte at vokse frem. Oprindelig var der dog kun foruden Ladegaarden en eneste Bygning til, nemlig *Kalthuset,* der laa yderst mod Nordvest paa det nuværende Grøndals Grund.

Dette Hus havde sit Navn efter *Frederik d. III's* navnkundige Overtøjmester *Peter Kalthoff,* som allerede under *Christian d. IV's* sidste Regeringsaar var navnkundig som Bøssemager i Tyskland, hvor han havde fremstillet en Bagladeriffel. Kong Frederik maa have været ham højst bevaagen; thi allerede i 1654 var han forfremmet til Arkelimester paa Tøjhuset; fra den Tid kan man sikkert regne, at han er den egentlige Leder af dette; i sin Glæde over denne Forfremmelse var det, at han skænkede tvende Malmstager til Frederiksberg Kirke; de eksisterer den Dag i Dag. Kalthuset gjorde han til en Krudtmølle.

Man vil forstaa, at en Mand i hans Stilling havde meget Ansvar og Arbejde under Svenskekrigen; han blev da ogsaa Øverstbefalende over Slotsholmens Artilleri og Løngangsbatteriet og Overtøjmester, saa at han i 1659 havde Tilsynet med Ammunitionen i alle Rigets Fæstninger. En dygtig Mand maa han have været, men tillige sikkert meget nærsom. Han lod sig rigeligt lønne for sin Virksomhed; foruden Kalthuset fik han af Kongen »Rodevalds Værk«, det senere Raadvads Mølle, og senere to Gaarde i Stokkerup By i Nordsjælland. Begge Steder anlagde han Krudt- og Slibe-

møller og drev i det hele en efter hine Dages Forhold særdeles omfattende Industri; fra 1666 var han Statens Reparatør af blanke Vaaben og Eneleverandør af fint Krudt. Da han døde i 1672, solgte hans Hustru, *Magdalene,* og hans Søn hele hans Bedrift til Staten.

Det var imidlertid ikke meget betryggende læn-

Udsigt mod Frederiksberg Slot med Rosenaaen i Forgrunden og Gaardene Forhaabningsholm og Lykkesholm i Mellemgrunden. Efter Maleri af E. Pauelsen 1788.

gere at have et Krudtværk saa nær Hovedstaden, og Kalthuset benyttedes derfor til Bolig for en af Københavns Slot lønnet Embedsmand, der skulde føre Tilsyn med Ladegaardsaaen.

Nær ved Ladegaardens Grund ved det nuværende Vodrofvej laa oprindelig et Hospital for Spedalske, som maa være nedbrudt for næsten 250 Aar siden, men dets Navn, *St. Jørgens Hospital,* blev bevaret i Søens, St. Jørgens Sø, og da der laa et lille Kapel derved, bevaredes ogsaa til for

en god Menneskealder siden Navnet »Kapellet«, rigtignok kun paa en tarvelig Beværtning, der laa paa Gammel Kongevej lige overfor Bagerstræde. Det er ganske mærkeligt, hvorledes saadanne Navne bliver hængende; tit sker det ved en Omfortolkning, naar man har glemt den oprindelige Betydning; »Lysets Kælder« paa Vesterbro har saaledes intet med Oplysning at gøre, men hed »Lyhs'es Kælder«, fordi dets første Ejer hed *Lyhs*.

Hvem tænker for Resten ogsaa mere paa, naar han en smuk Sommeraften spadserer paa Svineryggen og glæder sig over de mange Lys, der spejler sig i St. Jørgens Sø, at denne henter sit Navn saa langt borte som fra Aaret 306, da en fornem kappadokisk Kriger under Diokletians Regering under frygtelige Pinsler maatte bøde med Livet for sin Kristentro. Det var ogsaa denne tapre Riddersmand, der befriede den yndige Prinsesse *Kleodolinde* af Syrien fra en ækel Drages Vold. Han blev Vaarens Helgen, Nattefrostens Betvinger og derfor ogsaa Sejrherren over Sot og Syge, hvorfor han blev Skytshelgen for en Mængde Pesthuse Verden over, ogsaa for vort eget derude paa Frederiksberg. Ganske vist er hans Navn af Folkesagn og ad andre Veje blandet sammen med andres; men fordi han under sin Kamp med Dragen sad saa fast i Sadlen, var Middelalderens Sadelmagere ikke sene til at komme paa en god Fod med ham ved at gøre ham til deres Privathelgen.

Hvorledes Vejforbindelserne, der førte fra Byen ud i Landet, oprindelig har ligget, bliver ikke nemt at fastslaa; vi mangler Kort dertil. Men *Gammel Kongevej* hedder saaledes, fordi den var den rigtige Kongevej, der førte forbi Damhuset mellem Herstederne til Roskilde. Ved Værnedamsvej, der har Navn efter Grundens Ejer, *Verner Dam*, stødte Køge Kongevej til; den dannede Grænseskellet for

Frederiksberg Jorder, gik ad nuværende *Rahbeks Allé* til Valby, over Hvidovre og Avedøre til Køge.

De første hollandske Bønder, der i 1651 fik Gaarde paa Ladegaardens Grund, bar de betegnende Navne *Didrich Claus Rejer, Jan Cornilssen, Piter Jacobsen* og *Claus Sibrandsen.* Hvor ilde det gik dem under Svenskekrigen, og hvor galt det blev senere, er skildret i nærværende Forfatters »Frederiksberg« og skal derfor ikke gentages her; men blandt de første Beboere skal nævnes *Niels Juel,* der byggede paa Kalthusets Jord i 1672, og hans Broder *Jens Juel* og tillige Assessor *Abraham Wüst,* der grundlagde sit Teglværk her, hvor Smallegade nu ligger, og denne Grund har sin senere navnkundige Historie.

Det er sikkert rigtigt, at det var her, de Sten blev strøgne, som brugtes til Frederiksberg Slot. Gaarden laa lige ved Byens Gadekær, der existerer endnu som den lille Sø, hvor der er Indgang til Frederiksberg Have fra Smallegade, og mærkeligt er det, at der siden — mange Herrens Aar efter — er blevet Plads for en Virksomhed, som er noget lignende, men dog af en anden Art. Det er nemlig paa denne Grund, at først Fajancefabrikken »*Aluminia*« og senere tillige *den kongelige Porcellænsfabrik* har hjemme.

»Aluminia« stiftedes 1863 af *August Schiøtz* og hørte hjemme som et ganske lille Foretagende ude paa Christianshavn, hvor Fabrikken blev drevet ret ubemærket, indtil Ingeniør *Philip Schou,* der da var 30 Aar, gik i Kompagni med dens daværende Ejer, Oberst *C. E. Bech,* som havde en ret udstrakt Grund i Prinsessegade. Schou saa imidlertid snart, at Udviklingsmulighederne paa Christianshavn ikke var gode, han søgte andet Steds hen, og han fik da Øje paa den gamle Teglgaard i Smallegade.

Denne havde allerede forinden givet Plads for en udstrakt og landskendt Virksomhed, der ogsaa fortæller om dansk Foretagsomhed og Snille. Og hermed hænger det saaledes sammen:

Emilius Ferdinand Nobel, der var født i Assens d. 5. Maj 1810, havde mistet sin gode Fader, da han selv kun var 8 Aar gammel, og Kaarene i Hjemmet, hvor der var en Del Børn, var efter Pengekrisen i 1814 meget smaa, hvorfor han blev sendt hjemmefra for at opdrages hos en Slægtning i Roskilde. Da Faderen havde været Tobaksspinder, valgte man ogsaa denne Vej for Sønnen, der udlærtes i Provinsen for i 25 Aars Alderen at forevise sit Mesterstykke for Tobaksspinderlavet i København. Han giftede sig nu og nedsatte sig yderst beskedent i Nykøbing paa Falster, hvor han selv, med en eneste Dreng som Medhjælper, spandt Tobak og rullede Cigarer, saa lang Dagen var. Men i Løbet af Perioden 1835—55 voksede hans Forretning, saa at den kom til at beskæftige en Mængde Arbejdere og blev en af de betydeligste i Danmark. I 1843 udnævntes han til Borgerrepræsentant i Nykøbing og gjorde saa god Fyldest, at Byens Industri- og Haandværkerforening gjorde ham til sit Æresmedlem; men i 1854 drog han til København og købte der den Tobaksfabrik, som i 1814 var grundlagt af *Chr. Kastrup.* Aaret efter indtraadte *Th. S. Braun* i Firmaet, der endnu eksisterer under Navnet »Brødrene Braun«.

Nogen Tid efter købte han Teglgaardens Grund paa Frederiksberg, og i 1862 opførte han her sin Fabrik med 12 tilhørende Arbejderboliger; men da han nu tillige vilde oprette en Skraatobaksfabrik, byttede han Gaarde med »Aluminia«, saa at de Nobelske Fabrikker fik deres Hjem paa Christianshavn. Han var en sjældent virksom Mand, der bl. a. var en af Stifterne af Landmandsbanken og

tillige viste sin Kærlighed til Frederiksberg ved at være et flittigt Medlem af Diakonissestiftelsens Bestyrelse. Da han døde d. 5. Juni 1892, blev der med Rette sagt om ham, hvad der nu gentages i »De Nobelske Slægtebøger«. »Retsindighed og Hæderlighed prægede hans Liv og Virke, aaben og mild mod sine Medmennesker vandt han deres uskrømtede Tillid, i hele sin Fremtræden var han yderst beskeden og fordringsløs. Det blev en Gang sagt om ham i Rigsdagen, at hans Færd i alle Maader svarede til det Navn, han bar. Det betød noget, naar Staten i fuld Tillid til ham ved en særlig Lov af 12. September 1864 ordnede hans Forhold til Toldloven af 1863. I Ungdommen havde han begyndt sin Gerning med to tomme Hænder og forstod vel ikke mindst af den Grund, hvad det vil sige at være i Trang; hjertedannet og fintfølende hjalp han altid paa den rette Maade. Mange tabte i ham en god og trofast Ven, hans Slægt en kærlig Fader og Bedstefader.«

Men hans Fabrik veg altsaa for *Philip Schous* (der i 1872 gik over til et Aktieselskab), der som den udmærkede Kemiker, han er, drev sin Fajancefabrik stærkt i Vejret; han var imidlertid ikke tilfreds hermed, men experimenterede længe med at fremstille Porcellæn, og dette førte til, at »Aluminia« købte »Den kongelige Porcellænsfabrik«, der flyttedes til Frederiksberg i 1882. Den blev her mønsterværdigt installeret efter Teknikkens nyeste Fordringer; bl. a. konstruerede Schou helt nye Brændeovne, (hvis morsomme Façon enhver Københavner, der har kørt ovenpaa en Sporvogn ud til Zoologisk Have, har lagt Mærke til). Det var her, navnlig Brænding af Underglasurfarver skabtes, som lod Fabrikkens Ry staa op igen som en Fugl Fønix af den gamle Købmager-

gade-Fabriks Aske, og ved Udstillingerne i København i 1888 og Paris 1889 vandt den, bl. a. ogsaa takket være Professor *Arnold Krogs* kunstneriske Ledelse, Verdensry, som den havde haft det i *Juliane Maries* Dage.

Vi kan da ikke gaa forbi den kongelige Porcellænsfabrik uden at mindes ogsaa dens Fortid, og herom er at berette:

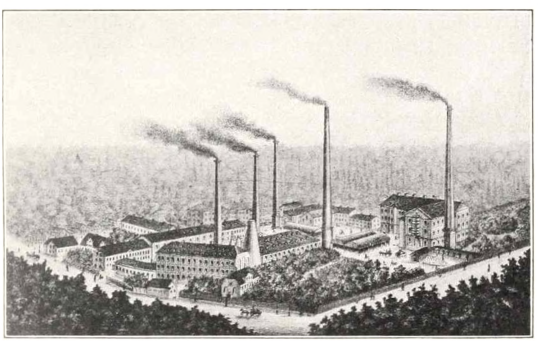

Den kgl. Porcellænsfabrik og »Aluminia«.

Paa Købmagergade laa indtil for 29 Aar siden en gammel interessant Gaard, der strakte sig langt ind med en Mængde Baggaarde og Krinkelkroge; oprindelig har det sikkert været en rigtig gammel Adelsgaard; men sin Navnkundighed vandt den først, da den kongelige Porcellænsfabrik i 1795 fik sit Hjem der. Det er denne Gaard, *Vilh. Bergsøe* har skildret i sin hyggelige Bog: Fra den gamle Fabrik; hans Fader *Carl Vilh. Bergsøe* var Administrator der.

Den Mand, Fabrikken skylder sin Tilblivelse, hed *Frantz Henrich Müller*. Og hans Navn er

knyttet til dens hele glimrende Udvikling i det attende Aarhundrede.

Han var født d. 17. November 1732, og i 1747 kom han i Lære paa Kong Salomons Apothek paa Østergade. Han blev hurtig stærkt interesseret for Kemi, Metallurgi og Mineralogi, Fag, som senere skulde komme ham i høj Grad til Gode, da han begyndte paa sine Undersøgelser om Fabrikationen af Porcellæn.

Inden vi gaar videre, kan det have sin Interesse at erfare, at Porcellæn laves af Feldspath og Kvarts, og at vi faar begge disse Bestanddele fra Norge, samt Kaolin, som vi henter fra Tyskland og Frankrig. Og mærkeligt er det, at Navnet paa dette lækre og renlige Stof kommer fra et latinsk Ord: *porcellus*, som betyder — en lille Gris. Forklaringen herpaa er, at der nede i Italien findes en Musling, hvis Skaalform minder om Ryggen paa en Gris, den kaldes derfor porcellana; denne Muslings indre Skal udmærkede sig ved en særlig Hvidhed, og da man fik det første kinesiske Porcellæn til Evropa, opkaldte man det, fordi Stoffet mindede om Muslingeskallens: Porcellæn.

I de Tider agtede man Porcellænsfabrikationen omtrent lige saa højt som Guldmageriet, og det er intet Under, at den fristede en saa ærgerrig Mand som Müller. I 1765 indgav han derfor sammen med en Porcellænsmaler *Richter* Ansøgning om Understøttelse til at gøre Forsøg paa at fremstille Porcellæn. Han fik Hjælpen; men da han jo dog skulde leve, maatte han tillige nedsætte sig som »Materialist, Laborant- og Urtekræmmer«, — og han var — skønt han nu var 41 Aar gammel — nødt til at tage farmacevtisk Eksamen. Men han gav ikke Slip paa Forsøgene med Porcellænet. I September 1773 kunde han præsentere de tre første Stykker for Hans Majestæt. Men det var da

ikke længere den kunstelskende *Frederik den Femte,* der skulde give ham Bevillinger og Hjælp. *Christian den Syvende* brød sig ikke om Porcellæn; han vilde ikke hjælpe Müller til at anlægge en Fabrik.

Denne opgav dog ikke Modet, men udstedte en Opfordring til at danne et Aktieselskab; men det gik ikke saa glat som i vore Dage, og der tegnedes — ak! — kun een Aktie. Men denne ene var imidlertid god for mange; det var den tidligere Læge, Konferensraad *Holm,* da Generaldirektør for Postvæsenet og Kabinetssekretær hos Enkedronning *Juliane Marie.*

Holm gik til Hendes Majestæt og talte Fabrikkens Sag, og i hende fik den lige til hendes Død i 1796 en naadig Beskytter; d. 13. Marts 1775 fik Müller Privilegium til at lave Porcellæn i alle Kongens Riger og Lande; og, hvad nødvendigere var, Dronningen skaffede ham 19,000 Rdl., og der blev dannet en Direktion, hvori saa fine Folk som Konferensraad *Holm,* Kammerherre *Suhm,* General *Eickstedt* og Etatsraad *Ove Høegh-Guldberg* havde Sæde.

Müller var derimod ikke selv fin nok til at komme i Direktionen, han blev »Fabrikmester« og maatte som de andre Funktionærer underskrive en edelig Forsikring om, at han vilde forblive paa Fabrikken, saa længe Gud undte ham Helsen og Kræfter, ligesom han paa den kraftigste Maade forbandt sig til aldrig til noget Menneske i nogen Hensigt at aabenbare det allermindste af, hvad han vidste om Behandlingen af Porcellænet.

Müller sled nu i det fra Klokken fem om Morgenen til syv om Aftenen og ledede desuden hyppig Brændingen om Natten. Og af sin ringe Gage udredede han desuden Udgifterne til at skaffe *A. C. Luplau* fra Porcellænsfabrikken i Fürstenberg her-

til som Modelmester. Han var »Broget-Maler« i Modsætning til de sædvanlige »Blaamalere«. Desuden knyttedes *J. C. Bayer* til Fabrikken; det er ham, det berømte *Flora Danica*-Stel skyldes.

Arbejderne paa Fabrikken i den Tid var mest Soldater og Læredrenge; men det lykkedes med megen Snedighed at faa fem af Arbejderne fra Meissen herop; de var ikke velsete blandt Fabrikkens egne Folk, og megen Nytte gjorde de da heller ikke. De skabte nærmest Ufred, og en skønne Morgen maatte *Müller* ligefrem lukke Portene for dem, og da de senere indfandt sig igen, lod han dem sætte ud paa Købmagergade med Magt.

I 1780 naaede endelig *Müller* sit Livs Maal: han blev Fabrikkens egentlige Leder — og saa fik han oven i Løbet Titel af Justitsraad, og han fik Kongens Tilladelse til at aabne et Udsalg, og der blev udstedt Forbud mod Indførelse af fremmed Porcellæn. Han var endelig Sejrherre, og han fortjente det.

Det vilde blive for vidtløftigt at tale om alle de Over- og Underglasur-Sager, der frembragtes i disse Tider; der er kun eet, som vi med særlig Opmærksomhed maa fæste vort Øje paa fra hine Købmagergade-Dage; det er det Stel, som bærer Protektricens Navn og gør det med Ære: *Juliane Marie*-Stellet. Stilen var paa Forhaand givet: det var Louis XVI's. Men naar man tror, at alle de lækre Sager, som hører dertil, er laant udefra, tager man fejl. Man stræbte at være original paa Fabrikken. Derom vidner Motiver, der er saa typisk danske som Bondefigurerne og Nordmandsdalens Figurer. Man lod Meissen beholde sin Rococco; her hjemme satte man det bestemte Krav: Formen skal være det væsentligste, Dekorationen Nr. 2. Naar man ser det fine og yndefulde, Fabrikken paa denne Maade skabte, maa man be-

undre Kunsten deri. Et Par Grupper som »Fløjtespilleren« og »Damen, der drikker The«, er kun Eksempler paa, hvor dejligt sligt kan gøres. I hele Verden findes ikke Magen.

Og det var nærved, at det heller ikke var til at finde i Danmark. Sagen var, at efter Müllers Død havde den gamle Fabrik trange Aar og heller ikke tilstrækkelig dygtig Ledelse. Modellerne forfaldt. Først da Konferensraad *Schou* blev Direktør — han fortæller selv, at det skete ved et tilfældigt Møde med Fabrikkens daværende Ejer, Grosserer *Falck*, der sagde til ham: »Jeg er kommen til at købe den kgl. Porcellænsfabrik og ved efter 15 Aars Forløb, min Sandten, ikke, hvad jeg skal gøre ved den, kan De ikke kigge paa den?« — begyndte man at redde Stumperne; og det var Stumper i bogstavelig Forstand. Enhver, der nu vil besøge Fabrikkens Modelrum, vil kunne se de sørgelige Rester af de gamle Figurer — et Ben, en Arm, et Hoved eller andre Brudstykker; men de opbevares med stor Pietet, og man rekonstruerer med Smag og Klogskab og nænsom Haand de gamle Sager.

Efter at Fabrikken var flyttet fra Købmagergade, gik den en Igenfødelsens Tid i Møde. At den nu er verdensberømt, skal alle Danske takke Konferensraad *Philip Schou* for, at den bevarer sit Ry og stadig arbejder sig højere og højere til Vejrs, skyldes først og fremmest Professor *Arnold Krog*, men tillige den nuværende energiske og humane Leder, *Direktør Dalgas*, der ude i Smallegade arbejder i Spidsen for en Hær af Kunstnere og Industrikyndige, der har den rige Skaberkraft i sig.

Det er jo dog, naar alt kommer til alt, det bedste Forsvar, Danmark har, at det formaar at skabe dyb og ærbødig Respekt Verden over for sin Kultur.

Imidlertid saa det i denne Periode ud, som om

Fajancefabrikken »Aluminia« skulde lide under sin mere berømte Søsters Fremvækst. Ud over almindelige Brugsgenstande, nærmest skabt efter engelsk Mønster, havde man kun vovet sig til enkelte kunstneriske Opgaver, saaledes den bekendte Frise over teknisk Skole i København, og noget Marked udenfor Danmark havde man ikke, indtil Direktør *Dalgas* for nogle Aar siden fandt den rette Mand i Maleren *Joachim*, som ved sine Former og Farver — og trods det, at han kun har een Arm — skabte Mesterværker, der nu som en helt ny Form for dansk Kunstindustri flyver Verden over, saa det store Maal snart er naaet, de to dristige Ledere har stillet sig, at man skal nævne »Dansk Fajance« lige med »Kongeligt dansk Porcellæn« over hele Verden.

Indenfor den kendte Mur arbejder der nu en Hærskare af Mennesker, i September 1913 opgives Tallet til 800. Og det er en ren Fornøjelse at gaa igennem Fabrikkernes Værksteder og se den Lyst og det Liv, der driver Værket; helt idyllisk er der paa de sollyse Malerstuer, hvor de flittige Kunstnerinder og Kunstnere sidder bøjet over deres Arbejde, der jo skal udføres med den mest punktlige Nøjagtighed. Grønne Planter smykker de store Rum festligt, og det ser ud, som om alt gik som en Leg, og dog ved man, hvor mægtigt et Arbejde ethvert Stykke kræver, hvor let en lille Fejl paa Vejen, den lange Vej fra Massens Grødælte til Kunstnerens sidste affilende Haand efter Brændingen, kan ødelægge store Værdier, saa man forstaar, at det tilsyneladende saa fredelige Arbejde ogsaa ejer Kampens og Spændingens Poesi og Ansvarets tit tungt vejende Byrde, og man maa saa meget mere beundre den Utrættelighed, hvormed der selv efter et tabt Slag arbejdes videre med Ufortrødenhed, og man indrømmer, at der inden-

for vor moderne Kunstindustri findes Valpladser, hvor mange Værdier staar paa Spil.

Inden vi gaar videre, maa vi blot erindre, at selve den gamle Teglgaard nu er helt forsvunden; den laa, hvor nu Smallegade 43 ligger, og den brugtes i sine sidste Aar til Bolig for Fajancefabrikkens Inspektør *Edwards*.

Lidt længere ude end Teglgaarden laa i Begyndelsen af Frederiksbergs Kongedage en rimeligvis stor Gaard, der i 1682 ejedes af Prinsens Guvernør, Geheimeraad *Wibe*, og den var omgivet af en Have, hvor der fandtes en Holm med Vandgrave, hvori der var Fisk. Det er over denne Gaards Agre, *Peter Bangs Vej* nu er ført; disse Agre kaldtes i den i 1682 foretagne Forretning »Clammeryes Agrene«, ingen ved hvorfor; senere blev Navnet hængende ved den første Vej, der førte herud, den blev indtil Omlægningen i 1868 kaldt »Klammeri-Vej«, og da Folk naturligvis gerne vil have Grunde og gode Grunde for saa mærkeligt et Navn, fandt man dem i Vejens Smalhed. To Kudske kunde nemlig ikke mødes der, uden at de kom i Klammeri med hinanden om, hvem der skulde vige. Forklaringen er altsaa ikke rigtig; Navnets Oprindelse kan ikke mere konstateres; det gav imidlertid Anledning til, at en anden Vej paa Frederiksberg som en Art Demonstration imod det odiøse i Klammerivejens Navn døbtes Enighedsvej; og det udtaltes da som et fromt Ønske, der takket være Vejens Beboeres Fredsommelighed siden er gaaet i Opfyldelse, at Enighedsvej ikke maatte ende, som Peter Bangs Vej begyndte.

Medens Kalthuset strakte sig over 7 Tdr. og 6 Skp., Teglgaarden over 5 Skp. Ld., var den kongelige Falkonnergaard, som samtidig anlagdes, næppe mere end 1 Td. L. stor; men hele Ladegaardsmarken, hvorpaa alle de nævnte Bygninger laa, blev

som sagt skænkede af den rundhaandede Kong Frederik d. 3die til Beboelse, og havde Svenskekrigen ikke ødelagt disse Planer, havde Frederiksberg By maaske været af langt ældre Oprindelse, end Tilfældet blev. Det vilde i denne Sammenhæng blive for vidtløftigt at følge dette Udviklingsproblem Skridt for Skridt; vi nødes for en Stund til at forlade Ladegaardens Grund og skal senere vende tilbage dertil, som vor Vej nu falder.

Udsigt fra Valby mod København. Efter et gammelt Maleri.

III.

FRA BAKKEHUSET OG NY BAKKEGAARD.

DET var i Valnøddetræernes Læ, den By skød op, der samlede sig om Frederiksberg Slot. Hvor skønt maa her ikke have været i gamle Dage, inden Byens Stenørken aad det hele Land op, kvalte Idyllen og for stedse lukkede Udsigten fra Frederiksberg Bakke ind imod det da fjerne København, ud over Kallebodstrands blinkende Vover, over Valbys bølgende Kornmarker, saa man kun nu ved Bakkens Fod ser den travle By. Og saa har man haft den profane Idé, der kun kunde fødes i en saa rastløs Tid som vor, at grave denne herlige Bakke igennem for at lette Færdselen.

Frederiksberg Bakke! Nej, maa vi have Lov at beholde den, selv om den er en Forhindring for de stønnende Automobiler og de hæsblæsende Væddeløbere, som vil halse Sjælland rundt for at se, hvor hurtigt de kan sætte deres Helbred til. Det var dog fra denne Bakke, man sagde vor By baade et glædefuldt Goddag og et smerterigt Farvel.

Det vidnes der om af mange, det fortælles med Forventningens Bæven i Stemmen, som naar den unge *H. C. Andersen* siger: »Mandag Morgen d. sjette September 1819 saae jeg fra Frederiksberg Banke første Gang Kjøbenhavn; derude steg jeg af med min lille Bylt og gik igennem Haven, den lange Allee og Forstaden ind i Byen.« Hvilke Følelser maa der ikke have rørt sig i den unge Fyrs Hjerte, som han der første Gang saa ind imod den efter hans Begreber saa store By, der rummede hele Eventyrets Mystik for ham, og hvor maa ikke al den Herlighed, der skulde gemme sig indenfor Vesterport, have straalet ham i Møde, siden han slet ikke fandt det Røre, som Jødefejden i de Dage havde skabt, mærkværdigt, men troede, at det hørte med til det dagligdags i Byens Allarm.

Men fra Frederiksberg Bakke har den, der vendte Ryg til Byen, ogsaa set med Bitterhed og Haan tilbage paa den, som den unge Mand, der i 1787 udgav sin versificerede Rejsebeskrivelse og sagde sin kære Fødeby Farvel, idet han skildrede det Aar, han forlod København, som

»Det Aar, da mange var i egen Næring Tyve,
da man forstod som nu sin Næste at belyve,
da Rigdom var en Dyd, da Armod født af Pragt,
i Hovmod havde sig til Ledighed henlagt;
da man indtagen var af udenlandske Lader,
da Lyst til Rang som Pest befængte hele Gader,
da Kokkepiger gik med Silkekaaber paa,
for Fruen holdt det haant i Kiøkkenet at gaae;
da den, man kyssede, man i sit Hierte bandte,

da ganske Ladninger, forskrevne fra Levante
med Caffebønner, ei i Stad og Land forslog
til Vaskerkiellinger, for hver sin Dosis tog;
da Mødre holdt det for en Skam at være Amme
til egne Børn, kort sagt; da Verden var den samme
som nu, kun med Forskiel imellem da og nu,
man tog en Masqve paa og syndede i Smue.
Dog før Smaagaderne forsynet med Salopper
paa de contoirske Møer, med taarned Hoved-Topper
fandt paa at lave Punsch*), før Gader vrimlede
af Lediggiængere og Aften-Betlere;
før Assistence-Huus til større Bygning trængte,
før man af Spillelyst sig druknede og hængte,
før Sølv og gangbar Mynt var bort af Landet ført . . .

Ak, ja, hvilket Sodoma maa ikke denne bortrejsende have set tilbage paa, da han fra Frederiksberg Bakke vendte sig om imod det fordærvede København. Heldigvis behøver vi ikke at tage ham altfor alvorligt; thi til daglig var han ikke saa misfornøjet med sin kære By. Den Mand, som i syv lange Sange paa hele 140 Sider saaledes beskriver »en Reise, som nogle af Modvind ilde plagede Mennesker gjorde til Fods igiennem Sielland og endeel af Jylland«, kaldte sig ganske vist: fordum Skoleholder Fritz Lauridssøn, men var ikke nogen ringere end den tidligere omtalte Generalfiskal *Fr. W. Wiwet,* som næppe har haft anden Grund til at lamentere end netop den Trang, der i Følge hele Tidens Idé syntes nødvendig, for at selv humoristiske Digte som dette skulde naa deres Berettigelse i den Nytte, deres moraliserende Tendens til enhver Tid maatte lægge for Dagen overfor den folkelige Læsekreds.

Langt større Ret til Bitterhed havde en anden,

*) »Smaagaderne« betyder de uanstændige Gaders kvindelige Beboere. I Anne Hattemagers Tid (ɔ: Holbergs Samtid) kaldte man saadanne Huse, hvor Lefle-Handelen dreves, Horehuse, men nu Contoir.

der fra Frederiksberg Bakke sagde København et — ganske vist ikke den Gang anet sidste Farvel, et Farvel, der, medens selve Afskeden inde i Staden døvede sin Smerte i en demonstrativ Jubel, men som først i den større Ensomhed og højtidelige Tavshed meldte sig i sin fulde Alvor her ude paa Frederiksberg Bakke, det var, da *Peter Andreas Heiberg* ikke som en landsforvist Forbryder, men som den af Borgerskab og Studenter hyldede Martyr den 7. Februar 1800 drog i Landflygtighed.

Det vil vel falde naturligt her at give selve *Knud Lyne Rahbek,* der med sin Hustru sagde ham det sidste Farvel paa Frederiksbergs Grund, Ordet:

»Sin sidste Aften ønskede Heiberg at tilbringe med dem, det smertede ham meest at skulle forlade; mellem disse var min Kone og jeg; da vi imidlertid var ved vor udenbyes Bolig i den Nødvendighed at afslaae alle kiøbenhavnske Aftenindbydelser, for ikke at have et evindeligt Vrøvl med Hyrekudske, der ved disse Langveistoure altid vilde skrive os for, hvad Tid vi skulde bryde op, at de betimelig kunde komme hiem til deres daglige Kunder, skrev Heiberg mig en Sæddel — som desværre saa fuldstændig jeg end har vor øvrige Brevvexling, er mig forkommen — hvori han lod mig vide, at vi beqvemmelig kunde kiøre ud med ham i den Kareth, der skulde bringe ham til Slotskroen, hvor en Ven, der havde tilbudt sig at følge ham til Beltet, ventede ham med sin Eqvipage, og tog da min Kone og jeg med Tak mod dette Tilbud, for at kunne have ham saa meget længere, saa godt som til Allersidst, og for os selv, og faldt os ikke mindste Betænkelighed ind derved, ligesom ogsaa dette Tilbud fra Heibergs Side er mig det allerubedrageligste Vidnesbyrd, at han ikke havde mindste Forestilling om Muligheden af det paafulgte Opløb, da der sikkerlig var faa Mennesker i

Verden, han nødigere vilde have udsat for allerringeste Ubehagelighed end min Kone, og det især, naar det ydermere skeede for hans Skyld.

Ved selve Aftenen vil jeg ikke opholde mig, saa levende den endog staar mig i Minde; Alt, Heiberg selv ene undtaget, var forstemt, forknyttet; ingen Samtale vilde tage fat eller holde sig i Gang, da ingen kunde eller vilde tale om det, der var os alle Dagens Anliggende; og erindrer jeg saare tydeligt, at jeg fra en af Heibergs oprigtige Venner og Nærpaarørende fik, ikke aldeles ubeføiet, en alvorlig Irettesættelse, fordi jeg, for dog ogsaa en Gang at bryde Tausheden over Bordet, talte til denne om en ubetydelig Commission, han havde den Godhed at ville besørge for mig, men som han med Grund erindrede, det ikke nu var Øieblikket at tænke paa.

Kun Heiberg bragte med reen Selvbevidstheds Munterhed og Retsinds Mod Liv i det Hele; og erindrer jeg mig saaledes adskillige Skaaler, han paa en yderst humoristisk Maade, og med høist overraskende Vendinger, udbragte, som for vore fraværende Venner, *Christian Klingberg**) — hvem en Upasselighed forbød at være nærværende — *Enevold Falsen***) — hvem formodenlig Delicatesse med Hensyn til hans Embedsstilling havde hindret Heiberg at indbyde — og endelig for *Meningsfriheden*, samtlig, deres høist piqvante og begeistrede Foredrag uagtet, saaledes fremsatte, at end ikke Hertugen af Otrantos eller nogen af hans skiændige Eftertræderes bedst afrettede Støvere skulde være istand til at opspore det Ord, den

---

*) Heibergs Defensor, daværende Højesteretsadvokat f. $^{16}/_{12}$ 1765, † $^{9}/_{2}$ 1821.

**) Digteren Enevold de Falsen, f. $^{17}/_{10}$ 1755, † $^{16}/_{11}$ 1808, var da Assessor i Højesteret.

Vending, den Yttring, han som god Fangst havde trøstet sig til at bringe sin Mester.

Endelig kom den medreisende Ven, at mælde, at hans Vogn var kiørt ud til Mødestedet, og at det var paa Tide at tiltræde Reisen.

Den sønderrivende Afskeed m. v., kan jeg intet sige om; i mit eget Bryst giæredes for meget til, jeg skulde have Sands for, hvad der i det Øieblik foregik udenom mig; det er mig midlertid som en Drøm, at jeg, uden just at lægge særdeles Mærke dertil, havde seet et Par af de Tilstedeværende løbe nedtil Vognen, komme op igien, hviske til hinanden o. s. v., uden at jeg dog giorde mig Tanke derom, uden Tvivl i den Mening, at det var Væirliget og Mørket og andet deslige, Reisen og Kiørselen vedkommende, der sysselsatte dem; og nu tænke man sig min Forundring, da vi kom ned til Karethen og fandt den omgiven af Mennesker. Da det midlertid i Kiøbenhavn, som vel i alle store Stæder, er sædvanligt, at, saasnart to eller tre blive staaende, at stirre efter Noget, flux flere stimle til for at gabe paa, hvad disse vel gabe efter, faldt det mig ikke saa uforklarligt, at, da man vidste, Heiberg i de Dage skulde reise, skiøndt selve Dagen og Tiden, saavidt jeg mindes, skulde være en Hemmelighed, — rigtignok af de offentlige — man ved at see en Kareth holde seent paa Aftenen udenfor hans Bopæl, kunde fristes til at ville see, hvad det havde at betyde.

Men til min store Overraskelse vedblev denne, som det for mig lod, stedse tiltagende Vrimmel, under bestandig Støi og Skraal at omgive Vognen, standsede den idelig, dog uden forsætlig at ville formene dens Fart; man fik nu Øie paa mig, der sad paa Forsædet ligeoverfor Heiberg, som maatte have Vinduet nede, deels for at tage imod de utallige, hiertelige Farvel, som her bleve ham bragte,

deels for at tale, af yderste Ævne og med særdeles Borgersind og Værdighed Mængden tilrette; og maatte han især anvende denne, da Vrimmelen, som tog mig for den Rettens Betient, der var givet ham til Bevogtning, først vilde have mig ud af Vognen, for at give mig et Livfuld Hug paa Embedsvegne, og da de nu heri bleve bedre oplyste, opdagede den virkelige Gripominus, der sad ved Siden af mig, og som Heiberg kun ved at give med sin bekiendte Sanddruhed, de bedste Vidnesbyrd om hans hele Forhold i al den Tid, han havde havt ham til Vogter, kunde betrygge mod Overlast.

Jeg er mig ikke bevidst nogensinde i mine Dage, i det mindste siden jeg kom til Skiæls Aar og Alder, at have været saa ængstelig og forknyttet, som under dette Tog, ikke overfor min personlige Fare; thi om og Heibergs Ord ikke skulde have været tilstrækkelig til at betrygge mig, og om jeg ikke kunde have forladt mig paa, at her, om jeg og virkelig blev revet ud af Vognen, vilde have været nok tilstæde, der, som man i sin Tid i Frankrig kaldte det, kunde og vilde til min Fordeel constateret min Identitet, har jeg fra mine tidlige Dage den Skik, ikke letteligen at tabe Fatningen og Modet; anderledes er det derimod, saasnart det tillige giælder andre, og her for Alt, hvor det var mig umuligt at beregne, hvad Ende det vilde tage, og hvad Uleiligheder og Ubehageligheder det for min Kone vilde eller kunde medføre. Hvad jeg især mindes, jeg ansaae for aldeles uundgaaeligt, var, at ved et saadant Opløb, som ydermere gik ligederudad, Vesterport, hvad jeg endog ved store Ildsvaader havde seet, vilde blive lukket for denne saaledes omgivne Vogn; og hvad Vei skulde og vilde da denne taget, — eller faaet? Og hvor kunde vi kommet til at tilbringe Natten, især hvis væbnet Haand kom til at indblande sig deri? Ogsaa erindrer jeg

klarlig, hvor svar en Steen der faldt fra mit Hierte, da Vognen, uagtet sit Geleide, slap forbi Vagten, ud af den første Port, over Broerne, og nu omsider, ved Bondefriheds-Støtten, den forsamlede Skare, som dog formodentlig havde betydelig formindsket sig, bød den det endelige Farvel.

Til Lykke laae det i min Kones høist ualmindelige Caracteer — hvorpaa jeg f. Ex. fra den første Bombardementsnat, da een af de allerførste Bomber faldt i Gaarden, og saa godt som i Værelserne hos hende, af Øienvidner mindes at have hørt de mærkeligste Beviis — medens hun kunde være frygtsom og ængstelig ved Ubetydeligheder, at være rolig og uforsagt, hvor der var Alvor; og erindrer jeg fra hele denne æventyrlige Kiørsel ikke et Ord, ikke en Yttring af hende, der tilkiændegav ringeste Uro, ikke engang, at Hestene over al denne Støi skulde tage for dem selv. Ogsaa husker jeg tilfulde, at fra det Øieblik af, vi blev vort Følgeskab qvit, hendes og Heibergs hele Samtale var om den overhængende Adskillelse, om Giensamlings Haabet, som hun ikke vilde opgive, om hans elskede Efterladte, indtil Vognen, før vi tænkte derpaa, holdt ved Slotskroen, vor Ven bød os det endelige Farvel, og til Øieblikkets Minde lagde Beslag paa en Handske af min Kones, som han end til denne Dag giemmer, hædrer og i hans Brevvexling med denne sin trofaste Veninde, indtil den allersidste Tid, idelig har nævnet; og nu Reisevognen rullede bort for vore Øine.«

Denne Handske omtales endnu for Fru *Rahbek* i et Brev Aaret inden hendes Død, hvori Major *Joseph N. B. Abrahamson* fortæller hende om sit Besøg hos P. A. Heiberg med følgende Ord:

»Fra gamle Heiberg har jeg tusinde hjertelige Hilsener. Hvor gierne kom han ei en Gang før sin Død til Bakkehuset. Deres Handske, som han den

sidste Gang, han tog fra vort elskede Kjøbenhavn, som Venskabstegn fik Tilladelse at tage med, gjemmer han troeligen, og da den lille Grækeræske kom ham til Hænde, fik Handsken Plads i den. »Se her,« sagde han, »det er saaledes et dobbelt venligt Minde for mig om hint saare sjeldne Fruentimmers venskabelige Erindring.«

Handsken var en lysegraa Silkehandske, den lille Grækeræske var et af Kammas sædvanlige Kunststykker, prydet med de græske Frihedsemblemer, som hun havde sendt ham ved Abrahamson. — Ligesom Heiberg med stor Omhu samlede og gemte paa Souvenirs, havde han selv Tilbøjelighed til at skænke saadanne bort. Meget betegnende er i saa Henseende en Anekdote i Kriminalretsassessor *Johan Jacob Buntzens* Barndomserindringer, offentliggjorte i Personalhistorisk Tidsskrift i 1913, hvori det hedder:

»Da Digteren P. A. Heiberg var bleven landsforvist og kom gennem Korsør, blev han modtaget i Bergs *) Hus med megen Gæstfrihed. For at give ham en Erindring forærede han ham sin Stok med de Ord: »Jeg har givet den Navnet »Trykkefriheden«, og naar jeg nu rejser herfra, vil jeg efterlade den i Danmark.« Han alluderede til det Slag, som man havde bibragt Trykkefriheden ved Resolutionen af 27. September 1799, for hvilken han selv var det første Offer.«

Ved denne Scene kommer vor Tanke uvilkaarligt til at søge den maaske navnkundigste Bolig her i Nærheden, nemlig *Bakkehuset,* der nævnes allerede 1736 som den eneste Bygning, der paa den Tid fandtes paa Terrænet Syd for Frederiksberg Allé.

At *Knud Lyne Rahbek* i 1785 drog bort fra den

*) En af Byens største Købmænd, i Slægt med Buntzen'erne.

fædrene Arne om Sommeren for sammen med *Pram* at fæste sit Bo paa Bakkehuset, var helt tilfældigt. Han var træt af sin Faders idelige Bebrejdelser, fordi han ikke »blev til noget«, han forstod ikke helt den gamles Ængstelse overfor alt det nye, at man virkelig kunde leve af Litteratur og Æstetik, en solid Embedsstilling vilde være det bedste. Faderen havde med Ængstelse set, hvorledes alle de mange Venner befolkede Sønnens Værelse ikke blot om Dagen, men ogsaa om Natten; naar Rahbek kom hjem om Aftenen med Kammeraterne, og der hørtes Bægerklang, sagde Genboerne: »Saa, nu kom den unge Rahbek hjem«; det hørte ikke helt hjemme i Embedsmandens Hus i Toldbodgade, og vilde Faderen en Morgen vække sin Søn og fandt baade Baggesen og to, tre andre i »Enspændersengen«, saa »slugte han vel Kamelen«; men at han har været glad ved det, eller Sønnen har følt sig fri under saadanne Forhold, er meget lidt sandsynligt.

Saa siger da ogsaa *Rahbek* i sine fortræffelige Erindringer, hvis tunge Sprog kun hindrer dem i at blive virkelig Folkelæsning, at en vigtig og varig Forandring i hans Levemaade skete ved, at han atter i 1786 »lejede sig ind paa sit Bakkehus, dog ikke uden for Sommeren«, saa at det først er fra 1787, han fæstede sit stadige Bo der, Sommer og Vinter; dog beholdt han endnu i nogle Aar sit Værelse i sin Faders Hus til Afbenyttelse, men han gjorde stadig sjældnere Brug deraf, »alt eftersom tiltagende Forretninger og Fortrædeligheder lærte ham mere og mere at drage sig ind i sig selv«.

Med dette Udtryk turde den gode Rahbek dog gøre sig skyldig i en Overdrivelse; en Mand, der saa flittigt tog Del i og skrev om det offentlige Liv og dets Interesser, kunde ikke drage sig ind i sig selv. Uretfærdigt vilde det ogsaa være at skildre

ham som Allemands Ven; hans Tidsskrifter viser jo til Overflod, at han ikke var bange for at sige Hvermand sin ærlige Mening, og om end man ikke altid kan dele denne, maa man dog indrømme ham hans Ærlighed og store Oprigtighed, hvor han kæmper for sin Overbevisning.

Selv om Bakkehuset allerede da var det Værksted, hvor en Del af de Intriger smeddedes, som gav Tonen an i Datidens litterære Liv, selv om det kan paavises, at Parolen for, hvad man vilde berømme og fordømme, udgik derfra, var det og blev det *Kamma Rahbeks* Bakkehus, der blev Historiens, takket være dem begge.

At skildre Livet paa Bakkehuset, hvor Oehlenschläger fandt sin Christiane, hvor alle de mange offentlige Personligheder var Morgen-, Middags- og Aftenbakker, kræver en Bog for sig selv; om den nogensinde kommer, bliver den svær at skrive. I Forbigaaende kan vi her kun tale om »mødes og skilles«, og naar vi den Dag i Dag kan se de gamle Stuer, kan vi ogsaa tænke paa, hvorledes »de fik hinanden«, og hvor skønt Døden skilte dem ad.

Naar Rahbek siger, at han drog sig ind i sig selv, saa er der jo ogsaa det at sige imod dette, at han selv tilstaar, at han Gang paa Gang var forelsket; hvem har ikke været det, saalænge Verden var skøn og Kvinderne danske; Rahbek er ingen Undtagelse, og han falder ogsaa ind under Reglen, naar det med ham blev Tilfældet, at den, han først rigtig lagde Mærke til, ogsaa blev den rigtige. Han var gennem Brødrene, navnlig *Carl Heger*, kommet i det Hegerske Hus paa Nørregade og hos de Drewsenske Slægtninge paa Strandmøllen, men allerede tidligere havde han i Parterret lagt Mærke til, at hun sad i den Loge, som var den eneste, hvor man tog Nummerplads, og hendes »aabne, klare Physiognomie, hele Udvortes, saa

langt fra det mig saa modbydelige kjøbenhavnske Modedukkevæsen, Haaret i sin egen Farve, i Lokker, som Naturen dannede o. s. v. Naturligvis forøgedes denne Interesse, da jeg kom til at leve saa nøie med hendes kiæreste Broder, hvis Øiesteen hun var, og idelig hørte om hendes ualmindelige Aandsdannelse, hendes levende og mangesidige Kunstsands, hendes Interesse for og Bevandring i forskellige Sprog og Litteraturer ....«, ja, naar Rahbek var saa vidt, forstaar man ogsaa, at han gjorde det afgørende Skridt, da den 19. Oktober, hendes Fødselsdag, nærmede sig, og da han, der havde faaet et Par smaa Billetter fra hende — tilfældige, men altid heldigt indtræffende, — da hun endda havde budt ham en sjælden Frugt, en Fersken, som han satte særlig Pris paa, — ja, saa besluttede han sig til at gøre noget extraordinært for at være galant. Han havde hørt, at hun ønskede Handsker, der særlig godt passede til hendes fine Hænder, de Hænder, hvormed hun siden skrev de Breve, der gjorde hende til Danmarks første og største Brevskriverinde, og han besluttede sig derfor til at skaffe de fineste Handsker dertil, og han vidste, man fandt dem i Landskrona; saa dristede han sig, hvad der i hine Dage betød mere end nu, til at tage til Søs; Litteraturhistorien beretter om, hvorledes *Malte Bruns* Venner vovede sig over til hans Exil paa Hveen, og den nævner ogsaa Rahbek blandt disse Vovehalse. Men den tier om, at han havde andet Ærinde, fortæller heller ikke, at Handskerne kom for sent, fordi man »strandede« paa Hvéen og siden maatte gaa i Land ved Sletten i Stedet for ved Strandmøllen, hvor Kamma boede hos sin Drewsenske Slægt.

Derfor varede det til den 4. — eller 6. — Januar 1797 (Rahbek nævner den ene Dato i sit 4., den anden i sit 5. Bind af sine Erindringer), inden

Tilfældet var den allerede da forholdsvis aldrende Frier gunstigt.

Han var i Besøg med en Ven paa Nørregade hos gamle Heger. Da dennes astronomiske Forhandlinger med Vennen trak for længe ud, vilde Rahbek gaa, og han stod i Entréen for at trække Frakken paa, da Kamma kom og hjalp ham. Det var den da 28-aarige Mand vant til, at hans 14—15-aarige »Niecer« hos Skuespiller *Rosing* gjorde, og han sagde da: »Tak, min gode Pige!« men han blev straks undselig derover og gjorde en Undskyldning. »Det maa De gerne sige,« sagde hun saa huldelig, at »maa jeg ogsaa sige: *kiære,* gode Pige! uvitterligt slap mig af Munden«. Svaret blev et Ja!

Og Kamma gik op til sin Moder og sagde: »Naar Rahbek kommer til Moder i Morgen, kommer han som Hendes Søn.«

Halvandet Aar efter, d. 31. August 1798, førte Knud Lyne Rahbek sin 23-aarige Brud til Bakkehuset, og det Hjem blev grundet, der, skønt barnløst, var Ly og Læ for kommende Slægtled.

Det maa ikke altid have været lige let at være gift med Rahbek. Han var tilstrækkelig Pebersvend, da han blev gift, til at han havde adskillige Uvaner, der ikke forlod ham i hele hans Liv. Naar man ved, hvor sober og pillen Fru Kamma var, hvor fint hun altid gik klædt i sort Silke med snehvide Manchetter, forstaar man daarligt, at hun kunde finde sig i hans Sjuskeri. Han viste sig om Morgenen endda ude i hendes fine Have i Underbukser og Slobrok, og vasket blev han ikke før Frokost.

Naar man læser om, hvor blæst der var i Kammas Dagligstue, saa forbavses man over, at man kun behøvede at gaa tre-fire Trin op for at befinde sig i hendes »Egern«s Arbejdsstue, hvor alt laa i genial Uorden, og hvor det knasede, naar man gik

paa Gulvet og traadte paa Skallerne af det Fuglefrø, der var hans Livret.

Det maa have været en dyb og alvorlig Kærlighed, der har baaret over dette og meget andet; det ser man ogsaa deri, at der var intet, der kunde bringe den ellers fredsommelige Kamma i Harnisk som, at man angreb hendes Mand. Da *Baggesen* har vovet at kalde ham »alle maadelige Digt'res Ven«, da han frabeder sig enhver Ros fra hans Side, da kender hun ikke Grænser for sin Vrede; han bliver baade til »Bakkelsebestet«, »Bens Jaggesen« og »Jaskesen« i hendes ejendommelige Sprog, og hun skriver helt til Paris til *P. A. Heiberg* for at beklage sig.

Og da Striden mellem *Oehlenschläger* og *Rahbek* bryder ud i Anledning af »Frejas Alter«s Forkastelse, finder hun sig i en Tid i at maatte savne Omgangen med sin Søster og i, at hendes kæreste Broder, *Carl Heger*, der allerede fra 1799 var fast Pensionær paa Bakkehuset, efter 10 Aars Ophold der og endda siden næsten daglig Omgang trækker sig tilbage. Hun staar trofast paa sin Mands Side, og der er ikke saa lidt af samme Tilbedelse i hendes Forhold til Rahbek som i *Christianes* overfor Oehlenschläger, der bl. a. gav sig Udslag i den karakteristiske harmfulde Replik, da hun hørte, at *J. L. Heiberg* agtede at skrive en Fortsættelse af St. Hans Aftenspil: »Han dyer sig, Pinedød, nok.«

Det var endvidere ikke let for en saa sociabel Natur som Kamma at finde sig i den megen Ensomhed, hendes Mands Forretninger i Byen henviste hende til. Hun greb da til en Begyndelse til Læsning af dansk Litteratur — med Bogen paa Skødet strikkede hun Strømper til Manden den lange Formiddag —, naar Mørket nærmede sig, skulde hun tænke paa Aftensmaden, der var Husets egentlige Middagsmaaltid; der skulde altid en

hel, varm Steg paa Bordet og en Flaske Vin, hvis røde Lak var kendt af det ganske Frederiksberg, naar Flaskehalsen stak ud af det trofaste »Postbud« *Bakkehus-Stines* Kurv. Jo, Kamma vilde have det fint og hyggeligt, naar Manden kom fra Byen; hun gjorde alt for at pleje ham, og hendes Ængstelse, naar han en Aften, hvor Vejret var mindre godt, kom senere hjem end sædvanlig, kunde gøre hende næsten syg.

Men i Længden kunde Bogen og Strikkestrømpen ikke stille hende tilfreds. Paa Grund af Hjemmets Beliggenhed var det altid vanskeligt at komme til Byen. I Theatret kom hun nu kun, naar Rahbek ligefrem vilde have det, og skulde han efter Theatret enten i Frimurerlogen eller i en Klub, kneb det ogsaa at komme hjem. Skønt hun havde en paalidelig Kusk fra en Vognmand i Valby, var hun bange for at køre alene og aftalte derfor som oftest med *A. E. Boye,* der boede langt ude paa Vesterbro, at han skulde køre med hende hjem. I sin dejlige Have, hvor hun dyrkede Blomster, hvis Frø hun i dyre Domme forskrev fra Udlandet, kunde hun jo kun sysle om Sommeren, og det var Ægteparrets største Sorg, at de ingen Børn fik.

I 1802 fik de ganske vist en Dreng i Huset, det var *Johan Ludvig Heiberg;* men han stak jo af en Januardag i 1804. Der er ingen Grund til at tro, at Rahbeks ikke var gode ved ham. Derom taler da ogsaa et lille Brev fra Drengen til Faderen 1803. Han har uden Tvivl været i et af Datidens mange Menagerier, der i Sommertiden slog sig ned paa Frederiksberg; Brevet lyder:

»Kjære Fader! Jeg skrev dig sidst til, at jeg havde seet en Krokodil og to Leoparder; jeg har ogsaa seet en Komedie samme Sted siden efter. Først saae jeg en Fisk, som løb efter fem smaae

Fiske for at sluge dem; dernæst Fredens Tempel, som først var sort og siden efter blev gult, rødt og spraglet; derefter Bonaparte til Hest, som først ikke var større end en Prik og siden efter lige saa stor som hele Komediehuset, og til sidst saa jeg en Maskerade af Jord- og Luftaander« ....

Det har sikkert ikke manglet ham paa Adspredelser; men det har ikke smagt den fra Hjemmet forkælede og vel ogsaa forsømte 10—11 Aars Dreng hver Formiddag at skulle læse Sprog, skrive og regne med Kamma og om Søndagen desuden døje Latin- og Historietimer med den lidet taalmodige Rahbek; selv om Alvoren blandedes med Udflugter helt til Helsingør og Rideture hos *Thomas Thaarup* paa Smidstrup, har *Cornelius Nepos, Brøders* latinske Grammatik og *Suhms* uhyrlige Historie næppe været hans Livretter.

Helt artig har Knægten sikkert heller ikke været; det maa i al Fald have forfærdet Kamma, da hun en Dag fandt ham liggende paa Maven paa Gulvet i Dagligstuen beskæftiget med at sætte røde Streger under de uartige Ord i Rahbeks fine Holberg-Udgave.

Der er ingen Grund til at fæste Lid til, at han skulde være blevet mishandlet eller behandlet haardt. Hans Flugt kan vist ganske rigtigt betegnes ved det, han som voksen Mand selv kaldte den: en dum Drengestreg.

Rahbek elskede sin Hustru og søgte at holde alle Sorger borte fra hende; hun fik Lov at følge alle sine ret forkælede Smaavaner, og hun anede til sin Død ikke, hvor mange pinefulde Timer dette Hjemliv skaffede Rahbek udenfor Hjemmet, naar han fortvivlet tumlede med sine evige Pengevanskeligheder, saa lidt som at Bakkehuset, som Rahbek købte i 1802, var prioriteret til op over Skorstenen, og hans Bo fallit ved hans Død.

Kammas rastløse Aand drev hende til nye Beskæftigelser i Ensomheden, hun havde en ubændig Videlyst; det fik hende til at studere da sjældent dyrkede Sprog som Spansk og Fransk; det satte hende i personlig Forbindelse med alle de aandfulde Mænd, der besøgte hende i hendes Ensomhed paa Bakkehuset, der ikke derved, som nogle har villet gøre det til, blev nogen »litterær Salon«; en saadan kender man i hine Tider kun hos *Friedericke Brun*, hvor Kamma følte sig som en fremmed Fugl; men et hyggeligt Dagligstue-hjem for alle Muser, hvor man paa Tomandshaand dyrkede de litterære og aandelige Spørgsmaal, der rørte sig i Tiden. At hun i dette Liv har været ikke blot den gæstfrie og muntre Værtinde, hvis hyggelige »Bakkehus-Sprog« morede alle, men gav vægtige og aandrige Bidrag til Diskussionen, derom vidner hendes mange, fine og betydningsfulde Breve, hvis Sidestykke ikke kendes i dansk Litteratur. Saa meget mere skamløst er det, at en talentløs Dilettant for nogle Aar siden i en Bog om Kamma Rahbek søgte at underlægge hendes Samliv og Korrespondance med *Chr. Molbech* erotiske Motiver; at hun skulde have været jaloux paa sin Genbo, Etatsraad *Langbergs* Datter, fordi Molbech hjemførte denne som sin Brud — fra den anden Side af Alléen — var da ogsaa modbevist, inden dette litterære Makværk saa Dagens Lys.

Som sidste Bevis for det lykkelige Samliv mellem Kamma og Knud skal vi da slutte dette Bakkehusinteriør med et Uddrag af Rahbeks egne Optegnelser om hendes Død, det skønneste, han har skrevet i sit Liv.

Det er mærkeligt, hvor forhaabningsfuld Rahbek var i alle Livets Forhold, og hvor blind han var for sin Hustrus Tilstand, om hvilken alle hendes andre Omgivelser havde den bestemte Overbevis-

ning, at det bar mod Døden. Rahbek var, da hun laa paa Sofaen og knap kunde sige de Ord, hun vilde, henrykt over de smaa Billetter, hun skrev til ham paa det sidste. Efter hendes Død gemte han dem, og det Stykke Pap, der tjente hende som Pult, betragtede han som sin dyrebareste Helligdom og brugte det daglig.

Men den Dag, hendes Tilstand var allerværst, gik han til »Rigsdag« i sin Klub, og end ikke den Omstændighed, at *Christiane Oehlenschläger*, der dog vilde sige ham Sandheden skaansomt, holdt udenfor med en Vogn for at tilbyde ham at komme hurtigt hjem, ængstede ham; han bad hende køre og afventede Sagernes Gang i Klubben.

Og om Aftenen havde *Kamma* strammet sig op, saa at hun var den »mageløse Gæsteveninde« som altid, omhyggelig ved »at see sin kære søsterlige Gæst paa det Bedste tilgode«; og da Rahbek fulgte Christiane til Dørs, forskrækkedes han første Gang ved at se sin Gæst briste i »en forfærdelig Graad, der kun alt for tydelig sagde, hvad hun saae, følte og formodede«.

Og da Kamma selv den næste Morgen paa Grund af den strænge Frost ytrede Ængstelse for ikke at kunne staa op, trøstede hendes Husbond hende med, at nu gik det stærkt ned ad Bakke med Januar, og saa kom »Blidemaaned med den blidere Luft«; det var netop d. 21. Januar, hvor Maanen skiftede Kvarter; saa kom der Sne, og med den kom Kamma nok over Resten. Og han gik trøstig til Bys, men inden han forlod Bakkehuset, tog han som sædvanlig Afsked med hende, der dog var rykket ind paa Sofaen i Dagligstuen. Hun rejste sig da halvt op og sagde sagte: »Munden!« hvorpaa hun gav ham tre hjertelige Kys, uden at det endnu faldt ham ind, at det blev de sidste.

Ganske rolig gik Rahbek, da hans egentlige For-

retninger var forbi, op i Athenæum og læste de sidste Nyheder og derfra i Frimurerlogen, og med let Sind drog han hjemad; men da han drejede ind i Bakkehusalléen, kom en ung Pige, der tjente ham, løbende og bad ham skynde sig hjem, »det var ikke godt med hans Kone«.

Han skyndte sig da ind, fik i en Hast skiftet sit Tøj, og da han var kuldslaaet, ilede han, dog uden bange Anelser, ind til Kamma, der var blevet anbragt i sin Seng, der var rykket ned i Dagligstuen. Da hun netop skulde have sin Medicin, tog han Skeen, løftede hende op i sine Arme, men — hun lukkede ikke Munden op. Først da blev han angst, og han raabte til Pigen: »Line, hun er saa stille.« Og Pigen svarede: »Nu trak Fruen sin Aande!« — det blev hendes sidste Aandedræt; hun døde i sin gamle Husbonds Arme; men han forstod det ikke, det forfærdelige, at hun skulde være død. Hun laa der og smilede saa mildt, som hun sov, og i mange og lange Nattetimer sad nu hendes Mand og vaagede og ventede, at hun dog skulde slaa Øjnene op igen, og da det endelig gik op for ham, at alt var ude, og de andre vilde lede ham til Sengs, kunde han ingen Ro faa; han vandrede op og ned ad Gulvet, til han til sidst, henad Morgenstunden — d. 22. Januar 1829 — overvældedes af Trætheden og faldt i Blund.

Men der kom ingen »Blidemaaned« paa Bakkehuset mere, for Rahbek var det nu kun et Ly, hvor han selv ventede paa Døden i de tomme Stuer, og da den endelig kom d. 22. April 1830 — fem Fjerdingaar efter Kammas Bortgang, — ramte den en træt, ensom og fortvivlet Mand, hvis eneste Længsel havde været Genforeningen med hende, som i 30 Aar havde været hans Livs Lys og Glæde, og som tog Hjemmet med sig i sin Grav. Bakkehusets Saga var ubarmhjertigt ude, da Kamma døde.

Paa den Sten, der rejstes paa deres Grav paa Frederiksberg Kirkegaard, hvor ogsaa *Carl Heger* hviler, ristede *Oehlenschläger* Minderunerne. Paa Bakkehusets Grund ud mod Rahbeks Allé rejste Vennerne et Mindesmærke; og medens Bakkehuset selv forfaldt, medens andet og sørgeligere Liv udfoldede sig der, hvor nu »Gamle Bakkegaard«s Barmhjertighedsgerning øves, voksede Mindet om den brave, danske Forfatter *Knud Lyne Rahbek* og hans elskede, beundrede og tilbedte Hustru sig fast i det danske Folks Hjerter, hvor det aldrig vil dø, saa længe danske Hjem findes, fordi det selv var Idealet af et dansk Hjem.

Ikke langt fra Bakkehuset, paa Grunden lige over for den Indgang til Søndermarken, hvor nu *Carl Halls* Statue staar, rejste der sig, en halv Snes Aar efter Rahbeks Død, paa »Ny Bakkegaard« et andet dansk Hjem, der, om det end var vidt forskelligt fra Bakkehusets, dog havde det Lighedspunkt, at det atter var Husets Frue, der, medens Manden var virksom udadtil og skrev sit Navn i Danmarks Historie, ved sin udprægede Ejendommelighed og sine fremragende Egenskaber gav Hjemmet dets Karakter. Det skabtes, da *Carl Hall* af Hensyn til sin Hustrus Svaghed i 1840 købte Gaarden, der igennem 50 Aar blev hendes Hjem.

Den verdensberømte Arkæolog *Peter Oluf Brøndsted* var, inden han i 1804 forlod Danmark paa den første af sine mange Udenlandsrejser, blevet forlovet med *Frederikke Koës*, en yndig ung Pige paa kun $15^1/_2$ Aar. Det varede imidlertid syv lange Aar, inden han vendte tilbage til Danmark for at ægte sin trofast ventende Brud, der igennem hele sit korte Liv bevarede den Renhed og Ynde, der arvedes af hendes Døtre. Brøndsted selv var jo i mange Maader en mærkelig Mand, stærk, undertiden haard, frejdig og djærv, frisindet og ufor-

færdet i al sin Færd og med en mærkelig Trang til selv paa de højeste Steder at sige sin Mening; dette var Egenskaber, hans ældste Datter, *Augusta Maria,* der var født 27. Juli 1816, havde arvet efter ham.

Da hun var to Aar gammel, døde Moderen; i sin Fortvivlelse herover opgav Brøndsted sit Hjem paa Frederiksberg og bragte sine tre smaa Børn til Iselingen ved Vordingborg til Assessor *Aagaard,* der var gift med hans Kones Tvillingsøster; selv drog han udenlands og flakkede om i mange Aar, saa at den lille Augusta fik hele sin Opdragelse her i den frie Natur, som hun lærte at elske, og hvor hun trods sit svage Helbred tumlede sig i Markerne og lærte »at omgaas Dyr mere end Mennesker«.

Naar hun som Barn var syg, vilde hun aldrig være ved det; hun kæmpede hele sit Liv med en stærk Sjæls Energi mod et svagt Legeme. Hendes Vilje overvandt Smerter. Hun kunde sige: »Jeg har gloende Strygebolte i mit Hoved, men jeg kæpper mig!« Da hun som ældre blev tunghør, trøstede hun, der altid fulgte livligt med, sig med de ejendommelige Ord: »Tænk, sikken en Masse Vrøvl jeg bliver fri for at høre!« Hendes Ydre var højst ejendommeligt; fra Barn lod hun sine rige Lokker flagre frit, og hun forandrede ikke denne sin Frisure, til hun, højtbedaget, døde d. 26. April 1891 ude paa Ny Bakkegaard. Hun rettede sig ej heller i sin Klædedragt efter skiftende Moder, hendes Paaklædning var alle Dage »mere mærkelig end elegant«.

Efter at hun d. 1. April 1837 havde ægtet *Carl Chr. Hall,* blev hun igennem hele hans Liv denne mærkelige og betydelige Mands allerkraftigste Støtte, og hun taalte ikke, lige saa lidt som Kamma havde taalt det, at nogen angreb ham. Hun havde

en ejendommelig og kraftig Maade at sige sin Mening lige ud paa, uden at hun derved fornærmede nogen. *Bjørnstjerne Bjørnson* sagde træffende om hende: »Hun er den *bredeste* Kvinde, jeg nogensinde har kendt.«

Som hun i sin Barndom havde elsket Naturen og det naturlige, hadede hun al Svulst. Hun sagde en Gang til en Præstefrue: »Gud velsigne Dem, kære Fru X; sig til Deres Mand, at han skal tale sit eget daglige Sprog, naar han er i Kirken, og ikke staa og fægte til højre og venstre. For Vorherres Skyld kan det jo ikke være, og vi Mennesker ler kun ad det.«

Denne Naturlighed havde hun — som sagt — efter Faderen, der havde forfærdet Datidens Bedsteborgere ved at tage sine purunge, ugifte Døtre med sig til *Holbergs* »Ulysses v. Ithacia« paa en Tid, da alle andre Damer ansaa det for upassende at gaa til et Stykke af Holberg.

Skønt hun ikke var politisk anlagt og ikke direkte blandede sig i sin Mands Politik, var hun stolt af ham lige til Blindhed; hun var glødende frisindet, næsten til Republikanisme, og dog var hun af Kærlighed til Kongehusets Personligheder ivrig Royalist.

Gerne vilde hun gøre godt imod sine Medmennesker og Medskabninger. Hun elskede Dyr, og paa »Ny Bakkegaard« begyndte hun med at holde Heste, til Halls Fortvivlelse endda en Tid en Ko; men senere var Huset altid fuldt af Katte og Hunde. Hun var ikke bange for at antaste en Droskekusk, naar hun syntes, han brugte Pisken for meget, og da der en Gang i en Hundepest i København blev givet Ordre til, at man skulde slaa Hundene ned, blev hun rasende og udbrød: »Siden Barnemordet i Bethlehem er der ikke begaaet en saa afskyelig Gerning.«

Mod fattige og svage var hun rørende god. Det var ikke ualmindeligt, naar Føret var glat i Alléen, at se Ministerfruen hjælpe en fattig og pjaltet Tiggerske ved at tage hendes Arm og følge hende hjem. Om hendes Godgørenhed kan Frederiksberg — og for Resten ogsaa København — tale med. Det var hende, der oprettede Valby Børneasyl, et af de første her i Landet, Frederiksberg Plejeforening og Børnehjemmet paa Vodrofvej. Hun, der ikke selv vilde være syg, var aldrig gladere, end naar hun kunde komme syge til Hjælp, og de *skulde* være syge, selv om de nok saa meget strittede imod. Sin Fritid anvendte hun til at arrangere Bazarer og til at sy Klæder til Smaafolk; saa var hun ret i sit Es.

For Naturen havde hun en dyb Sans; hun rejste meget i Danmark og Norge og vilde ikke høre noget om, at der skulde findes kønnere Egne paa hele Jorden end disse to Landes.

Medens *Hall* var ung, var han en meget søgt juridisk Manuduktør; siden tog hans offentlige Virksomhed ham helt, og han overlod ganske sin Hustru at bestemme, hvorledes det gæstfrie Hjem skulde ledes. I de første Aar holdt hun meget af at se sin Mands Manuducenter om sig; ofte boede fire-fem unge Mennesker frit paa »Ny Bakkegaard«.

Derpaa fulgte den æstetiske Periode, hvor Datidens Skønaander flokkedes om Husets ejendommelige Frue. Naar Eftermiddagskaffen var nydt paa Altanen ud mod Søndermarken, fulgte »Aften-Natteturene« i Parken, for at man derpaa kunde samles om Thebordet.

Fra Altanen beregnede *H. C. Ørsted* Lydens Hastighed, naar han lyttede til Skydeøvelserne paa Amager, *Oehlenschläger* holdt meget af at komme til Halls for at faa sin Aftenwhist med Fruen.

Mynster, Martensen, Grundtvig og *Clausen* var kære Gæster der, og Fruen forstod at parre dem saaledes i Stridens Tider, at ikke de allerivrigste Modstandere mødtes.

Huset nærmest stod dog nok *Heibergs* og Fru *Gyllembourg;* en Sommer, da *Halls* var i Udlandet, laante de Heibergs »Ny Bakkegaard«, og *Johan Ludvig* fik anbragt sine kære Kikkerter paa Altanen, saa at han kunde studere Astronomi. Ogsaa med *Hauchs,* der jo boede paa det nærliggende Frederiksberg Slot, knyttedes et varmt Venskab. Fru Hall holdt meget af at skaffe Gæsterne Underholdning, hun fik derfor Skønaanderne til at læse op. Der er mange af vor Litteraturs senere berømte Hovedværker, der er læst op her første Gang, forinden de udkom. *H. C. Andersen* var naturligvis henrykt over at faa Lov dertil, ovre fra Alléen kom Skuespillerparret *Nielsen* og skabte mangen hyggelig Aften, men det var ikke alle, der var lige villige til at yde, saaledes *Michael Wiehe,* der jo kunde være sær. En Aften vilde Fru Hall overrumple ham og stak ham pludselig et Eksemplar af »Romeo og Julie« ud med de Ord: »Se der, Wiehe, læs nu, en dejlig elskovsfuld Romeo er De.« Men Wiehe var hverken til at hugge eller stikke i, han vilde ikke læse, og det maatte opgives.

Altid flokkedes Ungdommen derude; Slægterne *Fenger, Hammerich, Birkedal* og *Barfod* har skønne Minder fra de Dage. Men efterhaanden forandrede Selskabet Fysiognomi. Efter 1848 gik Fru Halls Interesser helt med Mandens, og Selskabet blev politisk; da var det Folk som *Orla Lehmann, Monrad, Adler, Bille* og *Brix,* der dannede Hovedstammen, og i de seneste Aar var det Fruens Godgørenhedsværk, der gav Omgangskredsen Karakter.

En stor Sorg havde *Halls* herude, da hendes

Fader, *P. O. Brøndsted*, der jo efter at have opgivet sine Rejser virkede som Professor ved Universitetet og tit i lange Perioder boede paa »Ny Bakkegaard«, omkom ved et ulykkeligt Tilfælde. En Dag, da han, der var rask og rørig, var blevet afholdt fra sin sædvanlige Ridetur om Morgenen, vilde han, skønt Datteren forsøgte ved forskellige Smaagrunde at holde ham hjemme, ride henimod Aften. Paa Vejen mødte han en Ven, som han vilde meddele noget. Ved pludselig at standse Hesten faldt han med et voldsomt Stød mod Stenbroen, saa at alle Delene ved Hofter og Underliv kom ud af deres Leje. Trods al trofast Pleje døde han paa Frederiks Hospital faa Dage derefter, d. 26. Juni 1842. Dette Dødsfald tog Datteren sig meget nær, og Faderens Vennekreds, som hun satte saa stor Pris paa, svandt stadig ind. Dette var muligvis en af Grundene til, at Omgangskredsen skiftede.

Sin Mand og hans Skæbne fulgte hun med levende Interesse; men hun lod sig aldrig hans Mening paatvinge; undertiden var hun ogsaa udadtil uforsigtig, saa at det nemt kunde have skadet ham, som da hun i 1863, medens Hall var Udenrigsminister og maatte vise den største Forsigtighed overfor Rusland, aabenlyst og under Navn sendte sit Bidrag til den polske Opstand.

I 1879 ramtes Hall af et apoplektisk Tilfælde. Efter et Ophold ved Sandefjord førtes han syg hjem til Frederiksberg; i ni lange Aar var han fængslet til Sygelejet; han kunde knap selv finde Ord til sine urolige Tanker, der dog altid var klare; men han bar sine Lidelser med en beundringsværdig Sjælsstyrke; i 1887 fejrede Ægteparret Guldbryllup, men d. 14. August 1888 døde han. Hans Hustru oplevede at se hans smukke, af *Vilh. Bissen* udførte Statue rejst i Nærheden af Hjemmet; den afsløredes i Søndermarken d. 15. Sep-

tember 1890. Hun søgte, til hun selv d. 26. September 1891 maatte bukke under for Alderens Vægt, paa det skønneste at bevare »Ny Bakkegaard«s Traditioner. De ligger begge begravede paa Herlufholms Kirkegaard; Hall var jo i mange Aar denne Anstalts Direktør.

Et Hjem som det Hallske maa mindes i Frederiksbergs Historie. Det er sikkert træffende og rigtigt, naar en af dets trofaste Venner, *C. St. A. Bille,* skrev derom: »Dette skyldtes Halls vindende Elskværdighed og lunefulde Humor, hans enestaaende Evne til fængslende Fortælling, som samlede alle omkring ham, men ikke mindre den Tiltrækningskraft, som hans Hustru øvede paa alle, der igennem den stundom noget frastødende Skal var trængt ind til hendes sande Væsen. Hun var en yderst ejendommelig Personlighed, stærk af Villie, frimodig og sandhedskærlig indtil Hensynsløshed, stræng i sin Dom over det, hun ikke sympatiserede med eller ikke forstod, begejstret for alt stort og skønt, kærlig imod Mennesker og Dyr, hjælpsom og godgørende imod trængende, energisk til det yderste i at gennemføre sine filantropiske Foretagender og i at tale sine mange Klienters Sag, lige saa ugenert lige overfor Kongen og kongelige Personer, blandt hvilke hun navnlig stod i nært Forhold til Enkedronning *Caroline Amalie,* som i alle Livets andre Forhold, paa een Gang storslaaet og pudserlig naiv, original i Tankegang, i Tale og i sine karakteristiske Breve, i Klædedragt og Tilbøjeligheder.«

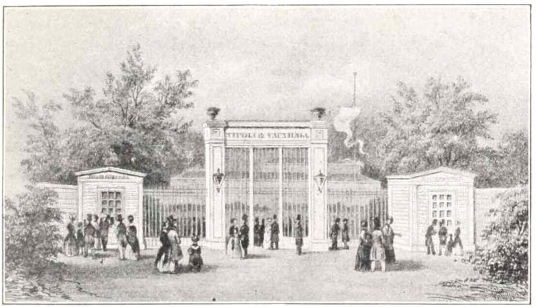

Tivolis gamle Indgangsport.

IV.

FRA DYREHAVSBAKKEN TIL TIVOLI.

Da »Københavns Sommertivoli« for nylig fejrede sin 70 Aars Fødselsdag, fremkom der i »Berlingske Tidende« en Artikel af Etablissementets mangeaarige tidligere Leder, Direktør *Bernhard Olsen*, hvori han søgte at reducere *Georg Carstensens* Fortjeneste til, at han flyttede Dyrehavsbakken nærmere til København. Argumenterne herfor var ret svage og overfladiske, egentlig kun, at Bygningerne var Telte, og at mange af Restavratørerne ikke havde rigtige Ildsteder, men gravede et Hul i Jorden til Ilden.

Selv om denne Paastand var lovlig flot henkastet, selv om man ikke saaledes har kunnet rende med Dyrehavsbakken, saa har *Bernhard Olsen* dog med sit kendte, geniale Blik set ad den rigtige Vej, men denne Vej er en lang Udviklings; der findes ad-

skillige Mellemled, megen Kamp og megen Lutring igennem denne Kamp, inden man kan finde Forbindelsen mellem Dyrehavsbakken og Tivoli, og

»*Vejen gaar, min Tro,*
over Vesterbro,«

hvad vi her skal forsøge at paavise.

Hvorledes og hvornaar Dyrehavsbakken er opstaaet, vides ikke; om den overhovedet kan siges at have en Fødselsdag, er vel tvivlsomt; den hænger i sin Oprindelse nær sammen med Kilderejserne fra *Holbergs* Dage, og disse er igen Børn af Middelalderens katolske Kildemarkeder; saa langt maa man altsaa søge tilbage.

De to smukke Digtninge fra forrige Aarhundrede, der tager deres Stof fra Dyrehavsbakken, *Oehlenschlägers* »St. Hans Aftenspil« og *J. L. Heibergs* »Recensenten og Dyret«, har kastet et Poesiens Skær over Livet paa Bakken, som dette sikkert ikke fortjener; det hele er alt for idealiseret. »Kildenymferne« i Teltene derude var af Venus' allerlaveste Præstinder; de Damer, som søgte Forlystelserne og Dansen, var »Salsnymfer« og »Smækfilleker« til Hobe, og der var overhovedet kun ganske enkelte Telte, hvor ordentlige Borgerfolk kunde gaa ind med Kone og Børn. Det, at de kongelige Herskaber en Gang aarlig beærede Bakken med deres Nærværelse, eller rettere ved at spadsere over den, hindrer dog ikke, at Nordre Birks Politiprotokoller, der desværre er meget mangelfulde, fortæller om megen Raahed, Drukkenskab og Slagsmaal paa Dyrehavsbakken. Nej, for at den skulde kunne omskabes paa Københavns Grund i 1843, maatte den rigtignok have undergaaet en meget betydelig Forandring og Forædling, og skal vi følge Udviklingen, maa vi meget længere tilbage, lige til Maj Maaned 1798, da det store italienske Selskab

under *Pasqual Casorti* vilde bringe den italienske Pantomime til Danmark.

Det lykkedes ham dog først to Aar efter at faa Lov til at spille Komedie med Pantomime i Kildetiden i Jægersborg Dyrehave. Derude traf han som den dygtigste Kunstner den engelskfødte *James Price,* der optraadte som Linedanser og Ekvilibrist.

Den første Casorti'ske Pantomime, man kan konstatere opført her i Danmark, var »*Harlekin som Statue*«, der gjorde Lykke, og Kongefamilien lod ham optræde for sig. Det er vel Grunden til, at han og *Price* fik Lov til at vise deres Kunster paa Hofteatret for et bredere Publikum, hvilket dog foreløbig ikke blev til noget.

Ser vi paa Troupens Præstationer, er det meste af det netop Dyrehavsgøgl; der er Linedansere, Stigedansere, Dødsspring (Saltomortaler), Folk, der danser paa Æg, Trompetere o. m. a. Men der er tillige dygtige Mimikere som Casortis Søn, Bajadsen *Giuseppe,* den senere berømte Skaber af *Pjerrot,* og nogle flinke Danserinder. Deres første Optræden paa Københavns Grund finder Sted i en Gaard paa Nørrebro, under aaben Himmel, og navnlig deres Pantomimer gør Lykke. *Harlekin* og *Columbine* var af de betydeligste, det var to af Slægten *Pettoletti;* vi ser allerede heraf, at de ægte Kunstnernavne fra hine Dage er samlede: Casorti — Price — Pettoletti.

I 1802—03 spillede Casorti paa Hoftheatret. Det vilde her være for vidtløftigt at følge Udviklingen i Detailler; vi maa nu foreløbig følge den tidligere nævnte *James Price.*

Da det kongelige Theaters Direktions stadige Protester lagde Hindringer i Vejen for Prices Optræden indenfor Voldene, slog han sig i 1799 ned som Ride- og Gymnastiklærer i Byen, og endelig fik han i 1800 Lov at give een Opvisning om Maa-

neden i København; han samlede et helt Kabinet af Rarieteter; der var en uhyre stor Slange, Dronningen af Øen Otaheiti i hendes Lands Klædedragt, en Fruentimmerbuste, som svævede frit i Luften med Metaltraade, og et Eksemplar af den mærkværdige elektriske Fisk fra Sydsøen med fire Rader Skæl paa Ryggen og Siderne — som man ser: Dyrehavsbakken flyttet til København; men paa Hoftheatret gav han i Sæsonen 1801 Pantomimer som »Harlekins Skelet« og »Den Gamle, som bliver ung igen«.

Ude paa Vesterbro (Nr. 23), lige overfor Skydebanen, laa i 1801 en dejlig Ejendom med en mægtig Have, der tilhørte Tøjfabrikør *Nehrmann;* den hed: »Den hvide Svane«. Der rejste Price i Juni 1801 sit første Theater, en Bræddehytte, fire Tømrersvende slog op for ham. Den laa frit i Haven; og der optraadte Price selv med sine to smaa Døtre og kort efter med sin Kone, der lige havde faaet en Søn. De to Smaapiger, der var 11 og 5 Aar, dansede en »Pastorale-Vals«, og Fatter bar hele Familien i Pyramide; og lidt senere paa Sommeren debuterede den lille Frk. *Hanne Sophie Price,* der da var 16 Maaneder gammel; man forstaar, at Københavnerne var henrykte. Men endnu var det hele en forædlet Dyrehavsbakke, om Formiddagen optraadte *Price* selv derude. Og da Vinteren kom, maatte de danske »Kunstmagere«, — Ordet er jo finere end det sædvanlige »Gøglere«, — indstille Forestillingerne paa Vesterbro; hvor skulde Publikum dog kunne finde Vej og Sti derud i det Morads og Mørke!

Men da Sommeren 1802 kommer, har *Price* haft Raad at bygge sit Theater, — atter af Træ, men 53 Alen langt og 35 Alen dybt —, og der er to Billetkontorer; Publikum kan faa Lemonade under Forestillingerne. Det beskedne Arrangement faar

det flotte Navn: »Det danske National-Sommertheater«, en Titel, det dog siden maa forandre til »Dansk Sommertheater«. Her optræder Linedansere, og her finder Foreningen mellem *Price* og *Casorti*'erne Sted ved, at *Giuseppe Casorti* bliver engageret, og han skaber i denne Sommer sin berømte Pjerrotfigur. Her skimter vi altsaa Vejen mod Tivoli; men vi ser ogsaa tilbage mod Dyrehavsbakken; for der er Trommemajor, sjældne Mekanismer og andre skønne Rariteter, Løjer og Spads endnu. Casortis to søde Smaapiger, *Theresia* og *Charlotte*, gik paa Line og voltigerede. Ude i Haven var der sjældne Dyr, Dromedarer og Bøfler og den den Gang sjældne, russiske Fornøjelse: en Kastegynge. Om Vinteren 1802—03 optraadte Price-Casorti-Selskabet med Pantomimer paa Hoftheatret; men saa skiltes de, og *Giuseppe Casorti* er atter paa Dyrehavsbakken i Foraaret 1803; men *James Price* finder paa noget nyt ude paa »Den hvide Svane«, — det er Luftfyrværkerier. — Vi ser atter tilbage mod Dyrehavsbakken, frem mod Tivoli.

Desværre gik det ikke helt godt med disse Fyrværkerier; det var ikke det betalende Publikums Skyld, men den Del af »det højstærede«, som tog Fornøjelsen gratis udenfor. De brød nemlig ind i Naboernes Haver, trampede alt ned, rev Stakitter om, og da Ejerne vilde protestere, fik de Stenkast i Stedet for Undskyldninger; men alt det kunde *Price* jo ikke gøre for. Det var de væmmelige Slagtersvende, som i de Tider regerede fra Trommesalen til »Sorte Hest«, og de var ikke saa civiliserede som vore Dages Slagtere. Saa blev da Fyrværkeriet foreløbig forbudt af Politiet, og næste Aar — 1804 — overraskede den stadig opfindsomme *Price* de besøgende med noget »noch nie dagewesenes« — en *Karussel* til 12 Personer; denne

Gang er det altsaa Dyrehavsbakken, der faar sit nye Stof fra Mellemleddet paa Vesterbro.

Der er desuden et Vokskabinet med Bonaparte; mon det ikke skulde være der, *Johan Ludvig Heiberg* som tidligere omtalt har været med *Rahbek*. Denne sidste haanede ganske vist i sin »Tilskuer« *Prices* markskrigerske Avertissementer; men han hørte dog som flere af det gode Selskab ikke sjældent til hans Tilskuere.

I 1805 kunde Price fortsætte hele Vinteren igennem, da det var mildt Vejr; men paa Fastelavns-Mandag var han, medens han spiste sin Middagsmad hos *Rau* paa Hotel d'Angleterre, saa uheldig at faa et Kyllingeben i den gale Hals, og det døde han af. Hans Enke sad nu tilbage med fem Børn; men hun tabte ikke Modet; i Stedet for Manden fik hun en fremmed til at agere med Marionetdukker (der har vi Mester *Jakel* fra Dyrehavsbakken!), og der kom mange Mennesker, Madam *Price* genoptog Luftfyrværkerierne, og i 1806 fik hun sin ældste Datter, *Louise*, gift med Ekvilibristen *Jacques Paran*, som kunde erstatte *James Prices* Numre.

Medens Bombardementet stod paa i 1807, var Pricerne ikke hjemme; der havde optraadt fremmede rigtige Gøglere hele Sommeren; og Komediehuset skaanedes af Englænderne; men det var saa faldefærdigt, at Smaafolk brugte dets Tømmer i den kommende haarde Vinter. Saa rejste Md. Price med hele Familien; men hun efterlod sig et ualmindelig godt Rygte, ikke blot for sin Kunst, men især fordi hendes Familieliv gennem alle Tilskikkelser havde været rent, nobelt og eksemplarisk. Dette, at alle Københavnere beundrede den Priceske Slægts Sædelighed, var ogsaa en af de Faktorer, der bidrog til at højne Standen og senere muliggjorde Vejen fra Dyrehavsbakkens Uanstændighed

til det borgerlige Københavner-Etablissement, der hedder Tivoli; dette kan ikke tilstrækkelig kraftigt understreges, naar man skal følge den virkelig kulturhistoriske Udvikling i vort offentlige Forlystelsesliv.

Først i 1810 har vi atter Madammen hjemme, men paa et andet Sted, nemlig paa Vesterbrogade Nr. 31. Her har hun faaet en aaben Ridebane

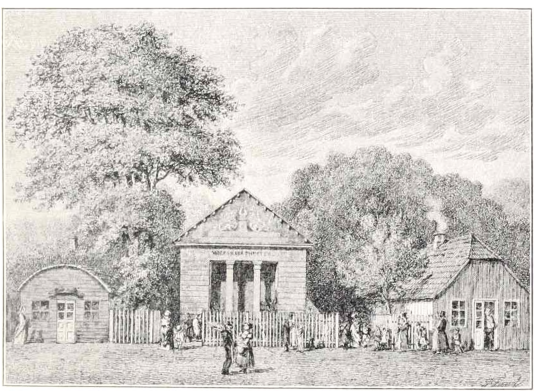

Morskabsteatret. Efter en Radering af P. Lund.

foruden et let Theater, og blandt Kunstberiderne den tyske *Frantz Joseph Kuhn*, der baade indtog Københavnerne og erobrede den fyrretyve-aarige Madam *Prices* Hjerte, saa de holdt Bryllup d. 5. Oktober 1810, og Selskabet kom nu til at hedde det *Kuhn'ske*.

Han var en dygtig Administrator, og i 1812 har han rejst en god Bygning paa Nr. 31's, »Det hvide Lam«s Grund. Der er baade Keglebane og Traktørsted, og bag ved, ud mod Gammel Kongevej, et

Beboelseshus for Familierne *Price-Kuhn* og *Casorti,* som atter har forenet sig. Her genfødes Pantomimerne med *Kuhn* som Kassander, *Casorti* som Pjerrot, den 20-aarige *Theresia Casorti* som en yndig Kolumbine, og i 1813 kommer Ægteparret *Winther* til. Nu er Publikum blevet saa fint, at selve Kong *Frederik d. Sjette,* der satte stor Pris baade paa Pantomime og Linedans, men sov i det kgl. Theater, er en velset Gæst. Og der kom *J. L. Heiberg,* som morede sig godt, og *Weyse,* som saa mere ironisk paa Præstationerne.

I 1816 kommer hele Familien *Pettoletti* til, og vi har da hele den danske Pantomimes Skabere samlede under eet Tag, som imidlertid bliver for lavt, og i 1817 rejses da paa den oprindelige Grund, »Den hvide Svane«s, lige overfor Skydebanen det berømte *Vesterbros Morskabstheater;* denne Gang har man ikke lejet sig ind; det er egen Jord, man bygger paa, baade Theatret (stadig af Træ) ud imod Vesterbrogade, og det grundmurede Hus ud imod Gammel Kongevej, hvor Familierne boede. Mange gamle Københavnere vil endnu huske dette mærkelige Hus, hvor Vinduerne gik helt ned til Jorden.

Den nye Bygning var smuk med rødt Teglstens Tag, og selv om man inde maatte nøjes med Bænke uden Rygstød, var Logerne fint betrukne med rødt, og Konditor *Apitz* havde en hyggelig lille Bygning ved Siden af, hvorfra han serverede Kager til det i Mellemakterne udenfor hvilende Publikum og inde i Theatret lod sine Konditordrenge bringe forfriskende Lemonade, som de havde en svær Øvelse i at hælde ned ad Damernes fine Kjoler, hvad Datidens Aviser med Grund beklager. Her aabnedes Sæsonen d. 15. Maj 1817 med en Gallaforestilling, hvor »Harlekin Kukkenbager« var Hovedleddet, og hvor *Theresia* og *Jean Pettoletti* foretog beun-

dringsværdige Kunststykker paa dobbelt Line. Ved Giftermaal var nu alle tre Kunstmager-Familier forenede.

Men i 1819 blev de uenige, *Giuseppe Casorti* og Familien *Pettoletti* forlod i Vrede Selskabet, og nu var der en Nedgangsperiode, hvor man slog sig paa mekaniske Kunststykker og Forvandlingstheatre — atter et Slag tilbage mod Dyrehavsbakken, hvorfra man ogsaa hentede sine Kunstnere. Paa Vesterbrogade Nr. 68 aabnede man imidlertid en Filial, som nok væsentlig bestod af et Vokskabinet.

I 1821 vendte *Casorti*'erne tilbage, han dør i 1826. Det er om ham, man fortæller den mærkelige Historie, at han selv altid var i daarligt Humør. Saa mødte han *Frederik d. VI* i Frederiksberg Allé, Kongen syntes, at den rare gamle Mand saa saa bedrøvet ud og raadede ham til at gaa ud for at se *Casorti* som Pjerrot, saa forgik Grillerne ham nok; men han svarede: »Det kan ikke nytte noget, Deres Majestæt; for det er mig selv.« Hvis det ikke er sandt, er det godt fundet paa!

Hvor dyrt — efter Datidens Forhold — det var at gaa i Vesterbros Theater, paa Tider, hvor man hverken kendte Forlystelsesskat eller Garderobeafgifter, kan ses af, at man forlangte 24 Skilling for en *velklædt* Person, der vilde i Galleriet; første Plads stod i fem Mark, Resten var Tremarkspladser.

Efter nogen Tids Exil tog den Kuhn-Price'ske Familie fat igen; uden at vi nu kan følge Selskabet Skridt for Skridt, maa vi blot antyde, at Konkurrencen efter 1825, og til Theatret lukkede i 1844 og blev nedrevet, blev skarpere og skarpere; saaledes optraadte et stort Beriderselskab, Brødrene *Foureaux*, paa en af Vesterbros saa talrige Reberbaner, senere skød der omkring Theatret talløse Forlystelsessteder op, som vi siden skal tale om,

men værst var det, at der efter Md. *Hanne Kuhns* Død gik Splittelse i Selskabet, og *Pettoletti*'erne traadte ud i 1827 for at danne sit eget Theater paa Nørrebro.

Selv om dette var trist for de indre Forhold, blev denne Skilsmisse dog af største Betydning saavel for Familien Prices personlige Forhold som for hele Udviklingen.

Til Pettolettis Nørrebro-Scene engageredes den udmærkede engelske Mimiker og Tusendkunstner *Joseph Lewin* med sine to ganske ualmindelig yndige Døtre *Rosa* og *Flora*. Da Faderen kort efter sin Ankomst blev uenig med Pettoletti, gik hele Familien til Price-Selskabet, og det varede da ikke ret længe, inden *Rosa* blev gift med *James, Flora* med *Adolph Price,* som man siger meget mod Faderens Vilje, da de flinke Døtre var hans Hovedindtægtskilde. Der fortælles endda, at Flora og Adolph for at blive gift maatte benytte sig af et Øjeblik, da Faderen havde hejset sig op under Loftet i en Maskine, hvor de fik ham bundet fast, saa han ikke kunde komme ned igen, før Vielsen var overstaaet. Medens *Rosa* og *Flora Price* nu fyldte Morskabstheatret med et begejstret Publikum, kæmpede *Pettoletti*'erne til en Begyndelse en ret fortvivlet Kamp paa Nørrebros Theater, der var installeret i Blaagaards Hovedbygning, sker der dog den mærkelige og betydningsfulde Forandring, at han andrager om og faar Tilladelse til at lade opføre smaa tyske — siden ogsaa danske — Vaudeviller paa sit Theater, saa at det, der her sker — hvad *Eiler Nystrøm* fortræffeligt har paavist i sin Bog om offentlige Forlystelser i Frederik d. VI's Tid — derved skaber det første Privattheater paa Københavns Grund, hvilket er ensbetydende med, at det kgl. Theaters Eneret for stedse er brudt. Hvilken uhyre kulturel Opgave vore Privat-

theatre siden har løst, behøver man i denne Sammenhæng ikke at paapege. — Til de tyske Skuespil kommer franske; desuden er der selvfølgelig for at vedligeholde Traditionen baade Ballet, Pantomime og Cirkus.

Og da *Monigatti* begynder med sine Vauxhall i Frederiksberg Allés lille Runddel, benytter Pettoletti Blaagaards dejlige gamle Have, der gaar helt ned til Peblingesøen, til at oplyse festligt og tilføjer Fyrværkerier. — Som man ser, Tivoli nærmer sig.

Efter at Nørrebros Theater er brændt d. 14. April 1833, finder vi Prices i Rusland og Pettoletti til Leje i Morskabstheatret, men kun for en kort Tid. Han vil nærmere ind mod Byen. Han faar Bevillingen i Orden, og lige udenfor Ravelinen, paa venstre Side overfor Frihedsstøtten, bygger han *Vesterbros Theater,* en Træbygning, der kan rumme 1200 Personer, og der er det, at det sidste Moment, der danner den lange Udvikling fra Dyrehavsbakken til Tivoli, skabes, idet Pettoletti engagerer det udmærkede slesvig-holstenske Hoftheaterselskab, som føjer Musikelementet til, der opføres virkelige Operaer som »Barberen i Sevilla«, »Den hvide Dame«, »Tryllefløjten«, »Othello« og »Figaros Giftermaal«, ja, man kommer ogsaa ind paa Farcen og opfører den i den seneste Tid atter fremdragne Trylleforce: »Lumpacivagabundus«; men samtidig holder man Hævd over de gamle Traditioner, *Gauthier* skaber sin udmærkede Cirkus med virkelig Førsterangs Beridere her, der kommer Karavaner med Beduiner, og selvfølgelig indtager Pantomimen en høj Rang; en mindre væsentlig Omstændighed viser, hvorledes Pettoletti stræber at komme sit Publikum nærmere paa Livet, ved at han bortlodder Gevinster til dem; Tilskuere paa første Plads kan vinde en opsadlet Hest, paa anden Plads en Dame-Necessære, og i Galleriet kan man

vinde en Merskumspibe med Sølvbeslag. Gauthier lader afholde Væddeløb ikke alene for Heste, men ogsaa for Drenge til Fods. Som en Dyrehavsbakke-Rest har vi ogsaa »den stærke Mand«, den uovervindelige Bryder *Jean Depuis*, der udfordrer alle til Brydekamp; herfra kender vi ogsaa »den lille *Ferdinand Ludvigsen*, der skal gaa paa'en, paa'en, paa'en igen«; det var en Slagtersvend, der til Københavnernes Henrykkelse ikke var bange af sig, men vovede sig i Kast med Bryderen i Sommeren 1839, uden dog at have Held med sig.

I den italienske Pantomime træffer vi første Gang Atleten *N. H. Volkersen* og *Busholm*, *Hesse* er iblandt de Drenge, der vinder Væddeløb; som man vil se, vi har allerede Tivoli-Navne her: da *Pettoletti* dør i 1845, er Konkurrenten vokset ham ind paa Livet; i 1850 overtager Arkitekt *H. Petersen* Theatret, som han driver som Panorama, Cyclorama, Theater for magiske Kunster, anatomiske Museer, Marionetter, Fremvisning af sjældne Dyr m. m. Med andre Ord: det synker tilbage i Dyrehavsbakke-Tilværelsen, til det nedbrydes i 1875. En Træbygning, der laa ved Siden af det, blev lejet ud til en Restavratør *Schweitz*, og da den 1878 rives ned, rejser den navnkundige »Brædde-hytte« sig paa dens Grund; en Del af det øvrige Theaters Grund bliver lagt ind under Tivoli, paa Resten bygger Arkitekt *H. Hagemann* i 1883 den nu saa omstridte Panoptikonbygning, indenfor hvis Mure *Bernhard Olsen* siden 1879 har skabt sit Livs største Værk, »Dansk Folkemuseum«, der nok nu fortjener en værdigere Bolig.

Som man vil se, er det langt fra Dyrehavsbakke-gøgl, der fra Price-Pettoletti-Selskaberne rykker ind i Tivoli, det er forædlet, folkelig Kunst; Pricernes næste Generation finder vi paa vort kongelige Theater som den Bournonville'ske Ballets fornem-

ste Støtter, Pettolettis Musik og Theaterrepertoire optages baade paa Kongens Nytorvs, Amaliegades og Nørregades Scener.

Det var derfor ikke med ringe Spænding, de 4000 Kjøbenhavnere, som d. 15. August 1843 strømmede til, gik ind ad *Tivolis* Indgang; de kendte nemlig deres Pappenheimere, og *Georg Carstensen* havde overrasket dem før; der stod noget af Eventyrets Glans om hans Navn; han kom fra de fremmede Lande og havde over hele sin elegante Personlighed noget fremmedartet og pikant, som vakte Nysgerrighed. De altid kridhvide Glacéhandsker, der sagdes kun at komme paa een Gang, den Flaske Champagne, han købte sig hos *Firmenich* for kun at drikke eet Glas og lade Resten staa, talte man om i hele Kjøbenhavn.

Og man kendte hans Arrangementstalent. For sine Abonnenter paa det elegante Underholdningsskrift »Figaro«, der udkom i 1841 og 42, havde han arrangeret de berømte Kongens Have-Fester, hvor han under 5000 orientalske Lampers Glød havde samlet den fine Portion af Publikum til Musik fra hele tre Harmoniorkestre paa 65 Mand hver.

Og nu havde han i 1842 forbløffet det ganske Kjøbenhavns hundrede og nogle og tyve Tusend Indbyggere, der endnu levede under Forestillingerne fra *Frederik d. VI's* landsfaderlige Regeringstid, at Kjøbenhavn var en Fæstning, hvis Portnøgler ved borgerlig Sengetid bragtes op paa Slottet, ved at faa Lov til langt indenfor denne Fæstnings Demarkationslinie, paa selve dens Glacis at rejse et Forlystelsesetablissement, han kaldte »Kjøbenhavns Sommertivoli«. Ingen vidste, maaske ikke en Gang han selv, at der senere i »Casino« skulde gøres et nyt Forsøg af ham paa at skabe et Vintertivoli. Det mislykkedes som bekendt, men »Casino« har vi da endnu.

Reklame i de Tider var vidt forskellig fra vore Dages; men *Carstensen* gjorde sin ved de to Bedrifter: Rosenborg-Festerne og Tilladelsen til at slaa sig ned tæt ved Volden, saa al Bladreklame ikke behøvedes.

Datidens Blade tier da ogsaa længe, og Carstensen taler selv kun gennem Avertissementer, der indkalder Aktionærer -- der er tegnet 1821 Aktier à 25 Rdl. -- til ekstraordinær Generalforsamlinger netop i Dagene omkring Aabningen, og man studser noget over, at en saadan Generalforsamling, der holdtes i Industriforeningens Lokale paa Østergade, begyndte — Kl. 8 om Morgenen. Knapt og sparsomt omtaler Pressen selve Aabningen. Hvad man bød paa, fremgaar bl. a. af »Berlingske Tidende«s Anmeldelse d. 15. August:

»Man kan ikke nægte, at det hele er udført med megen Smag og gjør Entrepreneuren Ære. Strax ved Indgangen ser man til Venstre en Buffet, og vedbliver man i denne Retning, kommer man først til Theatret, dernæst atter til en Buffet, noget derfra til en Divan, nedenfor hvilken fire Lystbaade ligger i en lille Havn; herpaa følger Concertsalen og lige derfra en anden Divan, ved Siden af hvilken Voxkabinettet ligger. Noget derfra staar Rutschebanen, og langs Tømmerpladsen er Keglebanen anlagt og den Del af Skydebanen, hvor Skiven staar; den øvrige Bane løber parallelt med Rutschebanen. Naar man kommer forbi denne, møder man Carousselbanen, bag hvilken og op til Bazarbygningen smaa Lysthuse er anlagte. Man naar nu Bazarbutikkerne, mellem hvilke Restaurationerne er anlagte; paa de forskellige Plæner er der Circus for Kunstberidning og Liniedands o. s. v. Det hele frembringer en smuk og rig Afvexling paa forskellige Forlystelser.«

Hvis man nu ikke vil følge den berømte Tivoli-Vises Anvisninger, kan man af »Fædrelandet«, der

paa Grund af stadige Beslaglæggelser netop i de Dage var lovlig forhindret i at bringe daglige Referater, erfare, at *Firmenich* havde Konditori, derefter fulgte *Petersens* Chokolade-Udsalg, hvor man ogsaa solgte Lak, saa kom et Daguerreotyp Atelier og et Officin, hvorpaa man kunde nyde stærke Drikke hos Destillatør *Staal,* hvis man ikke foretrak *Magners* Kager eller *H. C. Lumbyes* Musik i Koncertsalen, hvor han dirigerede 22 Musici; hos *Schandorph* fik man Øl og Porter; Handsker sørgede en anden *Petersen* for, og havde man Kæresten med, var der Blomster at faa hos *Friesenette,* Manufakturvarer hos *Cohen* i Bazaren, saa der var noget for enhver Smag.

Men det var nu alligevel hverken dette eller Linedans og Cirkus, der mest trak Københavnerne; saa havde det jo kun været en Dyrehavsbakke, rykket ind til Voldene.

Det, *Carstensen* først og fremmest skabte, var *Lyset.* Det fremgaar tydeligt nok af, at han tør tage dobbelte Priser, naar han lader Vauxhallet lyse, og der stimer Folk til. Hele 7000 betalende er der, og 3—4 Gange saa mange staar udenfor paa Voldene i »de fattiges Tivoli«, saa »Berlingske« ryster paa Hovedet og advarer mod de Ulykker, der heldigvis ikke skete ved Kørselen til og fra, — fordi den helt blev standset.

Dette er et Moment; det andet var, at der vaagedes strængt over Anstændighed; derved blev Tivoli de gode Borgeres København. Beviset derfor ligger bl. a. i den Lykke, *Faber, Hagen* og *Steens* berømte Tivolivise: »Og dersom du morer dig do'lig« gjorde.

Selv fra Jylland bragte Damperen »Iris« besøgende. Nej, det var ingen Dyrehavsbakke, Carstensen skabte. Han plantede med genial Haand netop det Samlingssted for os alle, der staar den Dag i Dag, fordi han med Geniets lykkelige Instinkt be-

nyttede alt det gode, Udviklingen af vore offentlige Forlystelser havde frembragt, og førte det videre under Former, der passede for den jævne Borgerlighed her i Landet. Han manglede selv den økonomiske Sans, hans Lykkes Genius gled ned ad Bakke, det blev senere Direktørers Evner i denne Retning, der holdt Tivoli oppe; men det er hans Grundlag, de har bygget paa:

»Hvor Voldkastanien sin Blomstersne
ned over Tjørnene dryssed',
og Linde kuplede sig til Allé,
og Solen Aakanden kyssed,
hvor Droslen fløjted ved Fæstningsgraven
i lyse Nætter, — han skabte Haven,
sit Tivoli«.

Og han havde, hvad hans Ansøgning af 23. Oktober 1841 viser, netop drømt om det, Tivoli blev til: Vauxhall, Nuits venetiennes, Jardin-Ture, — Tivoli! Og tit og mange Gange har vi, idet vi nød den gode Kunst og det hjemlige Sommerly derinde. oplevet — selv i vore blaserte Dage — en saa borgerlig hyggelig Situation som den, *Erik Bøgh* besynger:

»Det var en Aften i Tivoli
endnu i Carstensens Dage,
der skulde være Fyrværkeri,
og det var netop tilbage« —

det kan endnu ende saa godt eller galt — som man vil —, at en ung Pige møder sin Skæbne der under de funklende Stjerner og maa slutte sin Beretning som i Visen:

»Paa Vejen talte vi op og ned;
om Vejret først det sig drejed;
men siden blev det om Kærlighed
og om saa gruelig meget!
Og da saa efter den Passiar vi
kom hjem til Porten, saa, ja, saa var vi
forlovede, — forlovede!

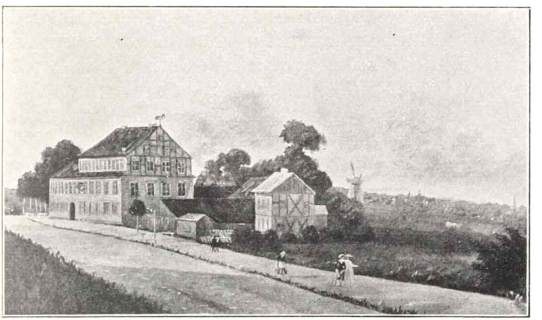

Vesterbrogade med »Sorte Hest« for 100 Aar siden.
Efter gammelt Maleri.

V.

UD TIL »SORTE HEST«

DEN Gang den unge *Fr. Vilh. Grøndahl* i 1852 henvendte sig til Byens fineste Luksusfirma, Brødrene *M. H.* og *J. H. Bing* for at formaa dem til at være med til Oprettelsen af en Porcellæns- eller rettere en Bisquitfabrik som en Slags Konkurrence til »Den kongelige«, hvor Grøndahl havde arbejdet, men hvor Forholdene i den Periode var uudholdelige, havde næppe nogen af Parterne tænkt sig, at Grunden her blev lagt til en Virksomhed, som foruden at vinde Verdensry ganske skulde opsluge den oprindelige Forretning.

Medens man byggede Fabrikken der ude paa Vesterbrogade paa en Grund, der blev købt af en Justitsraad *Thayssen*, tog Grøndahl, hvis kunstneriske Konsulent var ingen ringere end *H. V. Bissen*, fat i foreløbige Arbejdsskure, som laa paa den an-

den Side af Vejen; thi — saaledes hedder det i det Bing'ske Jubilæumsskrift — »om Gade var der den Gang ikke Tale; hvor nu Vesterbrogade bryster sig som Hovedgade med engelsk Brolægning, elektrisk Sporvogn, 5 Etages Huse og Telefonnet, løb der i 1853 en aaben Landevej, paa begge Sider begrænset af dybe Grøfter.

En Tur derud kunde efter Omstændighederne

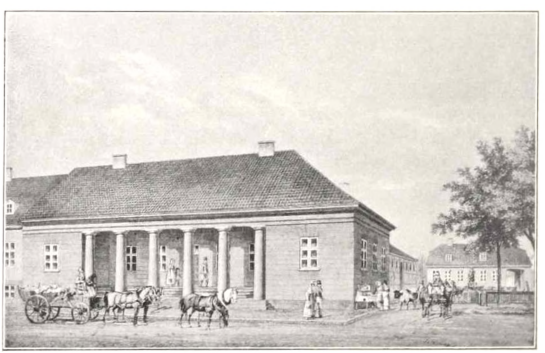

Acciseboden paa Vesterbrogade. Efter M. G. F. Lund, c. 1835.

være vidtløftig nok, naar man ikke passede Afgangstiden for de Omnibusser, der besørgede Trafikken mellem Amagertorv og Valby. Ud gennem Vesterport med dens Vognrummel, ad den underligt bugtede Bro over Stadsgraven, forbi Tivoli paa den ene Side, Kongens Klubs Sommerlokale paa det nuværende Nationals Grund paa den anden Side, med Vesterbros Theater, den gamle Hovedstation til venstre, Kvægfoldene og Akciseboden til højre, travede man over toppede Brosten ud ad Vesterbro til. En tarvelig Forstad til den tarvelige Hovedstad, som laa indeklemt af sine Volde. Spredt

og usymmetrisk Bebyggelse, snart et Stuehus foran en mægtig Tømmerplads, snart en Gæstgivergaard, hvis Arkitektur og Omfang bar Vidne om, at den havde kendt bedre Dage, de Dage nemlig, da Aftengæsterne fra *Rahbeks* Bakkehus overnattede i »Løven«, fordi Føret var saa elendigt, at de ikke orkede længere, eller fordi Klokken var blevet saa mange, at de ikke kunde slippe ind ad Vesterport.

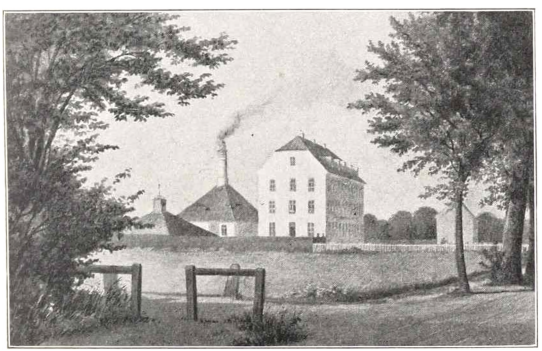

Vesterbrogade med »Bing & Grøndahl«s Fabrik. 1856.

Og de utallige Slagterier, der var henvist til at stinke deres Indhold ud i Gadens Rendesten, laa her Side om Side, dybe Ejendomme, hvis Haver strakte sig mod Syd til Jernbanedæmningen, mod Nord over til Gammel Kongevej. Dog for saa vidt var det endnu Gade, man færdedes paa; men var man naaet hinsides Jernporten, den sirlige Indgangsportal til Frederiksberg Allé, flankeret af *Møllers* Vokskabinet, Københavns *Madame Tussaud* — var man naaet til Civilisationens Overdrev. Der strakte sig kønne gamle Haver med forfrosne Land-

steder, som ikke længere benyttedes efter deres Bestemmelse, fordi det velhavende Bourgeoisie allerede var begyndt at forlægge Sommerresidensen ad Strandvejen til. Der var paany Gæstgivergaarde og atter Gæstgivergaarde; af alle disse »hvide Haner« og »sorte Heste« staar endnu kun een tilbage, »und die kann fallen über Nacht«.

Det var her ude i det yderste Thule, som det sidste Sted paa Byens Grund, at Fabrikken rejstes.

Der fulgte, skønt man hurtig udvidede Bisquitfabrikken til at omfatte Porcellænsfabrikation, en Del trange Aar, inden Erfaringerne var vundne, og midt under dette døde *Grøndahl*, der havde været Sjælen i Arbejdet i Fabrikken, i 1856 af en Forkølelse, han havde paadraget sig i sin Gerning. Selv om han erstattedes af Folk som Modellør *Schieltved* og Landskabsmaler *A. Juuel*, selv om Bing'erne, som de kloge Forretningsmænd de var, selv sled i det, var der dog stadig Underskud. Folk var vant til at købe deres kostbare Stel hos Kommerceraad *Petersen* paa Kongens Nytorv; det var selvfølgelig udenlandske Varer. Da fandt *Bing* paa at arrangere noget, man aldrig havde kendt før, det var de halvaarige Udsalg, som finder Sted den Dag i Dag, og som gav Vesterbro Karakter i de Dage, det stod paa. Herom fortæller *Harald Bing* i sin Bog træffende:

»Til Fods og til Vogns, med Dækkekurve og Hankekurve, Kister og Kasser, i Storm og i Regn valfartede Damer af det højeste Bourgeoisie Side om Side med Kvinder af Folket ud til Fabrikken for at købe det billige Porcellæn i de tre Dage, et saadant Udsalg varede. Man lod sig taalmodig opstille i Rækker af det i Hast tilkaldte Politi, medens — indenfor — det uøvede Personale, under Chefernes personlige Kommando undertiden blev revet

over Ende i den stærke Travlhed. Generation efter Generation af købelystne har dannet et fast Stampublikum for disse Udsalg: Damer, der som Børn fulgte deres Mødre derud, kommer nu med deres giftefærdige Døtre til Fabrikken for at søge Udstyr paa samme Sted, hvor de som unge købte deres. — — — Han har kendt sine Københavnere, gamle Bing!«

Og efterhaanden blev det Bing & Grøndahl'ske Porcellæn populært her hjemme, som det vandt Ry ogsaa i Udlandet. Det bidrog straks dertil, at Frederik d. VII fik sit Frokoststel herfra, og at Frederiksborgvasen, som nu staar paa Amalienborg, udgik fra Fabrikken. Men det gav alligevel ikke de Penge i Kassen, man gerne vilde have. Det første virkelige Skridt her hen imod skete, da »Den tapre Landsoldat«s Digter, *Peter Faber,* som jo havde et ret betydeligt Brøderhverv ved Siden af Digteriet, idet han var Telegrafdirektør, kom ind til Bing og spurgte, om han kunde lave de nu saa berømte hvide Porcellænsklokker til Telegrafpælene, som nu hvert Barn i Landet kender. Ellers skulde man gaa til Udlandet. Med noget Besvær — det var nok navnlig Drejerarbejdet, det kneb med — lykkedes det, og siden har Statstelegrafen været en af Fabrikkens mest skattede Kunder.

Kongehuset svigtede ikke heller siden; nuværende Enkedronning *Alexandras* Forlovelse med Prinsen af Wales hjalp det danske Porcellæn over Ubemærkethed paa Londonner-Markedet ved Udstillingen 1862, og de foretagsomme Chefer veg heller ikke tilbage for at knytte Kunstens ypperste til sig. Det var snart bekendt, at *Heinrich Hansen* skabte en særlig Face i det Bing'ske Porcellæns Historie gennem sin Rosenborg-Stil, og at Marinemaler *C. F. Sørensen* arbejdede for Fabrikken.

Men den rette Fart, der i Væddeløbet om at naa

det ypperste her hjemme maatte sættes højt op, skabtes dog af *Pietro Krohn*. For at vide, hvad han betød for vor hjemlige Porcellænsproduktions Form og Farvegivning, behøver vi kun at nævne et Ord: »Hejre-Stellet«, som erobrede Danmark i Udstillingsaaret 1888 og senere fandt Ly i alle Udlandets største Kunstindustrimuseer. Derefter fulgte de nydelige smaa Holberg- og Heiberg-Figurer, der var Forløbere for Fru *Ingeborg Plockross-Irmingers* henrivende Kunst, og saa kom — up to date — *Willumsens* Periode fra 1897; denne originale Kunstner, hvis Modstandere, da han knyttedes til Fabrikken, var flere end hans Venner, skabte en ny Æra for det Bing'ske Porcellæn; dristigt var det den Gang at engagere ham; men Lykken staar den kække bi; Sejren blev vunden.

Nu er »Bing & Grøndahl« selvfølgelig et Aktieselskab, men mellem dets Direktører, *Harald Bing* og *Simonsen*, og de mange Arbejdere hersker det samme smukke Forhold, der i sin Tid fik gamle *M. H. Bing* til i en Tale, hvor han først havde sagt: »En Gang i sit Liv holder enhver Lykken i sin Haand, det gælder da om at gribe til; for min Broder og mig var Fabrikkens Grundlæggelse dette lykkelige Øjeblik« — at tilføje det Ønske, at Arbejderne glade maatte begive sig til Arbejdet hver Morgen og glade forlade det hver Aften; da var intet Øje tørt, siger Historieskriveren; nu kan man vist godt føje til, at som det var da, er det endnu, og naar vi gaar forbi den gamle Fabrik derude ved »Sorte Hest«, kunde vi have Ret til at føle os lige saa stolte som, naar vi gaar forbi den endnu ældre Fabrik i Smallegade over, hvad *dansk Arbejde* er og formaar.

Naar vi har haft Lejlighed til at glæde os over dette, har vi ogsaa Grund til at gyse over det, der har skabt det nuværende Vesterbros Arkitektur.

Det er skammeligt, at vi maa være bekendt, at en Forstad er blevet bebygget som denne i Løbet af det sidste Par Menneskealdre. Man har ikke Lov til fra Scenen eller i Bøger at ødelægge vort Folks Smag og Sans for det skønne; saa kommer Censuren; men vore Arkitekter maa gøre sig saa gale, de vil, bare Husejeren faar Renter af sine Penge. Og naar alt kommer til alt, er det dog ikke dyrere

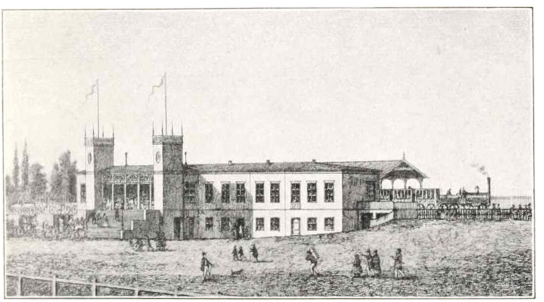

Den gamle Banegaard med det første Tog.

at bygge kønt end grimt. Vesterbro fra Friheds-støtten til »Sorte Hest« er tillige med Gammelholm Skampletter paa vor Tids kunstneriske Moral; Frederiksborggade-Stilen er haard nok at gaa paa; men Vesterbrogades og Sidegadernes er værre. Og dog er man baade begyndt og endt smukt.

Da Voldene faldt, var det Hensigten fra Tømrermester *Bocks* Side at skabe et stort og smukt Kompleks tilhøjre udenfor Porten, mod Hjørnet af Boulevarden; han fik Arkitekt *V. Klein* til at tegne en mægtig Bygning, der skulde indtage hele Karréen mellem nuværende Jernbanegade, National og Vesterbros Passage; men Pengekrisen i Wien hin-

drede det, han naaede kun at faa bygget den taalelig kønne Bygning, hvor nu »Paraplyen« ligger. Langt heldigere var saa Arkitekt *Alb. Gjellerup*, da han paa de tilstødende Grunde rejste »Axelhus«, der tilhørte Justitsraad *Langgaard;* denne Gaard fik dog ingen Historie i Sammenligning med den ligeoverfor liggende smukke, af Arkitekt *V. Klein*

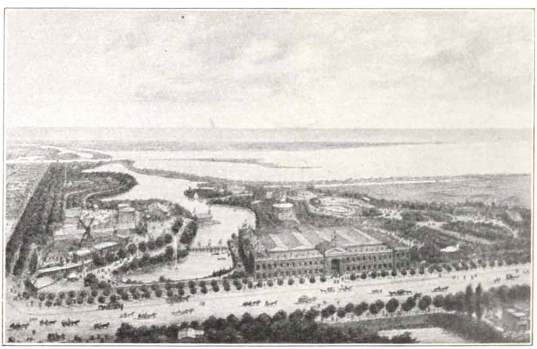

Udsigt over Vesterbrogade med Industriforeningens Bygning, og Udstillingen i 1872. Efter et Lithografi fra Vilhelm Tryde.

i Begyndelsen af Halvfjerdserne opførte *Industriforeningsbygning.*

Paa disse Sider at skrive Industriforeningens Historie vilde ikke blot være ugørligt, men tillige at bringe Ugler til Nordens Athen, hvor vi har saa ypperlige Haandværker-Historikere som Professor *C. Nyrop* og Kontorchef *Berg.* Vi skal da blot huske, at Industriforeningen blev stiftet d. 12. Juli 1838, at den begyndte i et Baghus paa Kongens Nytorv Nr. 6, senere havde til Huse i »Vildmanden« paa Hjørnet af Østergade og Kristen Bernikov-Stræde, derefter i den Peschier'ske Gaard (nu

Landmandsbanken) ved Holmens Kanal og endelig fik sit eget Hus, hvis ene Fløj den har maattet laane Officersforeningen, skønt den dog nok kunde have Brug for den selv, saa havde den maaske ikke behøvet at »smykke« sig med den grimme Industrikafé, som Københavnervittigheden har døbt »Ligtornen«.

Paa den Grund, hvor den berømmelige Udstilling

»Kongens Klub« paa Hjørnet af Vesterbrogade og Vesterfarimagsvejen.

i 1888 holdtes, har vor Tids Bygningskunst sat sig det skønneste Monument i *Martin Nyrops* dejlige Raadhus, der ligger og ser overbærende over til den Kransekageparodi paa Christian d. IV-Stil, der kalder sig Kunstindustrimuseet og paa de Parvenuearkitekturer, der røber sig i Raadhuspladsens moderne Hoteller og Dagmartheatret; i alt dette røber Spekulationen sig altfor tydeligt.

Saa længe hele Banegaardsforholdet ikke har sat sig andet Resultat end den statelige Centralbane-

gaard og den helt af Omgivelserne knuste Friheds-støtte, er dette Terræn under Forvandlingens Tegn og tilhører kun for den kønne gamle, men dødsdømte Banegaards Vedkommende Historien, og hvad Fremtiden her vil bringe, maa den vise; blot er der, inden vi vender tilbage til det helt gamle og nu glemte Vesterbro, eet, vi maa mindes, naar vi staar ud for Industriforeningsbygningen; det er, at der i de seneste Aaringer indenfor dennes Mure er skabt en Institution, som gør vort Land den største Ære og har stor Betydning for vor Industris fremtidige Trivsel; det er »Teknologisk Institut«, der vil være et Forbillede ogsaa for Udlandet, saa at der er al god Grund til, naar man passerer Vesterbros Passage, at huske paa Skaberen, Ingeniør *Gunnar Gregersens* Navn.

Men vi maa tilbage til Fortiden, til Slagternes Vesterbro!

Allerede i 1671 kender vi Trommesalen paa Vesterbro; den blev anlagt, hvor Vesterfarimagsgade udmundede i Vesterbro, og dens Anlæg skyldtes Hofslagter og Konsumptionsforpagter *Niels Olufsen* for at forhindre Borgerne i at opkøbe Kreaturer og Lam og slagte dem uden at betale Akcise deraf. Trommesalen havde Navn efter de Trommeslag, hvormed det blev meddelt, at Markedet begyndte. Denne Trommesal bestod til 1879, da den, der begribeligvis var lidet tidssvarende, afløstes af det nye Kvægtorv.

Det var ikke underligt, at man netop valgte Vesterbro til Anlæg af Trommesalen; thi *Rasmus Nyerup,* der siger, »at den, der kommer ad den med Alleer og Æresstøtte brammende Forstad, Vesterbro kaldet, allerede her faar en Forsmag paa Byens Pragt (man var nøjsom den Gang!), og Vesterport er den Port, igennem hvilken der falder den stærkeste Færdsel af rejsende, Torvevogne, ridende og

gaaende, da den vender ud til den almindelige Landevej igennem Sjælland«. Han siger om Porten selv, »at Hovedfaçaden ud mod Marken er prydet med Krigsarmatur i hugget Sten og har den arkitektoniske Mærkværdighed eller rettere Bizarrerie, at Hovedgesimsen bæres af Kanonskafter i Stedet for Piller. Allerøverst i Frontespicen staar Kong Frederik d. IV's kronede Navneciffer og neden-

Indkørslen gennem »Vesterport«. Efter en gammel Radering.

under Gesimsen Aar 1722, i hvilket Aar den blev repareret.

»Er man kommet gennem Porten, (fra Bysiden altsaa) har man paa sin venstre Haand Vesterports Vagt, hvor den med Extrapost ankommende rejsende af den vagthavende Lieutenant bliver tilspurgt, hvem han er. Paa højre Haand Halmtorvet, der har sit Navn deraf, at Landmanden her om Torvedagene har Hø og Halm fal. Her pranges ogsaa med Heste.«

Som man vil se, har der hersket et levende Røre udenfor Vesterport; men Selskabet har ikke været

af det fineste. Slagtere og Hesteprangere hørte ikke til Samfundets Elite, og i denne Omstændighed synes Grunden at kunne søges til, at Vesterbro i gamle Dage var Hjemsted for de laveste af Byens Forlystelser, og at Tonen derude ikke var god. Og dette holdt sig mærkelig længe.

Goldschmidt, der jo boede i Valby, men hvis Forældre stod ikke saa lidt over den almindelige daværende Bondestand, fortæller, at hans Forældre gerne vilde staa sig godt med de andre Gaardmænd, og han føjer til, at »de andre Gaardmandskoner efter nogen Tids Forløb temmelig tydelig gjorde til Betingelse for Venskab og godt Naboskab, at Moder skulde gaa med dem paa Dansebod. Denne Dansebod var »Peters Haab« paa Vesterbro, hvor de lejlighedsvis kørte op. En eneste Gang forsøgte Moder det ogsaa; men det maa have været slemt, og af de enkelte Ord, der undslap hende, maa jeg formode, at der kunde vise sig noget særlig vildt hos de tilsyneladende stille Bondekoner.«

Det har aabenbart været Slagter- og Hesteprangertonen, der har hersket paa »Peters Haab«, eller »Haabet«, som det kortelig kaldtes. Danseboden, der senere hed »Valkyrien«, laa lige foran til venstre paa Vesterbrogade og omdannedes først i vor Tid til Mariæ Bedesal, derpaa til en alkoholfri Restavration. Det var ikke Goldschmidts Moder alene, der skræmmedes her. Damerne var mest fra Amager og Valby; der dansedes hver Søndag og Mandag Aften, og det hændte meget ofte, at der opstod Slagsmaal mellem Herrerne, naar nogen kom en andens Dame for nær. Ved saadanne Lejligheder gjorde Slagterne deres Overherredømme gældende paa ret brutal Maner; men af og til trak de ogsaa det korteste Straa, som da en vilde binde an med den stærke Mand fra *Casorti*. Denne smed ham ganske rolig ud af Vinduet.

Der søgte ligeledes mange løsagtige Kvinder ud ad Vesterbro; det gør de jo for Resten den Dag i Dag; men allerede før Holbergs Tid laa det berygtede »Vester Paradis«, hvor Studenstrup i »Den 11. Juni« lokkes ind, lige udenfor Vesterport ved Volden. Holberg siger selv om det, at det var et »liderligt Spillehus, fuldt af Skøger«, og at denne Forstad var den, »hvor Byens Fornødenheder af denne Art til Ildebranden 1728 synes især at have existeret«.

Ogsaa Forlystelsernes Art har været tarvelig fra tidligst Tid; da »den stærke Mand« vil nedsætte sig paa egen Haand og ikke maa gøre det paa Stadens Grund for Grønnegade-Theatrets Privilegiums Skyld, søger han naturligvis Vesterbro; thi her bor de mest sagkyndige — Slagsbrødrene. Og Smagen blev ikke meget bedre med Tiden. Enhver, der har læst *Carl Møllers* »Paa Farten«, vil deraf huske en meget sagkyndig Skildring af en Razzia, Selskabet foretager gennem alle de smaa Forlystelsessteder paa Vesterbro. Der omtales de mærkelige dybe Kældere, hvor der forevises Rariteter som en Model til en Guillotine, Snoge i Spiritus og udstoppede Abekatte, og andre Steder, hvor man ser en svær Dame, der kan bære en Bakke med et helt Kaffeservice paa sit Bryst, hvad der foranlediger det vittige Hoved til at spørge, om det er café au lait; og først og sidst har de skrækkelige Sangerindepavilloner deres egentlige Hjem paa Vesterbro.

Og kommer der endelig noget for den bedre Smag, varer det ikke længe, inden det maa vige for noget simplere. Et Exempel herpaa er »Thors Hal«s sørgelige Skæbne. Det var, da den i 1861 aabnedes, noget hidtil uset her hjemme; det var den første fine Ølhal, man nogensinde havde haft; det er det nuværende »Figaro«, blot er Forbindelsen med Vesterbrogade bygget til senere; tidligere

laa der foran den af gule Sten opførte Hovedbygning en grusbelagt Plads, hvor Folk om Sommeren kunde nyde deres Øl i det frie ved Smaaborde. Der førte paa begge Sider af Bygningen en Trappe op til Stueetagen, hvorfra man kom ind i selve Salen, der — som nu — blev baaret af Jernsøjler. At det var noget særlig fint, man her begyndte, kan ses af, at ingen ringere end Kong *Frederik d. VII* aabnede det pragtfulde Lokale og gav det Navn.

Det var den kendte Handelsmand *Isaac Wulff Heyman*, oprindelig Vekselerer af Firmaet *I. M. Levin*, der i 1853 havde grundlagt det kendte Bryggeri »Svanholm« paa Gammel Kongevej, som her oprettede en »Ølhal« efter tysk Mønster, hvorfra han lod bajersk Øl udskænke.

Det viste sig imidlertid hurtig, at Øl ikke var nok til at holde den første Tids stærke Besøg af den fine Verden ved Lige; der maatte serveres bajerske Pølser med Kartoffelmos til; onde Tunger sagde rigtignok, at *Heyman* serverede Pølserne saa salte som muligt for at kunne sælge saa meget mere af Øllet. Men heller ikke dette slog til. Der maatte selvfølgelig en Varieté, der for øvrigt var yderst anstændig, til. Her optraadte franske og ungarske Sangerinder, og Publikum blev nu mest jævne Borgerfolk og Studenter.

Hvad *Heyman* den Gang tog for en Bajer, angives af Folk, der endnu erindrer at have været der, til 8 Skilling; men ingen tør med Sikkerhed sige det.

Som Maalestok kan derimod følgende tjene: Da *Heyman* allerede i Begyndelsen af 1863 opgav »Thors Hal«, som derpaa ombyggedes til Dansesalonen »Figaro«, hvis Ry jo ikke er det bedste, aabnede han et tilsvarende, men mindre Lokale lige overfor Bryggeriet »Svanholm« paa Gammel Kongevej. Der var ogsaa Sangerinder, som navnlig i

1864 samlede et begejstret Publikum, naar de sang nationale Sange og lod Tallerkenen gaa. Men blandt Datidens Studenter var det den Gang Skik, at man om Eftermiddagen, inden Forestillingen begyndte, tog sine to bajerske Pølser med Kartoffelmos, et Rundstykke og et Glas bajersk Øl herude, og da betalte man, hvad en gammel Regnskabsbog viser, 1 Mark ɔ: $^1/_3$ Kr. pr. Portion; vi kommer da næppe meget ved Siden af, naar vi mener, at en Bajer i »Thors Hal» stod sin Nyder i 8 Skilling.

Heyman, der var Halvbroder til *Philip W. Heyman,* som grundlagde Tuborg, døde først i 1884.

Der var fra Midten af 50'erne Sangerinder i næsten alle Forlystelsesstederne paa Vesterbro, baade i Glacisholm (paa Nationals Plads) og i den skikkelige gamle Akcisebod.

Et af de ældste Etablissementer derude var »Ægypti Land«, som laa, hvor Nr. 21 og 23 nu er; senere omdøbtes det til »Friederichs Dal« efter Ejeren. Der var Karusseller, Balloner, Keglebaner, Fortunaspil og Kraftprøver og mange andre Fornøjelser, der tiltalte et jævnere og pænere Publikum end det ved Siden af liggende »Peters Haab«s. Her søgte ogsaa agtbare Haandværksfolk ud paa Hverdage og Søndage og havde Madkurven med i en lille Trækkevogn, og her var billigt; men her var tillige et Slags Marked, hvor man købslog og tuskede med Marskandisere. Og her skete for Resten ogsaa et uhyggeligt Morddrama, idet Værten, *Hybner* hed han, i Jalousi dræbte sin kønne unge Kone. — »Ægypti Land« blev i 60'erne solgt til Byggegrunde.

Hvor Victoriagade nu gaar ned, sad om Søndagen en gammel Kone med et Strengeinstrument, en saakaldt »Humle«, og sang for et lyttende Publikum om Ægteskabets Sorger og Farer. *Jacob Davidsen* kunde endnu huske et af Versene:

»Og ta'r du dig en Ung, en Ung.
saa vil hun have Stads og Fjas
o, vogt dig, o, vogt dig vel for det, min Ven!
Og ta'r du dig en Gammel, en Gammel,
en runken, slunken Pulverheks,
o, vogt dig, o, vogt dig vel for det, min Ven!«

Naar Dyrehavstiden var til Ende, trak en stor Del af Bakkens »Kunstnere« ind til Vesterbro, hvor de rejste Bod ved Bod. *Davidsen* fortæller: »Der var Verdensteatre, Lykkestjerner, Taskenspillere, den stærke Kvinde, som bar adskillige Mandfolk i sit Haar og gjorde de mest utrolige Kraftkunster. Man saa her billedlige Fremstillinger af Mord og Todgeschichter, der indenfor i Boden var udførte paa den naturligste og mest afskrækkende Maade. Her opslog Frederiksstensfestningsmanden sit Pavlun, naar hans Forretninger paa Fisketorvet ikke forbød ham at forevise sine Underværker, og især saas de mærkeligste Panoramaer, der ikke havde noget tilsvarende hverken paa Jorden eller udenfor samme, for den billige Entré af 4 Skilling, medens Honoratiores betalte efter Behag.«

Paa det senere Vesterbros Torv, — i Parenthes bemærket det af vor Magistrat mest mishandlede og forurettede Torv i Byen, — var der Telte med Cirkus og Menagerier.

Blandt Gæstgivergaardene derude paa Broen var »Bjørnsdal« den fineste, og det var paa dens Grund, Københavnerne første Gang saa Vauxhall; det var i Juni 1806. Der fandt ogsaa Fyrværkeri Sted. Men hvor langt tilbage vi har været for Udlandet med denne Art Friluftsforlystelser, fremgaar til Sammenligning deraf, at det var i 1615, at Englænderinden *Jane Vaux* første Gang indrettede et saadant Arrangement, der har faaet Navn efter hende.

Næsten alle de øvrige Gæstgivergaarde var usle,

ja, flere af dem i Vanry for det Liv, der førtes der. Og nu »Sorte Hest«? Hvorledes den var renommeret, forstaar man ved at læse i *Carl Baggers:* »Min Broders Levned«, der udkom 1835. Fortællerens »Broder« fører som bekendt et vildt Liv i »Fastnachtbrüdernes« Selskab, hvor »Ordene ikke blev kogte, men hvor Kammeraterne slugte dem raa«, en Flok løse Fugle og gode Hoveder, der

Vesterbrogade, hvor nuværende Vesterbros Torv ligger.

lader Fiolen sørge og glemmer den næste Dag for de gyldne Sekunder, Nydelsen af Øjeblikket medfører.

Da han vil opsøge denne Broder, der »lever i Københavns vildeste, sorteste Kipper«, falder det ham ind at gaa ud til »den sorte Hingst«, for der har Selskabet samlet sig og holdt sine Bacchanalier.

Der er ingen uden Markøren i det første, skidne Værelse, men da Gæsten erklærer, at han vil betale de 40 Daler, den vildfarne Broder skylder, iler den forbavsede Mand ud og henter Værten, og kort

efter kommer 7—8 andre af Familien til Stede. Værten er en lille Mand med Papegøjenæse, han er iført blaa, lang Frakke, der hænger om ham som et Sengeomhæng og naar næsten til Gulvet, og han serverer til Tak for Pengene et Glas »Blækvin«. Den tredie Herre, som nu kommer til Stede for at drikke med, viser sig at være ingen ringere end — Skarpretteren, som den fine Mand for at holde

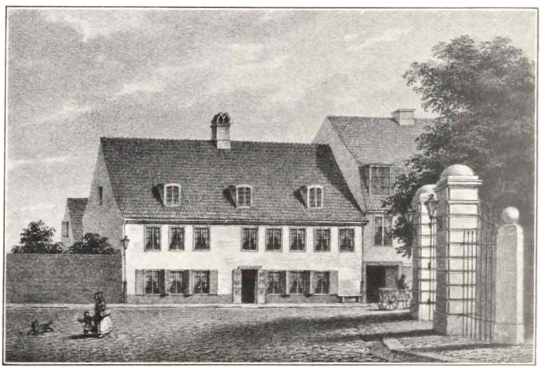

Vesterbrogade og Jernporten med Adam Oehlenschlægers Fødested. Efter et Stik af Hoffmann 1779.

gode Miner til slet Spil maa klinke med, og som til hans Rædsel tilbyder at følge ham ad Byen til. Jo, der har sikkert været hyggeligt i »Sorte Hest«!

Litterært set har Vesterbro ikke megen Betydning. Der laa et lille Hus udenfor Jernporten, hvor Oehlenschläger fødtes; havde det været i Tyskland, at et saadant Digterhus havde ligget, var det blevet bevaret. Her spurgte *Jacob Davidsen* beskedent, om det ikke burde bevares; ak nej, det blev først

benyttet til Slagterbod, og saa veg det for Spekulationen.

Vi har omtalt, at det Christianiske Pigeinstitut laa paa Vesterbro; vi bør da ogsaa mindes, at *Hauchs* Skole laa foran paa venstre Haand paa Vesterbrogade. Det var i 70—80'erne en højt anset Drengeskole, stærkt præget af dens Stifters, den senere Roskilde Rektor *Adam Gottlob Oehlenschläger Hauchs* ejendommelige Personlighed og maatte derfor vige for mere nivellerende Bevægelser indenfor den moderne Skole, der gjorde det hele til een stor Fabrik.

Udsigt mod København fra Valby (nuværende Ny Carlsbergvej)
Efter Maleri af Nordahl Grove 1850—1860.

VI.

MELLEM JERNPORTENE.

Hvor forandrer dog hele Interiøret Karakter, naar man fra Vesterbro drejer om ad Pilealleen! Her laa og ligger endnu enkelte af de morsomme gamle Beværtningssteder med Smaahaver til, som i Folkemunde blev kaldt »Pusterørene«. Det var her, hver Husmoder satte en Ære i at have skinnende blankt Kobbertøj straalende i sit Køkken eller paa Havens Borde, naar hun serverede Vand paa Maskine til de besøgende Borgerfolk. Her har sikkert ogsaa mangen en brav Haandværkssvend tabt sit Hjerte til en fiks lille Opvartningspige, og gemytlige Sange har om Aftenen runget ud over Pilealleen, naar man ved Bægerklang samledes om en dampende Bolle Punch.

Pilealléen fik aldrig nogen virkelig Historie; den

omtales i *Hostrups* »Familietvist«, men kun i Forbigaaende; der siges om Randrups, at de ikke vil nøjes med Pilealléen, for »her kan de bedre chikanere«. Det sker paa et andet »Thevandshus« paa Frederiksberg. Det kan kun, skønt Hostrup ikke lokaliserer det, være i Allégade. Og Sceneriet er tillige angivet: »I Baggrunden et Hus og til venstre for det Stakitlaagen ud til Vejen. Paa begge Sider en Række Borde og Bænke. Omtrent midt paa højre Side en Indgang til den øvrige Del af Haven.«

Her mødes de to Familier med deres Madkurve, her er Snyltegæsten, *Sandrup,* der først ser efter, hvilket Familiebord der er det fedeste, han er uden Ven og Frænder, han »aad sit tørre Brød, men Sul man ej ham bød, men han skal finde Venner her i Naturens gæstfri, milde Skød« — og saa »gaar han om og glor, ak, hvilken Lyst at finde et rigtig godt og fedt Familiebord«. Med andre Ord, her er Københavnerne paa Landet. Ja, netop paa Landet, og det er de Københavnere, som holdt til hos *Hallebye,* Manden, der skabte den egentlige selskabelige Form for et Københavner-Frederiksberg, fordi han var Vognmand tillige og fandt paa Forbindelsen pr. Omnibus. Først i 1872 fik vi de berømte *Keiflerske* Omnibusser ad Gl. Kongevej; de havde den Ejendommelighed, at de var forsynede med to sænkelige Hjul, saa at de kunde køre baade paa Spor og udenfor; adskillige endnu levende kan huske de røde Omnibusser, hvis Efterkommere nu er i Færd med at forsvinde fra Strøget.

Men der er endnu to Bygninger — eller Etablissementer — ude i Allégade, som fortæller noget. Den første er »Lars Mathiesens Minde«, Allégade 7, som sikkert nu gaar en Igenfødelse i Møde, da alle gode Frederiksbergeres litterære Ven, *Lorry*

Feilberg, i disse Dage har erhvervet Bygningerne. Thi lige saa kunstigt som andet er formet derude, lige saa naturligt og simpelt gik det til i svundne Dage. Lars Mathiesens Skikkelse har vundet Hævd og Plads i vor Bevidsthed. Han var Ven, ja Dus med sine Gæster, og hans Forlystelsessted prægedes af hans hyggelige og joviale Personlighed; af hans Portræt ser man hans Karakter. Jævn, hjemlig og hyggelig, ligetil for store og smaa og en Vært af den Art, man ikke kan tænke sig Magen til i vore polerede Dage. Tykmavet, lidt lad, men godmodig og gemytlig præsiderede han utrættelig ved Bordenden, og han var af de gammeldags Værter, der blev fornærmet, naar nogen ikke stak paa Varerne, hvorimod han ikke regnede det saa overdrevent nøje med Betalingen saalidt som med sit eget Kostume; det kendte ikke til Begrebet Frakke og Vest; nej, en islandsk Uldtrøje, Seler og Bukser. Men saa var ogsaa alle hans Gæster hans »Sønneker«, som han med faderlig Omhu tog sig af lige fra den Gang, han og Rahbek eller Oehlenschläger ved et stille Bæger kappedes om at sige hinanden Behageligheder i al Gemytlighed, til de Tider, da de glade Hostrupske Studenter sang om at:

»Lars Mathiesen lønner Møjen, vi har haft,
med sin Saft«.

Kun een haard Nød havde han at knuse; han, den gæstfrie og joviale Mand, kunde ikke til at begynde med tænke sig at være en lige saa hyggelig Vært for Englænderne i 1807. Han satte sig derfor ikke længere ved Bordenden og drak med, men blev i Køkkenet, og han satte fornuftigvis Priserne op til det dobbelte, hvad der ikke vilde sige meget, for billig var han alle Dage.

Men Naturen fornægter sig ikke, da Englænderne tog ham fra den gemytlige Side, stod han ikke

imod; en skønne Dag sad han inde imellem dem; men en Gang gik det galt, da en lille engelsk Løjtnant var blevet fuld og gav sig til at gøre Nar af *Christian d. VII;* saa rejste Lars sin brede Krop, og et Øjeblik havde han Løjtnanten ved Vingebenet, og han laa virkelig ude i den Grøft, hvor Klint troede, at han laa, da han kom hjem fra hint Sold i »Genboerne«. Det fortælles ogsaa, at der var Englændere, som vilde drikke Lars under Bordet; det gik nu ikke; ved den fjortende Bolle havde de alle fundet Hvile der, medens Lars med stadig Ro præsiderede.

Da Lars Mathiesen døde i 1850, blev han begravet med saa stor en Deltagelse, som man hidtil paa Frederiksberg kun havde set ved Oehlenschlägers Begravelse; men Følget var mere blandet; der var baade høje og lave, men ingen Deputationer, alle mødte af fri Vilje; thi han var elsket over alt.

Det var *Hallebye* lige overfor ikke; han var nemlig mere Forretningsmand, og det var bl. a. ham, der forsynede hele Frederiksberg og Vesterbro med Rugbrød i 1847, da Rugpriserne steg, saa det var vanskeligt at faa Brød fra København. Det var ogsaa ham, der fandt paa, til det fredelige Frederiksbergs Forargelse, at holde Musik i Haven med Kunstnere o. l., og han skrev Vers paa sine Skilte for at lokke Folk, han averterede i »Adresseavisen« — nej! han var for moderne for Datidens Frederiksberg, og det blev ikke svært for Bager Tottenberg at tage »Søjningen« fra ham. Tottenbergerne var af deres egne som Lysestøber Plockross i Nr. 19 og Bonsach'erne med den kønne Datter oppe fra Slottet.

Og gamle Nr. 19 i Allégade var i lange Tider, til de blev trange, et af de mest yndede hyggelige Landsteder der ude; det var med Sorg, at *Reebergs* overfor saa Stedet solgt til en hjemvendt dansk

Amerikaner, *Bolt*, der lavede det hyggelige gamle Hjem om til Beværtning med de mægtige Keglebaner, vor Generation endnu kan huske; det forsonede alligevel ikke de gamle der ude, at Bolt prydede Indgangsporten med en spansk Inskription, han vel sagtens havde lært i Brasilien: det var ikke det samme, som da den gamle ejendommelige Lysestøber boede der med sin kønne Datter. Fru *Langeland*, der for Resten lever den Dag i Dag og fortæller livligt om den Gang, da man betragtede det som en Skovtur, naar man gik med Madkurven fra Allégade ind i Frederiksberg Have.

Er det ikke skammeligt, at der nu ligger høje Huse med 3 Værelser, elektrisk Lys, W. C. o. s. v. paa Nr. 19's Plads, selv om vi har faaet den kønne Statue af den unge *Oehlenschläger* der udenfor til Erstatning?

Men det andet Sted, der har litterær Betydning i Allégade, og som i forøget Grad vil faa det nu, er den oprindelig »Kehlet'ske« Knejpe med Sangerinderne paa Tribunen, hvor *Ellinger* spillede paa Flasker, og tykke *Mary* sang sin Vise om, at hun »vilde saa gerne-kerne-Smør«; denne Anstalt fik sin Historie, da *Holger Drachmann* her fandt sin *Edith* og med hende,—den »store, noble Kvinde, der havde inspireret ham«,—som Muse digtede sin bedste Roman »Forskrevet«, der bedre end alt andet kan give Interiøret fra 80'ernes Forlystelsesliv; men »Kehlet«, som det da hed, forædledes under *Lorry Feilbergs* Scepter til Bondestuen, og nu er *Drachmann*-Kroen blevet et virkeligt litterært Kuriosum, faa Byer har Mage til. Her ude skabtes ogsaa en Mængde bon-mots i dette Aarhundrede, som det »at spise Lammefricassé med Ske«, »at flække Vind«, »spise Søm« o. s. v.

Men vi maa over i Frederiksberg Allé, og vi maa med Suk sige, at den er brødefuldt forandret siden

Rahbeks Dage, selv om den jo nok er køn endnu; det er et Tidernes Tegn, at Træerne i den fornemme gamle Avenue har faaet Brystsyge af den megen Gas og maa afløses af nye. I gamle Dage — i Jernportens Tid —, da en mægtig og pragtfuld Schweitzer beherskede Indgangen, saa kun Herska-

Det indre af Kehlets Café chantant. Efter en Tegning af B. Olsen.

ber kunde køre derigennem, og Schweitzeren med højstegen Haand drejede Nøglen om i Porten efter dem; da kun velklædte Folk, men aldrig Holmens Folk og Soldater fik Lov at gaa ind, var Alléen skøn, om end ikke let at passere. Der laa ikke mange Lyststeder der, man kender kun *Egholms* lige ved Porten mod Vesterbro og længere ude *Gersons* — vi kommer til dem begge senere!

Men der var paa den modsatte — venstre — Side de dejligste Gartnerhaver med smaa Blomsterpiger, og Sagnet siger, at en af disse »den 11. Maii 1807 paa den kongelige Fødselsstiftelse fødte et Drengebarn, som blev givet Nr. 488. Den 16de næstefter er dette Barn, uden at dets Forældre er angivne, paa Stiftelsen døbt og kaldet *Carl Christian,* og den 24. Mai er det af Moderen medtaget til egen Forsørgelse«. Moderen betalte 6 Rdl. for Nr. 488. For den danske Nation er han ubetalelig. Det var Digteren *Carl Bagger.*

Inden vi gaar over til Frederiksberg Allés Forlystelses-Historie, om vi saa maa sige, bør vi tage dens litterære Historie. Vi ved, at det var ad denne Vej, den lille *Oehlenschläger* vandrede sin lange Gang ud til Slottet med en Stok over Skulderen, hvorpaa der var bundet den lille Bylt i det røde Lommetørklæde, der indeholdt de Lejebiblioteksbøger, han stillede sin Videbegærlighed med, inden han kom under *Edvard Storms* kyndige Røgt i Efterslægtens Skole.

Ad Frederiksberg Allé vandrede ogsaa i 1802 *Henrik Steffens* med *Carl Heger* ud til Bakkehuset, hvor han særlig glædede sig ved Samværet med *Kamma,* hvem han i »Was ich erlebte« skildrer som »en højst udmærket Kone, lille, bevægelig, livlig; hendes Ansigtstræk var sammentrukne; hendes Øjne store og fyrige; et skælmsk Træk spillede om hendes Læber, og hun besad en højst tiltrækkende Hjertensgodhed og Blidhed«. Hun trak ham uimodstaaelig til sig. Det var »en Tilbøjelighed af en ganske ejendommelig Art. Jeg kunde ikke undertrykke min Glæde, naar jeg saa hende. Hun holdt meget af at gøre mig og især mit Sværmeri til Genstand for sin Spøg, men altid fandt jeg denne betydningsfuld, aandrig og træffende. Disse lethenkastede Indfald, som hun ikke syntes at tillægge

nogen Værdi, havde noget muntert og naturligt og fremlokkede noget lignende.« Ikke sandt, der har vi Kamma lyslevende! Med hende gik han ogsaa gerne i Frederiksberg Allé, hvor de paa Grøftekanterne plukkede Blomster, medens hun forbavsede ham ved sine botaniske Kundskaber.

I Runddelen foran i Frederiksberg Allé — til venstre fra Bysiden, boede i Somrene 1803 og 04 Vennerne *Henrik Steffens* og *Adam Oehlenschläger*. »Den tyske Doktor«, som man kaldte Steffens, var ikke rigtig velset i Byen; man ansaa ham for en Vigtigmager, der ved sine overmodige Svar stødte ældre Folk for Ærmet, ja, man pegede Fingre ad ham paa Gaden og sagde: »Der gaar det Menneske, der kun har været i to Aar i Tyskland og ikke mere kan tænke i sit Modersmaal.« Ja, Rygtet herom var endda gennem »en høj Person« naaet Grev *Schimmelmann*, der for øvrigt ikke selv kunde tale Dansk, men altid talte Tysk, saa at denne blev nødt til at skrive til Steffens, bede ham være forsigtig og ikke mere tænke paa Tysk!

Her ude i »den lille Runddel« havde Vennerne det hyggeligt og rart; Oehlenschläger skrev paa dette Sted »Sovedrikken«, »Frejas Alter« og »Thors Rejse til Jotunheim«; men man sagde i Spøg, at Vennerne burde lade sig male og hænge udenfor Huset, ligesom man saa de vilde Dyr paa Vesterbrogade. De boede i Stuen, derfor var der Vinduesskodder, der hver Aften blev lukket for, saa der blev bælgmørkt.

Nu havde Oehlenschläger den slemme Vane at drømme, at der kom en Røver og tog ham; først da han blev ældre og »strøg sin Aftensnaps og hældte Vand om Sommeren paa sin Vin, holdt disse mindre hyggelige Drømmerier op. En Nat vækkede Adam Steffens med et forfærdeligt Brøl. »Hvad er der?« — »Røvere,« rallede Oehlenschlä-

ger, »de myrder mig!« — »Almægtige Gud,« raabte Steffens og styrtede ud paa Gulvet, hvor han faldt over Oehlenschläger, der var trillet ud af Sengen, men herved blev vaagen. »Ak,« sukkede Gerningsmanden, »det var kun en Drøm.« Men nu kom Raden til Steffens at fantasere: »Det er, Fanden ta' mig, det samme. Jeg maa have Vished; jeg slaar Ild, jeg henter min Sabel.« Saa famlede han ind i den anden Stue, hvor han tændte Lys, og det varede ikke længe, før han kom ind med truende Mine og draget Sværd. Oehlenschläger troede, han var blevet forrykt, og raabte: »Steffens, for Guds Skyld, brug Fornuft! Drømmen er ophørt.« — »Ja, min bedste, det er godt nok; men det er dog altfor galt at have saadan Drømme, især naar Vinduesskodderne er lukkede!«

Naar Steffens var rejst, havde Oehlenschläger en Skoflikker til Opvarter, der tillige sørgede for hans Frokost og børstede hans Støvler. Naar det kneb med Skovokset, brugte han Oehlenschlägers gode Smør til Støvlerne. Han kom inde fra Byen Kl. 7 og tog Vinduesskodderne fra; men en Gang skulde der indtræffe en Solformørkelse Kl. 5, han fik derfor Ordre til at komme saa meget tidligere, at hans Herre kunde faa den at se.

Denne gjorde om Aftenen alt parat, sværtede Glas og gik i Seng. Næste Morgen vaagnede han af sig selv, stod op, tog Glassene og begav sig i et temmelig luftigt Kostume udenfor for at se Formørkelsen. Der var jo ingen Folk i Alléen paa denne Tid. Hvor forbavset blev han da ikke, da et rigtigt straalende Sollys mødte ham, da han aabnede Døren, og et Par unge Damer sad og nød det i Skyggen overfor. Han fik Ben at gaa paa ind igen, medens de iagttog hans løjerlige Digterfærd. Ak, Skoflikkeren havde glemt at komme, Klokken

var 11 — for seks Timer siden havde Formørkelsen været.

Det var hertil, at *Steffens* den sidste Sommer førte sin skønne unge Brud *Hanna Reichardt,* og derved blev den selskabelige Kreds oplivet. Da skrev *Oehlenschläger* sit første tyske Vers; det handlede om Steffens og Hanna, og det sidste Vers lød:

»Nun. lieber Heinrich, bist Du hier
mit ihr im Bund',
drum singen und drum jauchzen wir
aus Herzensgrund;
drum zechen wir mit groszer Lust
den guten Wein
und drücken dich an unsre Brust
und singen drein:
Willkommen uns, Heinrich und Hanna!«

Naar *Anders Sandøe Ørsted* og hans Hustru *Sophie Oehlenschläger* ikke boede oppe paa Slottet hos gamle Oehlenschläger, lejede de sig ogsaa om Sommeren et Hjem i Alléen, om Vinteren boede de jo paa Vestergade.

Om hende siger *Steffens:* »Hun besad et Vid, en Lune og en Aandrighed, som jeg før ikke havde kendt Mage til hos Kvinder. Den dybe Skarpsindighed, der udmærkede *Schlegels,* siden *Schellings* Kone, var vel beundringsværdig, men den var fremgaaet af et meget bevæget Liv, af en fuldendt Dannelse og ytrede sig paa en mere bestemt, selvstændig Maade: *Oehlenschlägers* Søster havde, ligesom han selv, levet i snævre og indskrænkede Forhold; alt af Betydenhed, Ytringer af den forvovne, bevægede Sjæl, fremtraadte mere bevidstløst, mere naturligt, der gaves Øjeblikke, hvor hun i høj Grad overraskede mig.«

Om *A. S. Ørsted* siger Steffens, at han var »en paafaldende Personlighed, stille, synes blød, eftergivende, taler lidet, sagte og mildt og viser sig højst

beskeden; han træder ingenlunde bestemt frem, og enhver tror at kunne beherske denne eftergivende Mand. Men med Forbavselse mærker man, hvorledes der hviler en Klarhed og Fasthed bag denne tilsyneladende Ubestemthed. Naar Samtalen blev heftig, tav han; naar den efter lang Strid endtes uafgjort, lod han vel nogen Tid gaa hen og ytrede sig da sagte, mildt, næsten frygtsomt, men yderst træffende, og man maatte tilstaa, at han havde afgjort Striden. Han beherskede virkelig ogsaa, uden at vi tilstod os det, os alle.«

Om *Sophie* siger Broderen, at hun, der næsten intet havde lært som Barn, lærte sig selv Sprog, da hun blev voksen; men at hun ikke derfor forsømte sit Hus, nej, Etatsraadinden fejede hver Morgen sine Gulve og lavede selv helst Middagsmaden, hvilket man skulde forsværge, naar man saa hendes fine, hvide Hænder.

I Grosserer *Gersons* tidligere Villa med den mægtige Have, hvor siden Alhambra kom til at ligge, boede i Aarhundredets Midte det geniale Skuespillerpar *Nicolai Peter Nielsen* og *Anna Helene Dorothea Nielsen*, f. Brenøe.

N. P. Nielsen var en i høj Grad mangesidigt begavet Mand, oprindelig Officer, men tidlig optændt af Begejstring for Litteratur og Kunst, navnlig Musik. Det vakte megen Opsigt, at en Officer vilde gaa til Scenen, *Frederik d. VI* forlangte, at hans militære Charge ikke maatte nævnes paa Plakaten. Som Skuespiller var han stor; han forenede, siger *Overskou*, i sin Stemme Elskerens bløde Inderlighed og Heltens fyldige Malmklang, han blev den længe savnede nordiske Helt og Elsker, som Oehlenschläger havde set ham med sit Digterøje.

Om hans personlige Egenskaber herskede der — som om alle betydelige Mænds — delte Meninger. Mellem ham og *J. L. Heiberg* herskede der et

spændt Forhold; der er ingen Tvivl om, at Heiberg har sigtet til ham ved Skuespilleren, der hentes af Døden i »En Sjæl efter Døden« og opfordres til at bede sit Fadervor, inden han dør, men svarer: »Det kan jeg ej, jeg har ingen Sufflør«, hvorpaa Døden siger de berømte Ord:

»Du lydende Bjælde, du klingende Malm,
bered dig til Helvedes hede Kvalm.«

Der var mange Mennesker, der holdt af Nielsen, som havde adskillige Interesser og Smaatalenter ved Siden af sin Kunst; han oversatte flere Skuespil for Theatret, og han komponerede ikke saa lidt, dyrkede historiske Studier m. m.

Husets Frue var i sit Fag lige saa betydelig som Manden. Hun debuterede allerede som sytten-aarig som Dyveke i *Samsøes* Stykke, hun forstod mesterligt at fremstille den unge Piges skære Poesi og den store Tragedies dystre Skikkelser, hun havde en dejlig Sangstemme og var yderst musikalsk. Hun havde først været gift med Koncertmester *Fr. Wexschall,* i hvis Hus Datidens litterære og kunstneriske Personligheder samledes, og hvor Jomfru *Johanne Luise Pätges* fandt et gæstfrit Hjem; men dette Ægteskab ophævedes, og d. 8. Juli 1834 ægtede hun Nielsen, og det er især som *Anna Nielsen,* hun mindes som en af de største Kunstnere, Danmark har ejet. *Søren Kierkegaard* siger om hende, at hun var »Fremstillerinden af det kvindelige, ikke indskrænket til een Side, ikke understøttet af, ikke lidende under en Tilfældighed derved, ikke anvist et Tidsafsnit deri«, og som hun var paa Scenen, var hun i Livet, en storslaaet, ædel Personlighed. Hun døde allerede 1856, Manden i 1860.

I Ægteparrets gæstfrie Hjem i Alléen med den store Have samledes en vid Kreds af Beundrere; her kom *Bournonville* ud med sine to smaa Døtre,

Augusta og *Charlotte,* og prøvede Partiet i Balletten »Erik Menveds Barndom«, hvor hun spillede Dronning Agnes; her boede *Charlotte* en Del af sin Ungdom samtidig med, at Jomfru *Louise Petersen* var der i Huset; i hende forelskede Charlotte sig i den Grad, at hun altid hang i Skørterne paa hende til stor Gène for hende og *Phister,* der den Gang var hemmelig forlovet med hende. Her kom *N. W. Gade,* her tilbragte *Høedt* mange interessante Timer, *Michael Wiehe* var stadig Gæst, og i Haven tumlede en løssluppen Ungdom sig under Spøg og Leg.

Da det *Nielsenske* Hus opløstes, købte Musikhandler *Emil Horneman,* »Landsoldaten«s berømte Komponist, Ejendommen, som han siden solgte til *Georg Carstensen,* der byggede »Alhambra« der, hvad der bragte Horneman, der maatte overtage Etablissementet, til Fallittens Rand.

Der er sikkert mange flere berømte Personligheder, der har boet i Frederiksbergs idylliske Allé; men der er i Særdeleshed to, vi endnu maa mindes; den første er *Johan Carl Christian Brosbøll,* den som Digter saa kendte *Carit Etlar.* Det er dog ikke som Digter, han skal nævnes her; faa husker vel endnu, at han havde et betydeligt Tegnetalent, og at han havde gennemgaaet en Del af Kunstakademiets Klasser. Da Frederiksberg Allé skulde bebygges, byggede han sin egen Villa derude efter egen Tegning, og han leverede Tegninger til de fleste andre Villaer, idet han med stor Kraft arbejdede for, at Frederiksberg Allé skulde bevare sit oprindelige landlige Præg, ikke have høje Huse; det er jo ikke hans Skyld, at den senere rivende Udvikling desværre gik i en modsat Retning. I en af disse Villahaver, der tilhørte en Murermester *Qvist,* var det for Resten, at »Leda med Svanen«, der havde prydet det berømte »Vartegn« paa Havfruegrunden imellem København og Christians-

havn, endte; men baade Figuren og Villaen er forsvundne.

Den anden danske Digter, der havde til Huse her, var *Claudius Rosenhoff*. Han boede mærkeligt nok i et Værelse i øverste Etage i Hovedbygningen paa -— Alléenberg. Det tiltalte hans folkelige Muse at være omgivet af alt dette Folkeliv med Karusseller, Cirkus og Lirekasser, og paa de gamle Dage fandt han da et Ly her ude efter al sit lange

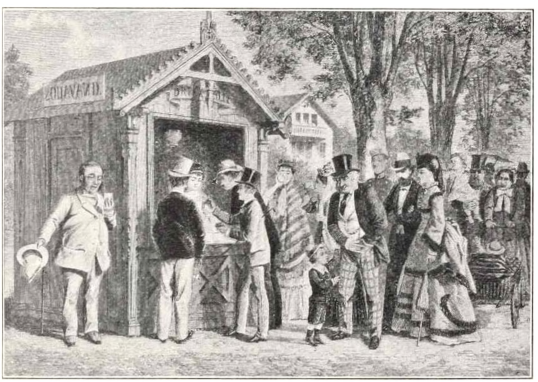

En Drikkehalle i Frederiksberg Alle. Tegning af B. Olsen.

Livs Møjsommelighed; han levede ret ubemærket, og dog var han en Gang en af de folkekæreste Forfattere, baaret frem af selve *J. L. Heiberg*. Han har sikkert herude skrevet »En Faders Testamente til sin Søn« og i Ny og Næ et Digt, der kom frem under det beskedne Mærke C. R. i Dagspressen.

Det var intet Under, at Frederiksberg Allé som den naturligste Vej til Folkets kæreste Udflugtssted, Frederiksberg Have, maatte yde Plads for

adskillige Forlystelsessteder. Blandt de mere uskyldige var de Drikkehaller, som *Alexis Köhl* saa sent som i 1873 anbragte i Alléen, og hvorfra der udskænkedes Mineralvande med og uden Saft; det er morsomt at læse »Ill. Tid.«s naive Begejstring over

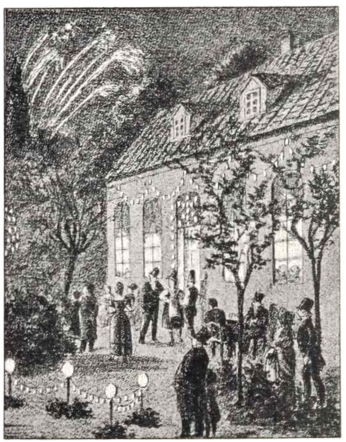

Rosenlund.

disse Herligheder, som man ønsker efterlignede i de øvrige Bydele.

Lige indenfor Jernporten ved Vesterbrogade, hvor nu Posthuset ligger, laa det berømte »Rosenlund«, hvis Navn endnu lever i Litteraturen i den berømte Tivoli-Vise:

»Og dersom du morer dig dolig
i Rosenlund og paa Freds'ber'«

Oprindelig var dette Forlystelsessted fint, men efterhaanden blev det tarveligt. Restavratøren hed

R. T. Kehlet. For at gøre sig Begreb om Arten kan man læse et af hans Avertissementer:

»Hver Onsdag og Søndag er her Musik i Haven af tvende gode Orkestre. Tvende gode Sangerinder vil have den Ære at give musikalsk Aftenunderholdning. Karusselbanen fortsætter sit Løb hver Aften fra 7—11. Hvad mere der er indrettet for at more Stedets Besøgere, vil kunne erfares, naar Lysthavende ville behage at give Møde.

Ærbødigst
R. T. Kehlet.«

En Anmeldelse i B. T. siger: »Den smukke Pavillon med samt de tvende gode Sangerinder berøre vi kun i Forbigaaende og holde os navnlig til Forlystelserne i det frie, der desuden have en meer populær Karakter. Den lille Have er ret smukt anlagt med sine Smaabuskadser og Labyrintgange samt med sin Danseplads, naar blot Belysningen var noget bedre og stærkere og navnlig ikke for meget mindede om den københavnske Gadebelysning. Musikken er i øvrigt ret taalelig, men man maa anke mod Karussellen, hvor faa spredte Lygter kun tjene til at blænde Øjet i Stedet for at sprede Dunkelheden. Det hele ligner en Biergarten i en tysk By.«

Men bedst faar man Begreb om Herlighederne ved at lytte til Opvartningspigen *Lenes* Anbefaling til *Peter* i »Capriciosa«, hvis anden Akt foregaar herude. Hun synger:

Her er Harmonimusik
af et fuldt Orkester;
men den gode, gamle Skik
for gentile Gæster,
at Tallerkenen gaar om
mellem hvert et Nummer,
den har her man byttet om
med bestemte Summer.

De kan ogsaa Haven faa
smukt illumineret:
Lamper gule, grønne, blaa,
rødt og figureret.
Stort, brillant Fyrværkeri
mellem Blus og Kærter
og et Transparent, hvori
Navnetræk og Hjerter.

Vi har og en Luftballon,
dersom De vil se'en,
den er af en ny Façon,
Husbond gav Ideen;
og jeg svær' Dem til, ved Gud,
at de Ting er gode,
som vor Husbond ruger ud
i sit gamle Ho'de.

Ligeoverfor laa »Valhalla«, en Sangerindepavillon, hvor *Møllers* Vokskabinet før havde ligget. I dette Kabinet saa man Masker af *Frederik d. Store, Carl XII* i Legemsstørrelse, Automater, leende og grædende Børn, en Amagerpige, som kunde danse m. m. Blandt »Valhalla«s celebreste Præstinder kan nævnes *Amalie Hullstrøm,* som fra Sangerindetribunen gjorde Springet til Grevinde-Standen, idet hun ægtede Grev *Holstein-Holsteinborg,* ældste Søn af den kendte Politiker og Lehnsgreve. Resterne af »Valhalla« er nu »Osborne«s Koncertsal.

I den lille Runddel laa allerede i Trediverne *Monigattis* Pavillon. Naar man for nylig i et Stykke, der hed Tivoli, lod en almindelig Grønnegade-Tøs optræde som Sangerinde hos Monigatti, beror dette paa et kulturhistorisk Misgreb. Monigatti var nemlig en fin Pavillon, hvor der ikke optraadte almindelige Sangerinder; her var til at begynde med et udmærket Tyrolerselskab, der fik hele København til at jodle med, og som for Resten var dem, der indførte den her i Landet ukendte Skik »at lade Tallerkenen gaa«. Senere kom der gode

italienske Selskaber, der udførte Numre af »Barberen i Sevilla«, derefter smukke franske Sangerinder, der henrev beau-mondens Løver, naar de sang: »Aux armes, citoyens! Formex vos bataillons!« I Midten af 60'erne fjernedes Pavillonen, da den laa i Vejen for Færdselen; men den eksisterer endnu som letkendeligt Privathus i Vodroff-Tværgade, hvortil den blev flyttet.

Bag Monigatti laa det folkelige »St. Thomas«, hvorfra den Brandpil blev afskudt, der ramte Frue Taarn i 1807.

Paa Gersons Haves Grund rejste *Carstensen* i 1855 sit ulykkelige *Alhambra,* hvis triste Historie for nylig er skrevet saa udførligt i *Viggo Lindstrøms* »København i Tredserne«, at det vil være tilstrækkeligt at henvise hertil. Ligeoverfor rejste »Odéon« sig, hvor *C. C. Møller* gav Koncerter; det omdannedes siden til det nuværende »Frederiksberg Theater«, der saa at sige blev Københavnerrevuernes Vugge; hvem husker ikke endnu *Ferdinand Schmidts* Begyndelse herude?

Og saa afsluttedes da Forlystelsesstedernes Række i gamle Dage, som den gør nu, med »Alléenberg« og »Sommerlyst«.

Madam Lynge residerede i gamle Dage paa Alléenberg; da var det en fin Restauration, som ved høje Priser holdt det brede Lag borte. Alléenberg stammer fra Slutningen af det attende Aarhundrede. Det var Værten der, som var i Tvivl om, hvorvidt han skulde sætte Gitter eller Plankeværk om, og løste Opgaven ved at sætte Plankeværket og lade male et Gitter derpaa.

Efter Md. Lynge fik Øltapper *Jørgensen* fra Store Kongensgade Etablissementet, og han anlagde den smukke Have og opførte Pavillonen. Det var i denne, at den mærkelige Magister *Lindberg,* der er kendt fra *Grundtvigs* Historie, samlede sine Til-

hængere og prædikede for dem i det saakaldte »Danske Samfund«, indtil Politiet forbød det.

Jørgensen solgte i 1841 Etablissementet til Konditor *Chr. Kehlet,* og det var ham, der gjorde det til det Samlingssted for det bredere Publikum med alle Folkeforlystelser, det er den Dag i Dag. Det var i hans Tid alle københavnske Konfirmanders Eldorado, hvortil ogsaa vore »Jenser« med deres Kærester søgte.

Ved Siden af Alléenberg laa i gamle Dage Ratzeborg, forkortet til »Ratzen«. I Folkemunde kaldtes det ogsaa »Blokhuset«, fordi der var et tjæret Plankeværk omkring med Glughuller i. Medens »Alléenberg« begyndte som fint og gik over til at blive folkeligt, gik »Ratzen«, der kom til at hedde *Sommerlyst,* den modsatte Vej. Værten i Ratzen hed *Madsen* og var en stærk Prygl, der holdt nøje Øje med, at Folk betalte, inden de gik. Ellers vankede der Knubs.

»Sommerlyst«s Historie begynder egentlig først i vore Dage, da den siden saa ulykkelige Direktør *Fritz Petersen* med Mesterhaand omskabte det til et mondænt Koncertlokale, hvor *Gustav Esmann* ved sine sprudlende vittige Konferencer, der aldrig siden er blevet overgaaede, samlede hele det dannede København hver Onsdag Aften i Sommeren.

Ak ja, Frederiksberg Allé rummer et Væld af Minder, glade og vemodige ved Siden af hinanden; vort Hjertebarn vil den altid blive, vi kunde ikke som ægte Københavnere tænke os den foruden.

Amerikamøllen.

VII.

SLUTNING.

UDEN om disse to Hovedaarer, Vesterbrogade og Frederiksberg Allé, voksede saa den store By. Dens mørkeste Sider om Vesterbro. Den sidste Mølle, den hyggelige Amerika eller Windstrup Mølle, forsvandt først i 80'erne, heldigvis fik man Kolonihaver omkring den. Til den hørte en Ejendom med Have, hvor *J. P. E. Hartmann* boede. Det var her ude, *Struensees* og *Brandts* Legemer blev lagt paa Stejle. Hvis de er begravet her, er de i alt Fald siden gravede op og bragt til Vestre Kirkegaard, hvor de nu hviler. Paa Amerikavej ligger en Del smukke Villaer, særlig Fabrikant Uldalls, nu Nr. 22, der minder om svundne Dages Herlighed.

Vi kan ikke følge de Omskiftelser, hvorunder »den gamle Ladegaard«s vidtstrakte Grunde bebyggedes; vi kan kun glæde os over, at Hovedopgaven løstes af *Fr. Chr. Bülow*, oprindelig Skriver ved Frelserens Arbejdshus, senere ved Ladegaarden, Inspektør der og til sidst i 1870 Raadmand, som ledede Udstykningen. Han købte først »Mosedal«, der laa ved Vodrofvej, og siden rejstes det store Bülow-Kvarter sig. Hans Fortjeneste er, at han gjorde dette til et Villakvarter, og han var en Rydningsmand, hvis Navn bør holdes i Ære.

Mange og nyttige Institutioner har rejst sig paa Frederiksbergs Grund, vi skal til Eksempel huske Landbohøjskolen, Sygehjemmet, Diakonissestiftelsen o. fl. Trofaste Haandværksfolk har rejst store Bedrifter herude, der er gaaet i Arv i et Aarhundrede fra Fader til Søn; da vi har nævnt anden Kunstindustri, vilde det være uretfærdigt ikke her ogsaa at nævne det *Schäbelske* Kunstsmedeværksted paa Gammel Kongevej. Navnet *Schäbel* har været knyttet til Frederiksbergs Historie, saa langt vi kan se tilbage; gode Borgere, der sad i Byens Raad, har de altid været, driftige Foregangsmænd i deres Fag lige fra den ældste til den nuværende fortræffelige Kunstsmedemester *Oluf Schäbel,* der baade ved sin Dygtighed i sit Haandværk og ved sit Arbejde for sin Stands Tarv har gjort sit Land og sin By den største Ære.

»Vejen gaar min Tro over Vesterbro«, det er Mindernes lysende Vej, det er Fremtidens lovende Vej, saa vist som der lever og aander et rastløst Liv der ude, der aldrig har Ro og gør Vesterbro og Frederiksberg til værdige Forstæder til den Storstad, København nu er blevet.

INDHOLD.

		Side
Forord		7
I	Indledning	9
II	Af Ladegaardens Saga	26
III	Fra Bakkehuset og Ny Bakkegaard	45
IV	Fra Dyrehavsbakken til Tivoli	71
V	Ud til »Sorte Hest«	87
VI	Mellem Jernportene	106
VII	Slutning	125

KNUD BOKKENHEUSER

VANDRINGER I DET GAMLE KØBENHAVN

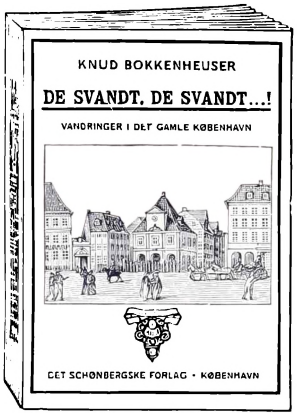

2.25, indb. 3,50.

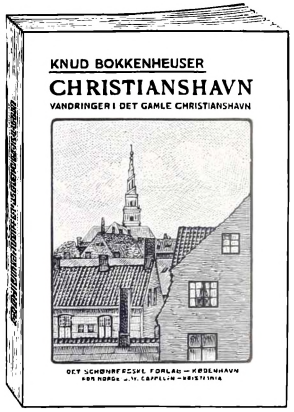

2.25, indb. 3.50.

3.00, indb. 4.00.

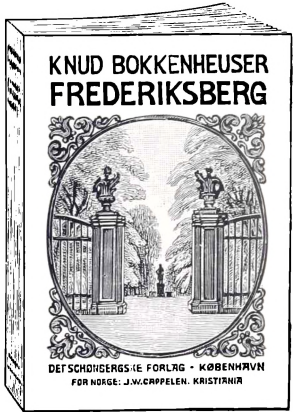

3.00, indb. 4.00.

DET SCHØNBERGSKE FORLAG